

Vlada Crne Gore

Instrument za pretpristupnu podršku

STRATEŠKI OKVIR USKLAĐENOSTI 2012-2013

Konačna verzija

April 2012.

TABELA SKRAĆENICA

CARDS	Pomoć Zajednice za rekonstrukciju, razvoj i stabilizaciju
CBC	Prekogranična saradnja
CBCG	Centralna banka Crne Gore
DIS	Decentralizovani implementacioni sistem
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EK	Evropska komisija
EIA	Procjena uticaja na životnu sredinu
EFP	Ekonomski i fiskalni program
EIB	Evropska investiciona banka
EPCG	Elektroprivreda Crne Gore
ERDF	Evropski fond za regionalni razvoj
ESF	Evropski socijalni fond
ETF	Evropska fondacija za obuku
EU	Evropska unija
SDI	Strane direktne investicije
FP7	Sedmi okvirni program
BDP	Bruto domaći proizvod
GERD	Bruto domaća potrošnja za istraživanje i razvoj
GMO	Genetski modifikovani organizam
RLJR	Razvoj ljudskih resursa
MFI	Međunarodna finansijska institucija
IPA	Instrument pretpristupne pomoći
ARS	Anketa o radnoj snazi
MONSTAT	Zavod za statistiku Crne Gore
NSA	Nacionalni službenik za ovjeravanje
NPR	Nacionalni plan razvoja
OP	Operativni program
OS	Operativna struktura
PROCON	Nacionalna jedinica za implementaciju projekata iz oblasti komunalnih djelatnosti i zaštite životne sredine
I&R	Istraživanje i razvoj
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SCF	Strateški okvir usklađenosti
SK	Strateški koordinator
MSP	Mala i srednja preduzeća
SWOT	Prednosti, slabosti, mogućnosti i prijetnje
TEN-T	Trans-evropska transportna mreža
OG	Operativna grupa
TRG	Tematska radna grupa
PDV	Porez na dodatu vrijednost
SOO	Stručno obrazovanje i obuka

UVOD.....	5
1. PRIPREMA SCF I METODOLOGIJA.....	7
1.1.1. Proces pripreme SCF	7
1.1.2. Metodologija rada.....	7
1.1.3. Fokus grupe i konsultacije sa partnerima i zainteresovanim stranama	8
2. NACIONALNI POLITIČKI KONTEKST.....	10
2.1. Pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji	10
2.1.1. Principi utvrđeni Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju.....	10
2.1.2. Pristupno partnerstvo u kontekstu komponenti III i IV.....	10
2.1.3. Nacionalni program za integraciju	10
2.1.4. Napredak u pristupanju EU	11
2.1.5. Odluka Savjeta Evropske unije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u EU	12
3. ANALIZA SOCIJALNO-EKONOMSKE SITUACIJE.....	13
3.1. Makroekonomska situacija	13
3.1.1. Ekonomski rast	13
3.1.2. Ekonomska struktura.....	15
3.1.3. Trgovinski i platni bilans.....	16
3.1.4. Stope inflacije	16
3.1.5. Javni dug i finansijski sistemi	17
3.1.6. Stope zaposlenosti i nezaposlenosti.....	17
3.1.7. Strane direktne investicije	19
3.2. Socijalno-ekonomski razvoj u najvažnijim oblastim	20
3.2.1. Sektor životne sredine	20
3.2.1.1. Podsektor voda	22
3.2.2. Sektor saobraćaja.....	26
3.2.2.1. Drumski saobraćaj	27
3.2.2.4. Vazdušni saobraćaj	30
3.2.2.5. Analiza saobraćaja po vrsti saobraćaja	30
3.2.3. Razvoj ljudskih resursa	32
3.2.3.1. Pregled stanja ljudskih resursa	32
3.2.3.2. Analiza potreba	34
3.2.4. Regionalni razvoj i konkurentnost.....	38
3.2.4.1. Analiza poslovnog okruženja	38
3.2.4.2. Istraživanje, inovacije i tehnologije	39
3.2.4.3. Dispariteti u regionalnom razvoju	39
3.3. SWOT analiza.....	40
4. STRATEGIJA I CILJEVI SCF.....	45
4.1. Strategija SCF	45
4.2. Ciljevi SCF	46
4.3. Strategija regionalnog razvoja	46
4.4. Koncentracija i obrazloženje prioriteta i mjera	49

5. OPERATIVNI PROGRAMI	51
6. INDIKATIVNA FINANSIJSKA IZDVAJANJA ZA NAZNAČENE OPERATIVNE PROGRAME	53
Tabela 33: Indikativna finansijska budžetska izdvajanja za IPA komponente III i IV (2012-2013)	53
7. UPRAVLJAČKI IMPLEMENTACIONI SISTEMI	54
7.1. Zakonodavni okvir	54
7.2. Tijela i organi	54
7.3. Razdvajanje funkcija	57
8. USKLAĐENOST	58
8.1. Usklađenost za prioritetima Unije	58
8.1.1. Višegodišnji indikativni planski dokument (MIPD)	58
8.1.2. Strateške smjernice Unije	58
8.1.3. Strategija Evropa 2020.....	58
8.2 Usklađenost sa nacionalnim prioritetima	59
8.2.1 Nacionalni program za integraciju (NPI)	59
8.2.2 Plan regionalnog razvoja.....	60
8.2.3. Nacionalni strateški dokumenti	61
9. KOORDINACIJA I KOMPLEMENTARNOST	65
9.1. Komplementarnost i sinergija sa ostalim IPA komponentama	65
9.1.1. IPA komponenta I	65
9.1.2. IPA komponenta II.....	65
9.1.3. IPA komponenta V	67
9.2. Koordinacija sa drugim nacionalnim programima koje finansiraju MFI	67
9.2.2. Sinergije i komplementarnosti u komponenti saobraćaja	71
9.2.3. Sinergije i komplementarnosti u komponenti RLJR.....	71
9.3. Međusektorske teme	71
9.3.1. Jednake mogućnosti	71
9.3.2. Održivi razvoj	71
9.3.3. Životna sredina	71
9.3.4. Manjine i ugrožene grupe	71

UVOD

Crna Gora je predala zahtjev za članstvo u EU 15. decembra 2008. godine. Na zahtjev Savjeta, 9. novembra 2010. godine, Evropska komisija je dala svoju preporuku da Evropski savjet treba Crnoj Gori da dodijeli status zemlje kandidata. Evropski savjet je u decembru 2010. godine odlučio da Crnoj Gori dodijeli "status kandidata" za članstvo u EU. Tako je, tokom perioda pristupanja, finansijska podrška pružana zemlji kroz Instrument pretpristupne pomoći (IPA), postala dostupna i kroz komponente III i IV, pri čemu se pomoć kroz komponente III i IV sprovodi kroz dokumenta strateškog planiranja (naime kroz Strateški okvir usklađenosti i operativne programe). Njihov glavni cilj je da se država korisnica pripremi za buduće korišćenje instrumenata kohezione politike ugledajući se tijesno na njena strateška dokumenta i načine upravljanja (pristup „učenje kroz rad“). Dakle, višegodišnji operativni programi u okviru IPA preteče su operativnih programa u režimu strukturnih fondova.

Organi Crne Gore moraju da uspostave adekvatan i efikasan sistem upravljanja sredstvima EU, kako bi se garantovalo pravilno upravljanje pretpristupnim fondovima EU na decentralizovanoj osnovi. Ovo obuhvata i pripremu Strateškog okvira usklađenosti (SCF), strateškog referentnog dokumenta za komponente Regionalni razvoj i Razvoj ljudskih resursa, kao i Operativne programe (OP) koji pokrivaju IPA komponente III i IV. Prema Višegodišnjem indikativnom finansijskom okviru za IPA za period 2012-2013, za Crnu Goru će se indikativno izdvojiti 70,699,744 EUR iz pretpristupnih fondova.

Direkcija za programiranje i monitoring pretpristupne podrške EU (IPA) u okviru Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija prepoznata je kao tijelo odgovorno za koordinaciju i pripremu SCF. Shodno tome, Vlada Crne Gore imenovala je direktora, rukovodioca pomenute direkcije, za strateškog koordinatora za IPA komponente III i IV.

Prvi neophodni koraci sprovedeni su sa ciljem da se stvori pravni osnov za strukture koje će biti zadužene za ispunjavanje zahtjeva u pogledu pripreme za IPA komponente III i IV. Novembra 2009. godine, predstavnici nacionalnih organa posjetili su Generalne direktorate odgovorne za IPA komponente III i IV, kako bi definisali i predstavili nacrt akcionog plana za pripremu tih komponenti. Nakon toga, Vlada je usvojila **Informaciju i indikativni akcioni plan za uvođenje IPA komponenti III i IV**, na sjednici Vlade održanoj u decembru 2009. godine. Informacija, između ostalog, sadrži indikativni akcioni plan za pripremu SCF, operativnih programa (OP), kao i definiciju operativnih struktura i imenovanje njihovih članova.

Tokom februara 2010. godine, počele su pripremne aktivnosti koje obuhvataju nadležna resorna ministarstva (Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Ministarstvo saobraćaja i pomorstva, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete i sporta i Ministarstvo nauke) i relevantna tijela Evropske komisije (Delegacija EU u Crnoj Gori, GD za regionalnu politiku, GD za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti, GD za proširenje). Tokom februara 2010, Operativna radna grupa / Tematske radne grupe (TRG) osnovane su sa ciljem da pripreme prvu verziju nacrta SCF. U aprilu 2010. godine, crnogorski organi obavili su konsultacije sa Evropskom komisijom o prvoj verziji nacrta SCF-a a u junu 2010. godine održana je javna rasprava sa partnerima i zainteresovanim stranama. Primljene sugestije i komentari su na odgovarajući način ugrađeni u drugu verziju nacrta SCF-a u junu/julu 2010. Druga runda konsultacija sa EK i relevantnim zainteresovanim stranama i partnerima obavljena je u avgustu/septembru 2010. Primljene sugestije i komentari su na odgovarajući način ugrađeni u treću verziju nacrta SCF u oktobru/decembru 2010. godine. Druge verzije nacrta operativnih programa za IPA komponente III i IV pripremane su paralelno. Zadnja runda konsultacija sa EK i svim relevantnim zainteresovanim stranama i partnerima održana je u februaru 2011. Shodno zahtjevima koji su definisani Regulativom o IPA-i, Ex-ante evaluacija i Strateška procjena uticaja na životnu sredinu pripremljene su u septembru/oktobru 2011. Konačna verzija SCF i operativnih programa za IPA komponente III i IV pripremljena je u periodu novembar 2011 – mart 2012. Nakon finalizacije strateških dokumenata biće urađene sljedeće aktivnosti:

Mart 2012.	Odobranje i usvajanje SCF od strane Vlade Crne Gore;
April 2012.	Zvanično dostavljanje konačne verzije SCF-a Evropskoj komisiji;
Jul 2012.	Konsultacije o konačnoj verziji SCF-a sa Evropskom komisijom;
Septembar 2012.	Revizija SCF-a prema sugestijama Evropske komisije.

1. PRIPREMA SCF I METODOLOGIJA

1.1.1. Proces pripreme SCF

U martu 2010. godine, svi relevantni akteri u Crnoj Gori uključeni u proces programiranja pokazali su zainteresovanost i izrazili svoju spremnost da osnuju tematske radne grupe (TRG). TRG su zadužene da aktivno učestvuju u izradi i pripremi traženih dokumenata. Osnovane su tri TRG :

- ◆ TRG 1: Životna sredina, kojom rukovodi rukovodilac operativne strukture (OS), iz Ministarstva održivog razvoja i turizma;
- ◆ TRG 2: Saobraćaj, kojom rukovodi Ministarstvo saobraćaja i pomorstva, kao dio OS;
- ◆ TRG 3: Razvoj ljudskih resursa, kojom rukovodi rukovodilac OS iz Ministarstva rada i socijalnog staranja. Ministarstvo prosvjete i sporta i Ministarstvo nauke imenovani su za dio OS.

Uz to, osnovana je operativna radna grupa za SCF, kojom rukovodi Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, odnosno Direkcija za programiranje i monitoring pretpriprustupne podrške EU (IPA), kao glavno koordinaciono tijelo.

1.1.2. Metodologija rada

Proces pripreme SCF bio je kontinuirani stalni proces i zahtijevao je punu uključenost, posvećenost i vlasništvo nadležnih organa nad procesom. Metodologija se zasniva na tri ključna elementa: pristup od vrha ka dnu (*top-down*), pristup od dna ka vrhu (*bottom-up*) i stalno upućivanje na ograničenost raspoloživih finansijskih sredstava.

Glavni cilj analize je da se izvuku glavne tendencije i problemi u razvoju sektora na osnovu dostupnih tekućih podataka o crnogorskoj ekonomiji, demografiji, životnoj sredini i ostalim komponentama socijalno-ekonomskog razvoja u prethodnom periodu od tri do pet godina. Sva ključna nacionalna strateška dokumenta su analizirana, utvrđeni su bitni nedostaci i identifikovani problemi u okviru relevantnih sektora. Analiza **od vrha ka dnu** služi kao solidna osnova za definisanje glavnih ciljeva i prioriteta SCF, kao i za OP.

Pristup **od dna ka vrhu** zasniva se na konsultacijama obavljenim više na regionalnom i lokalnom nivou. Cilj je bio da se identifikuju konkretne zrele aktivnosti, koje su već identifikovane kao prioritetne iz političkih, ekonomskih ili socijalnih razloga. Primijenjena metodologija pomogla je da se utvrdi zrelost projekta, regionalni kapacitet i direktna povezanost sa prioritetima SCF/OP.

Treći faktor, koji je ozbiljno uzet u obzir prilikom definisanja Programa, bila je **ograničenost finansijskih sredstava**. Indikativne procjene pokazuju da se novi finansijski iznosi za ukupna IPA sredstva u Crnoj Gori, uključujući i dvije nove komponente III i IV, neće povećati. Međutim, bilo je moguće raspodijeliti sredstva predviđena za komponente III i IV po prioritetima/mjerama na osnovu potreba i prethodnog iskustva. Sa liste utvrđenih zrelih projekata, takođe će biti moguće, u nekim slučajevima, izračunati finansijska izdvajanja po prioritetu, odnosno po mjeri. Strategija je ozbiljno vodila računa o najboljem načinu implementacije SCF/OP, pri čemu je cilj bio da se maksimalno uveća ukupni uticaj, na osnovu tačne distribucije finansijskih sredstava i adekvatne usklađenosti i komplementarnosti predloženih aktivnosti.

Ova tri ključna elementa se konstantno razmatraju, u svakoj fazi procesa programiranja, kako bi se izradio koherentan i konzistentan program sa većim mogućnostima da ima pozitivan uticaj na Crnu Goru.

1.1.3. Fokus grupe i konsultacije sa partnerima i zainteresovanim stranama

U martu 2010. godine, organizovana je prva runda tri interaktivne radionice za fokus grupe, kao polazna tačka za identifikaciju glavnih problema i analizu socijalno-ekonomske situacije u relevantnim sektorima (saobraćaj, životna sredina, razvoj ljudskih resursa i obrazovanje) i za pripremu SWOT analize. U aprilu 2010. godine, druga runda, od četiri interaktivne radionice, pomogla je da se identifikuje prva preliminarna lista prioriteta i mjera. Određivanje prioriteta je definisano na osnovu važnih kriterijuma, kao što su: ograničenost finansijskih sredstava, usklađenost sa politikama EU, koordinacija sa ostalim donatorima, ravnoteža između regiona, poštovanje životne sredine i visok stepen opšteg uticaja.

Tri konsultativna procesa organizovana su da bi se razgovaralo o prethodno utvrđenim ciljevima i prioritetima, i da bi se provjerila i potvrdila relevantna identifikovana baza projekata. Tokom procesa konsultacija, posebna pažnja posvećena je mehanizmima koordinacije donatora, kako bi se istražile mogućnosti sufinansiranja od strane međunarodnih finansijskih institucija velikih investicionih projekata u sektorima životne sredine i saobraćaja. U tom smislu, održano je nekoliko koordinativnih sastanaka sa različitim MFI (EIB, EBRD, KfW) u cilju što bolje koordinacije finansiranja projekata u oblasti zaštite životne sredine.

Prvi proces konsultacija organizovan je 23. juna 2010. godine kako bi se predstavili prvi rezultati SCF-a medijima, zainteresovanim stranama i civilnom društvu uopšte. Događaj su pratili najvažniji radijski i televizijski kanali u Crnoj Gori. Konsultacionom procesu je prisustvovalo više od 50 učesnika i predstavnika iz tri oblasti koje je obuhvatio SCF: životna sredina, saobraćaj i razvoj ljudskih resursa.

Sjednice posebnih **radionica za fokus grupe** takođe su održane za svaku tematsku oblast (životnu sredinu, saobraćaj i razvoj ljudskih resursa). Svakoj sjednici prisustvovali su predstavnici Tematskih radnih grupa za njihovu odgovarajuću oblast, uključujući pomoćnike ministara. Za oblast životne sredine, prisustvovali su najvažniji predstavnici iz Ministarstva održivog razvoja i turizma. Iz oblasti saobraćaja, prisustvovali su najvažniji predstavnici Ministarstva saobraćaja i pomorstva, Uprave za pomorsku sigurnost, Luke Bar i Željezničke infrastrukture Crne Gore. Za komponentu RLJR, prisustvovali su predstavnici Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva prosvjete i sporta i Ministarstva nauke. Svim sjednicama su prisustvovali i koordinirali su ih predstavnici Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija i sektorski referenti iz Delegacije EU u Crnoj Gori.

Fokus grupe su organizovane kako bi se dalje razgovaralo o preliminarno identifikovanim mjerama, analizirala baza projekata i koordinirale sinergije i komplementarnosti sa drugim donatorima. Fokus grupa za komponentu saobraćaja organizovana je 24. juna 2010. godine, a fokus grupa za životnu sredinu i fokus grupa za RLJR 30. juna 2010. godine. Druga sjednica je održana za svaku od tematskih oblasti u posljednjoj sedmici jula 2010. godine kako bi se nastavilo sa analiziranjem i boljim definisanjem baze projekata u skladu sa mjerama i vrstama identifikovanih operacija.

Drugi proces konsultacija za predstavljanje i diskusiju o drugoj verziji SCF zajedno sa prvim prioritetima i mjerama identifikovanim u dva OP, obavljen je 1. oktobra 2010. godine. Prisustvovalo mu je više od 50 učesnika iz ministarstava, NVO (kao što su Asocijacija za demokratski prosperitet i Udruženje mladih sa hendikepom), lokalnih privatnih organizacija i javnih institucija (kao što su Regionalna razvojna agencija Bjelasica, Komovi i Prokletije, Opština Berane i Unija poslodavaca).

Mnoga pitanja koja su postavljena tokom javnih rasprava odnosila su se na rješavanje konkretnih problema. Riješene su dileme po pitanju odnosa Programskih dokumenata i pojedinih poglavlja SCF ili OP. Većina pitanja i konstatacija istakla je neophodnost koncentracije resursa za ulaganje u Sjeverni region i način na koji će to biti riješeno u dokumentima. Na osnovu Strategije regionalnog razvoja Crne Gore za period 2010-2014 koja je sačinjena u septembru 2010. godine, u treći nacrt SCF i drugi nacrt OP integrisana je Strategija regionalnog razvoja

i time su u procesu programiranja uzete u obzir sve regije a posebno sjeverna regija Crne Gore. Takođe, analizirana je usklađenost između SCF i OP.

Treća verzija SCF i druga verzija oba OP prezentirana je na **trećoj javnoj raspravi** održanoj 28. februara 2011. godine. Pored glavnih predstavnika uključenih u operativne strukture učesnici su bili i predstavnici iz drugih ministarstava, kao što su Ministarstvo finansija, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo pravde, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava; NVO kao što su MANS, Forum MNE, Green Home; i javna udruženja i privatne organizacije kao što su: Montenegro biznis alijansa, Unija slobodnih sindikata, Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj i Biznis inkubator „Inventivnost“.

Izvjесnu zabrinutost izrazili su predstavnici Ministarstva ekonomije, ističući da konkurentnost nije bila prepoznata kao osa prioriteta u okviru IPA komponente III. Predstavnici Evropske unije i Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija istakli su da je ovo zajednička odluka koja je donešena prije pripreme pomenutih programskih dokumenata, uglavnom zbog ograničenja i koncentrisanja finansijskih resursa.

2. NACIONALNI POLITIČKI KONTEKST

2.1. Pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji

2.1.1. Principi utvrđeni Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju

Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) 15. oktobra 2007. godine u Luksemburgu, kao i Privremenog sporazuma o trgovini i srodnim pitanjima, znači da je Crna Gora zvanično ušla u proces stabilizacije i pristupanja EU, preuzimajući u cjelini svu odgovornost za sopstvenu budućnost u Evropi. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju jednoglasno su podržale sve parlamentarne stranke i ratifikovan je u Skupštini Crne Gore 13. novembra 2007. godine. Evropski parlament je dao saglasnost na zaključenje Sporazuma 13. decembra 2007. godine. Implementacija Privremenog sporazuma uspješno je otpočela 1. januara 2008. godine.

Glava IX SSP, u poglavlju Finansijska saradnja, definiše finansijsku pomoć koju Crna Gora prima od Evropske unije (čl. 115, 116, 117 i 118). Finansijska pomoć je uslovljena daljim napretkom u ispunjavanju Kopenhaških političkih kriterijuma, a naročito napretkom u ispunjavanju konkretnih prioriteta Evropskog partnerstva. Pomoć odobrena Crnoj Gori biće usmjerena na uočene potrebe, dogovorene prioritete, kapacitete apsorpcije i otplaćivanja i na mjere koje se preduzimaju u cilju reformisanja i restrukturiranja ekonomije.

Prema ovom sporazumu, grantovi će biti pokriveni operativnim mjerama predviđenim relevantnom regulativom Savjeta, u okviru višegodišnjeg indikativnog okvira i zasnovani na godišnjim akcionim programima, koje Evropska unija utvrđuje nakon konsultacija sa Crnom Gorom. Finansijska pomoć može da obuhvati sve sektore saradnje, posvećujući posebnu pažnju pravosuđu, slobodi i bezbjednosti, usklađivanju zakonodavstva, ekonomskom razvoju i zaštiti životne sredine.

Parlamenti svih država članica ratifikovali su SSP i on je stupio na snagu 1. maja 2010. godine.

2.1.2. Pristupno partnerstvo u kontekstu komponenti III i IV

Dobijanjem statusa zemlje kandidata Crna Gora ima pristup svim IPA komponentama. Međutim, neophodno je napomenuti da postoji još jedan preduslov za započinjanje stvarne implementacije svih komponenti. Naime, komponente III i IV biće operativne tek po dobijanju akreditacije za uvođenje decentralizovanog implementacionog sistema (DIS) za upravljanje sredstvima EU, što podliježe prethodnom odobrenju EK/Delegacije EU. Po dobijanju akreditacije, nadležnosti za implementaciju i upravljanje finansijskom podrškom EU biće prenijete na crnogorske državne institucije.

Da bi ispunila navedene preduslove, Crna Gora mora da pripremi sve neophodne institucije, strukture i dokumentaciju za sve IPA komponente.

2.1.3. Nacionalni program za integraciju

Nacionalni program za integraciju (NPI) definiše strategiju integracija i uključuje sve zahtjeve za usvajanje pravne tekovine EU. Detaljan plan predviđenih aktivnosti koje su neophodne da Crna Gora krene naprijed ka pristupanju Evropskoj uniji, zasniva se na sljedećim ciljevima:

- ◆ Definisanje strateških razvojnih ciljeva, kao i odgovarajućih politika, reformi i mjera potrebnih za ostvarivanje ovih ciljeva;
- ◆ Utvrđivanje detaljnog plana za usklađivanje zakonodavstva i izgradnju institucionalnih kapaciteta;
- ◆ Definisanje ljudskih resursa i budžetskih sredstava, kao i pružanje inostrane podrške neophodne za ispunjavanje planiranih zadataka.

Imajući u vidu oblasti koje pokrivaju IPA komponente III i IV, može se tvrditi da je većina pravnih uslova ispunjena u pogledu obaveza predviđenih Nacionalnim programom za integraciju (NPI) 2008–2012. Uz to, usvojen je znatan broj zakona neophodnih za efikasnu implementaciju sistema i konkretnih zakona u ovoj oblasti.

NPI definiše posebne kratkoročne i srednjoročne aktivnosti relevantnih institucija u normativnom i institucionalnom smislu, a na osnovu detaljne analize stepena njegove implementacije tokom prethodne dvije godine, sa posebnim naglaskom na stepen usklađenosti domaćeg zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU. Poseban dio NPI sadrži pregled administrativnih kapaciteta i plan zapošljavanja, kao i rezime finansijske procjene implementacije NPI.

Važno je napomenuti da su, u skladu sa obavezama iz NPI, osnovana sljedeća ključna tijela:

- *U oblasti životne sredine:* Agencija za životnu sredinu; Jedinica za implementaciju projekata u okviru Ministarstva održivog razvoja i turizma (PROCON DOO);
- *U oblasti saobraćaja:* Direkcija za željeznice, Lučka uprava, Agencija za civilno vazduhoplovstvo;
- *U oblasti socijalne politike:* Fond rada, Agencija za mirno rješavanje radnih sporova, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, Fond za manjine;
- *U oblasti obrazovanja:* Radno tijelo za razvoj nacionalnog okvira kvalifikacija u Crnoj Gori.

2.1.4. Napredak u pristupanju EU

Odnos između Crne Gore i Evropske unije stalno se unapređuje. Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) i Privremenog sporazuma o trgovini i srodnim pitanjima 15. oktobra 2007. godine u Luksemburgu predstavljalo je početak prvog ugovornog odnosa između Crne Gore i EU.

U novembru 2010. godine, Evropska komisija objavila je **Mišljenje o zahtjevu Crne Gore za članstvo u Evropskoj uniji**, koji je dostavljen u decembru 2008. Na osnovu **Mišljenja Evropske komisije** Evropski savjet je u decembru 2010. godine odredio Crnu Goru kao „zemlju kandidata“ uz sedam ključnih prioriteta kojima treba posvetiti posebnu pažnju kako bi se otvorili pregovori. U oktobru 2011, Evropska komisija je objavila **Izveštaj o napretku Crne Gore za 2011.** u kome je preporučila otvaranje pregovora.

9. decembra 2011. Evropski savjet je u svojim zaključcima pozdravio ocjenu Evropske komisije dobrog napretka koji je Crna Gora ostvarila. Da bi se otvorili pristupni pregovori u junu 2012, Evropski savjet je zadužio Savjet za opšte poslove da ispita napredak Crne Gore u sprovođenju reformi u oblasti vladavine prava i osnovnih prava, sa posebnim naglaskom na borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala.

U **Proljećnom izvještaju** objavljenom 22. maja 2012. godine, Evropska komisija preporučila je otvaranje pristupnih pregovora sa Crnom Gorom.

26. juna 2012. godine, Savjet za opšte poslove je u Luksemburgu izdao Odluku o sazivanju Međuvladine konferencije kojom će se otvoriti pristupni pregovori Crne Gore sa EU, dok je 29. juna 2012. godine Evropski savjet izdao odluku o otvaranju pristupnih pregovora. Pozitivan sav Evropske komisije o ovom pitanju predstavlja potvrdu napora Crne Gore na svom evropskom putu.

Odluka o otvaranju pristupnih pregovora zasniva se na individualnim zaslugama Crne Gore i priznanje svih 27 država članica EU je samo dokaz da je naša zemlja dostigla visok stepen usklađenosti sa uslovima koji su dati kroz sedam ključnih prioriteta i Kopenhaškim kriterijumima od 1993. Ova odluka pokazuje da se, nakon pristupanja Hrvatske, proces pregovora sa zemljama Zapadnog Balkana nastavlja i da predstavlja nastavak politike proširenja EU u ovom regionu.

Budući da je mala i otvorena zemlja, ovaj korak je od velike važnosti za Crnu Goru, koja je dokazala da je lider u regionu u ispunjavanju svojih obaveza i da opravdava ukazano povjerenje.

2.1.5. Odluka Savjeta Evropske unije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u EU

Crna Gora zvanično je dobila status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, a odluka je donijeta 17. decembra 2010. godine na sastanku šefova država i vlada država članica EU u Briselu. U svom Saopštenju (2010)670, Evropska komisija je preporučila Savjetu da Crnoj Gori odobri status kandidata, što je označilo otvaranje vrata za pristupanje fondovima EU kroz IPA komponente III i IV. Iako Evropska komisija priznaje da je država Crna Gora ostvarila značajan napredak u smislu institucionalne stabilnosti, potrebna su dodatna poboljšanja. Naročito, *„Crna Gora treba da se posveti unutrašnjim i spoljnim neravnotežama, naročito u finansijskom sektoru i funkcionisanju tržišta rada, i jačanju vladavine prava“*. Takođe se navodi da Crna Gora treba dalje da razvija svoju infrastrukturu i jača ljudski kapital. U ovom pogledu, komponente III i IV doprinijeće ovim ciljevima.

15. februara 2012. godine, Evropski parlament i Savjet Evropske unije usvojili su Regulativu (EU) br. 153/2012, o izmjenama Regulative Savjeta (EZ) br. 1085/2006 kojom se uspostavlja Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA), kojom je Crna Gora izbrisana iz Aneksa II i unijeta u Aneks I.

Naglašava se napredak u usklađivanju domaćeg zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU. Država i dalje treba da nastavi da jača sprovođenje i izvršavanje propisa. Ovo se naročito odnosi na sektor socijalne politike i zapošljavanja i, u određenoj mjeri, na sektor saobraćaja. Za sektor životne sredine, biće potrebni značajni napori za ostvarivanje potpune primjene propisa podsticanjem investicija i jačanjem administrativnih kapaciteta.

3. ANALIZA SOCIJALNO-EKONOMSKE SITUACIJE

3.1. Makroekonomska situacija

3.1.1. Ekonomski rast

Crna Gora je ostvarila značajan rast BDP-a od 2000. godine do 2005. godine zahvaljujući posvećenoj političkoj podršci Vlade da se sprovedu sveobuhvatne ekonomske reforme, mjere povoljne poreske politike u poređenju sa drugim zemljama, stalan rast DSI i slobodni protok kapitala. **Period od 2006. godine do 2008. godine donio je i visoke stope ekonomskog rasta** sa BDP koji je dostigao nivo od 3.085 € u tekućim cijenama u 2008. godini. **U periodu od 2009-2010. godine dolazi do blagog pada** iznosa BDP po stanovniku u odnosu na prethodni period usled efekta ekonomske krize.

Tabela 1. BDP po stanovniku prema paritetu kupovne moći, uporedni pregled

BDP po stanovniku (uključena siva ekonomija)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Crna Gora ¹⁾	31	36	40	43	41	41	43
Hrvatska	57	58	61	63	62	61	61
Slovenija	87	88	88	91	87	85	84
Portugal	80	79	79	78	80	80	77
Slovačka	60	63	68	73	73	73	73
Litvanija	53	56	59	61	55	57	62
Letonija	48	51	56	56	51	55	58
Rumunija	35	38	42	47	47	47	49
Bugarska	37	38	40	44	44	44	45
EU 27	100	100	100	100	100	100	100

Izvor:1) Monstat /Eurostat

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00114>

Uprkos stalnom rastu zadnjih godina, BDP po stanovniku još uvijek je ispod prosjeka EU sa stopama sličnim minimalnim stopama koje su zabilježene u Bugarskoj i Rumuniji. U smislu realnog rasta BDP, godine od 2006. do 2008. pokazale su veoma **visoke stope u poređenju sa državama članicama EU** i zemljama kandidatima. Crna Gora je bilježila stope rasta BDP slične Slovačkoj. Efekti finansijske krize jasno se mogu vidjeti od 2009. godine sa padom od 4%, što je približno prosjeku u EU 27.

Tabela 2. Stopa rasta realnog BDP, uporedni pregled

Stopa rasta realnog BDP	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Crna Gora ¹⁾	8,6	10,6	6,9	-5,7	2,5	2,8
Hrvatska	4,9	5,1	2,1	-6,9	-1,4	0
Slovenija	5,8	6,9	3,6	-8	1,4	0,6
Portugal	1,4	2,4	0	-2,9	1,4	-1,7
Slovačka	8,3	10,5	5,8	-4,9	4,2	3,3
Litvanija	7,8	9,8	2,9	-14,8	1,4	5,9
Letonija	11,2	9,6	-3,3	-17,7	-0,9	5,5
Rumunija	7,9	6,3	7,3	-6,6	-1,6	2,5
Bugarska	6,5	6,4	6,2	-5,5	0,4	1,7
EU 27	3,3	3,2	0,3	-4,3	2,1	1,5

Izvor:1) Monstat/Eurostat

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

Stope rasta BDP od 2006. do 2008. godine, nastale su zbog stalnog rasta potražnje u SDI, turizmu, građevinarstvu, bankarskom sektoru. Bruto kapitalna formacija se čak uvećala sa 25% u 2006. godini na 40% u 2008. godini. Zbog trgovinske razmjene koja je veoma zavisna od uvoza i izvoza roba i usluga, Crna Gora je počela da se suočava sa simptomima krize krajem 2008. godine kada je dostigla pad od 4% realnog BDP za 2009. godinu. Ekonomska recesija uticala je na industriju, trgovinu, saobraćaj i građevinski sektor. Nakon pada ekonomije od 5,7% u 2009. godini, Crna Gora je u 2010. godini izašla iz recesije i ostvarila realni rast BDP-a od 2,5%.

Tabela 3. Makroekonomski indikatori 2006-2011

Makroekonomski indikatori	2007	2008	2009	2010	2011
BDP u tekućim cijenama (mil€)[1]	2,278.14	3,085,621	2,980,967	3,103,855	3,273,187
BDP po stanovniku u tekućim cijenama (€)	3,673.56	4,908	4,720	5,006	5,278
Realni rast BDP %	7	6.9	-5.7	2.5	2.5
Industrijska proizvodnja - stopa rasta %	0.1	-2	-32.2	17.5	-16.3
Proizvođačka industrija - stopa rasta %	9.3	-11.3	-38.6	-0.3	7.0
Proizvodnja električne struje, gasa i vode - stopa rasta %	-27.4	31.9	-2.4	51.1	-31.9
Eksploatacija kamena i uglja - stopa rasta %	1.5	17.7	-65.5	58.7	8.7
Inflacija po metodu potrošačkih cijena (%)	4.2	7.3	3.6	0.7	3.1
Broj turista	1,150,000	1,188,100	1,207,700	1,263,000	1,357,100
Ukupni prihod od turizma (mil.€)	480	590	597	635	
Broj zaposlenih lica	216,902	166,221	174,152	161,742	202,200
Stopa nezaposlenosti (in %)	11.9	16.8	19.1	19.8	19.5
Broj nezaposlenih lica	31,845	44,800	50,400	51,300	49,100
Prosječna plata (€)	497	416	463	479	484
Budžetski deficit/suficit (mil.€)	168.4	15.1	-132.1	-84.6	-134.1
Budžetski deficit/suficit u odnosu na GDP %	3.00%	0.5	-4.4	-2.8	-4.1
Ukupni depoziti (mil €)	2,089.40	1,990,590	1,824.70	1,789.90	18,311.00
Depozit domaćinstava (mil €)	1,017.90	856,448	843,907	952,227	1,026,355
Depoziti pravnih lica (mil €)	644.4	701,737	603,246	501,930	545,717
Ukupan dug (mil €)	2,247.06	2,655,529	2,248,824	2,085,442	1,937,661
Zajmovi domaćinstvima (mil €)	796.8	1,037,563	919,313	863,600	840,471
Zajmovi pravnim licima (mil €)	1366.30	1,620,400	1,315,067	1,161,113	917,848
Godišnja aktivna kamatna stopa	9.03% ^[2]	9.24%	9.36%	9.53%	9.68%
Izvoz dobara i usluga (mil €)	1,080	1,222	980	1,163	1,100
Uvoz dobara i usluga (mil. €)	1,647	2,337	1,940	1,830	1,563
Trgovinski bilans (mil €)	-566	-2,082	-1,350	-1,163	-984,688
Strane direktne investicije (mil €)	678	685	1,070	692	534
Siva ekonomija (% od GDP)	22,6%	4.70%	9.60%	2.60%	
Stopa siromaštva (%)	8.00%	4.90%	6.80%	6.60%	
Broj aktivnih kompanija	17,774	18,067	19,278	19,410	20728
Broj aktivnih preduzeća	/	2,546	4,500	4,990	4990

Izvor: Ministarstvo finansija Crne Gore (Pretprijetupni ekonomski program za Crnu Goru 2011-2014), decembar 2011.

Vlada je počela da se priprema za krizu tako što je definisala korektivne mjere na osnovu predviđanja povezanih sa različitim makroekonomskim prognozama. Te mjere prvenstveno se koncentrišu na smanjenje javne potrošnje, i na nepovećavanje poreza da bi se smanjio budžetski deficit. **Otklanjanje poslovnih barijera kompanijama i povoljna poreska politika** je pristup koji je Vlada usvojila da bi se izborila sa ekonomskom krizom i da bi privukla domaće i strane investitore koji bi stimulisali privredu.

3.1.2. Ekonomska struktura

Crnogorska ekonomija ima veoma nizak stepen diversifikacije i još uvijek previše zavisi od sektora aluminijuma i čelika, dominacije sirovina u izvozu, i građevinskog i turističkog sektora.

Industrijska proizvodnja za prvih deset mjeseci 2011. godine bilježi pad od 5.9% poslije rasta od 17% u 2010. godini. Ovaj pad je posljedica različitih kretanja u podsektorima. Sektor ruda i kamena bilježi rast od 2% posle skoka od skoro 57% u 2010. godini. Rast ovog podsektora (vađenje uglja) je uzrokovan maksimalnom proizvodnjom u Termoelektrani Pljevlja zbog loše hidroenergetske situacije (minimalni vodostaji u hidroakumulacijama). Prerađivačka industrija bilježi rast u prvih deset mjeseci 2011. godine od 8.7%, jer se proizvodnja u KAP-u održava na relativno visokom nivou. Proizvodnja osnovnih metala i metalnih proizvoda bilježi u ovom periodu rast od 19%. Sektor proizvodnje struje bilježi pad od 30% posle rasta u 2010 godini od 50%. Ovaj pad posljedica je izuzetno nepovoljne hidrološke situacije u 2011. godini, ali je pad proizvodnje manji zbog maksimalne proizvodnje u Termoelektrani Pljevlja – zbog ozbiljnosti hidroenergetske situacije redovni jesenji remont termoelektrane je odložen. **Turizam** se s pratećim sektorima ubraja u sektore u kojima Crna Gora ima potencijal za značajan rast kroz izražene, ali i neiskorišćene komparativne prednosti. Crnogorski turizam je pokazao fleksibilnost i konkurentnost, pa je ovaj sektor uspio ostvariti dobre turističke rezultate u 2010. godini, posebno kada je broj noćenja u pitanju, koji je veći i od rekordnog broja ostvarenog tokom 2008. godine. Prema podacima Monstata, Crnu Goru je tokom 2010. godine posjetilo 1.3 mil. turista, što je za 4,6% više nego u 2009. godini, pri čemu se broj dolazaka stranih turista povećao za 4,2%, a domaćih za 7%. Tokom 2010. godine, ostvareno je 7.96 mil. noćenja što je za 5,5% više u poređenju sa prethodnom godinom. **Građevinski sektor** učvršćivao je svoju poziciju do 2008. godine, a sve zbog dobrih rezultata ekonomske aktivnosti i visokog nivoa investicija u ovaj sektor tokom zadnjih par godina. Direktno pogođen svjetskom ekonomskom krizom, sektor je smanjio svoju aktivnost tokom 2010. godine, uglavnom zbog velikog pada građevinskih radova na stambenim zgradama. Indikatori koji se odnose na građevinarstvo pokazuju vitalnost ovog sektora i pored negativnih očekivanja za 2011. godinu. Naime, za prva tri kvartala 2011. godine vrijednost izvršenih radova je veća za 19% u odnosu na 2010. godinu.

Kao što se može vidjeti u narednoj tabeli, sektori kao što su trgovina na veliko i malo, djelatnosti u oblasti nekretnina i saobraćaja, skladištenja i komunikacija su u 2010. godini činile oko 30% ukupne bruto dodate vrijednosti u Crnoj Gori.

Tabela 4. Bruto dodata vrijednost po sektorima (2010. godine)

Sektor djelatnosti	%
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	7.7
Javna uprava, odbrana i obavezno socijalno osiguranje	8.2
Trgovina na veliko i malo	12.2
Djelatnosti u sektoru nekretnina	8.7
Prerada	4.5
Saobraćaj, skladištenje i komunikacije	9.6
Porezi na proizvode umanjeni za subvencije na proizvode	16.6
Ostalo	32.5

Izvor: Monstat

http://www.monstat.org/userfiles/file/GDP/GDP%202010_cg.pdf

3.1.3. Trgovinski i platni bilans

Crna Gora ima ograničen međuregionalni trgovinski prostor za razmjenu roba sa zemljama iz okruženja. U 2010. godini velika većina roba izvezena je u Grčku, Italiju i Srbiju, što čini više od 50% ukupnog odliva u razmjeni.

Mađarska, sa oko 29 miliona € nalazi se na četvrtom mjestu privilegovanih destinacija što se tiče razmjene roba. Brojke pokazuju da crnogorska razmjena još uvijek previše zavisi od zemalja u neposrednom okruženju. Uvoz potiče uglavnom iz Srbije (27%), a kada dodamo Italiju, Sloveniju i Hrvatsku, uvozni prilivi roba čine više od 50% ukupne razmjene. Od 2006. do 2008. godine izvoz roba i usluga nastavio je lagano da raste. I uvoz je pratio sličan trend, ali sa većim znatnim stopama rasta. Razlog za to su uglavnom bili podaci o SDI, veliki rast bankarskih zajmova ili investicija zbog potražnje za potrošačkom robom koja se ne proizvodi na lokalnom nivou. Na primjer, od 2007. do 2008. godine, stopa rasta je dostigla 25%. Međutim, u 2009. i 2010. godini evidentirano je znatno smanjenje i izvoza i uvoza.

Tabela 5. Glavna robna razmjena sa zemljama partnerima (2010. godina)

Zemlje	Izvoz u hiljadama eura	% Udio	Uvoz u hiljadama eura	% Udio
Italija	48.828	12,00%	99.120	6,00%
Srbija	74.927	28,00%	432.631	27,00%
Mađarska	28.962	4,00%	12.881	1,00%
Grčka	56.393	17,00%	115.322	6,00%
Slovenija	20.568	9,00%	60.242	4,00%
Hrvatska	4.044	3,00%	80.152	5,00%

Izvor: Monstat

<http://www.monstat.org/userfiles/file/spoljna%20trgovina/SAOPSTENJE%20SPOLJNE%20TRGOVINE%20KONACNI%20ODACI%20%20Januar-Decembar%202010.pdf>

Tokom zadnjih pet godina, struktura spoljne trgovine nije bila povoljna za Crnu Goru i dodatno je pogoršana bržim rastom uvoza u odnosu na izvoz. Situacija se dodatno pogoršala od 2009. godine sa znatnim padom potražnje za aluminijumom, željezom i čelikom i drastičnim smanjenjima cijena.

3.1.4. Stope inflacije

Uvođenje eura kao zakonskog sredstava plaćanja u Crnoj Gori pomoglo je da se kontroliše hiperinflacija, da se spriječi eventualna devalvacija lokalne valute i da se postigne makroekonomska stabilnost. **Inflacija je bila stabilna u 2006. godini, ali se znatno povećala u 2007. i 2008. godini, kao rezultat snažne ekonomske aktivnosti.** To se desilo uglavnom zbog opšteg povećanja cijena na međunarodnom nivou, a naročito sirove nafte i sirovina. Uz to, ostali unutrašnji faktori, kao što su dispariteti cijena u oblasti energetike i telekomunikacija, rast zarada, stalan rast priliva SDI i povećanje cijena hrane doprinijeli su ovoj značajnoj promjeni.

Kretanje cijena u Crnoj Gori tokom 2010. godine u potpunosti je oslikavalo stanje na unutrašnjem i eksternom tržištu. Smanjena agregatna tražnja i pad cijena goriva, rezultirali su veoma niskom godišnjom inflacijom od 0,7%, mjerenom potrošačkim cijenama. U 2011. godini dolazi do značajnijeg rasta inflacije usljed prenošenja efekata sa globalnog tržišta u vidu rasta cijena hrane i energenata, što Crna Gora kao mala i otvorena ekonomija i veliki uvoznik ovih proizvoda, nije mogla izbjeći. Oscilacije cijena nafte i naftnih derivata imale su za direktnu posljedicu rast cijena transporta i indirektno rast cijena prehrambenih i ostalih proizvoda. Godišnja inflacija je u avgustu 2011. godine iznosila 3,6%.

Tabela 6. Stope inflacije, uporedni pregled

Godišnje prosječ. stope inflacije	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Crna Gora ¹⁾	2.0	8.0	7.3	1.5	0.7	2.8
Hrvatska	3.3	2.7	5.8	2.2	1.1	2.2
Slovenija	2.5	3.8	5.5	0.9	2.1	2.1
Portugal	3	2.4	2.7	-0.9	1.4	3.6
Slovačka	4.3	1.9	3.9	0.9	0.7	4.1
Litvanija	3.8	5.8	11.1	4.2	1.2	4.1
Letonija	6.6	10.1	15.3	3.3	-1.2	4.2
Rumunija	6.6	4.9	7.9	5.6	6.1	5.8
Bugarska	7.4	7.6	12.0	2.5	3	3.4
EU 25 / EU 27	2.2	2.3	3.7	1.0	2.1	3.1

Izvor:1) Monstat;

<http://www.monstat.org/cg/page.php?id=319&pageid=262>) ostali podaci Eurostat<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tec00118&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>

3.1.5. Javni dug i finansijski sistemi

Da bi se pokrio visok deficit tekućeg računa platnog bilansa nastao uglavnom zbog nepovoljne strukture trgovinske razmjene, kao i da bi se pokrio nivo investicija opredijeljenih do sada, Vlada je zaključila nekoliko zajmova i kredita, kako na domaćem tržištu, tako i kod stranih povjerilaca. Državni dug Crne Gore na dan 30.09.2011. godine iznosio je 1.459,98 mil. eura ili 44,6% bruto domaćeg proizvoda (BDP). Unutrašnji dug iznosio je 392,3 mil. eura ili 12,0% BDP-a, dok je spoljni dug iznosio 1.067,6 mil. eura ili 32,6% BDP-a. Depoziti Ministarstva finansija na dan 30.09.2011. godine, iznosili su 132,3 mil eura, uključujući i 38.477 unci zlata, tako da je neto iznos državnog duga oko 40,5 % BDP-a.

Tabela 7. Bilans javnog duga CG na dan 30. septembra 2011. godine u milionima eura

Državni dug i garancije	2008	2009	2010	2011
BDP	3085,6	2.981,0	3.104,0	3.273,0
Iino dug	481,7	699,9	917,7	1067,6
Unutrašnji dug	413	440,3	361,5	392,3
Državni dug	894,7	1140,2	1270,7	1459,9
Državni dug/BDP	28,90%	38,20%	40,90%	44,60%
Garancije	62,6	149,6	355,6	373,1
Garancije/BDP	2,02%	5,01%	11,45%	11,39%

Izvor: Ekonomski i fiskalni program 2009-2012, Ministarstvo finansija, januar 2010.

U periodu od 2008. do 2011. godine, iznos državnog duga je značajno porastao, i prema projekcijama, na kraju 2011. godine će iznositi oko 1.434 miliona eura. Najveći razlog za navedeno povećanje duga jeste svjetska ekonomska kriza, koja je dovela do smanjenja ekonomskih aktivnosti, a samim tim i ekonomskog rasta, što je rezultiralo i smanjenjem prihoda, deficita budžeta, odnosno povećalo potrebe za dodatnim zaduženjem. Ključni razlog za uvećanje državnog duga predstavlja zaduživanje u cilju obezbjeđivanja nedostajućih sredstava za finansiranje potreba budžeta, od 2009. godine, do danas, u iznosu od oko 500 miliona eura (380 miliona eura – Eurobond, i 130 miliona eura od međunarodnih finansijskih institucija – Credit Suisse i Erste Bank).

3.1.6. Stope zaposlenosti i nezaposlenosti

Stopa nezaposlenosti (i prema zvaničnim podacima i prema anketi o radnoj snazi) **značajno je smanjena od 2005. godine**. U 2009. godini brojke su se malo povećale i bile slične onima iz 2007. godine, zbog ekonomske

recesije. Ove stope su veće od prosjeka EU 27 i od većine država članica EU do 2008. godine. Međutim, stopa povećanja za 2009. i 2010. godinu u Crnoj Gori relativno je dobro kontrolisana u poređenju sa zemljama EU, kao što su Letonija i Litvanija, koje su jače pogođene krizom.

Tabela 8. Stope nezaposlenosti, uporedni pregled

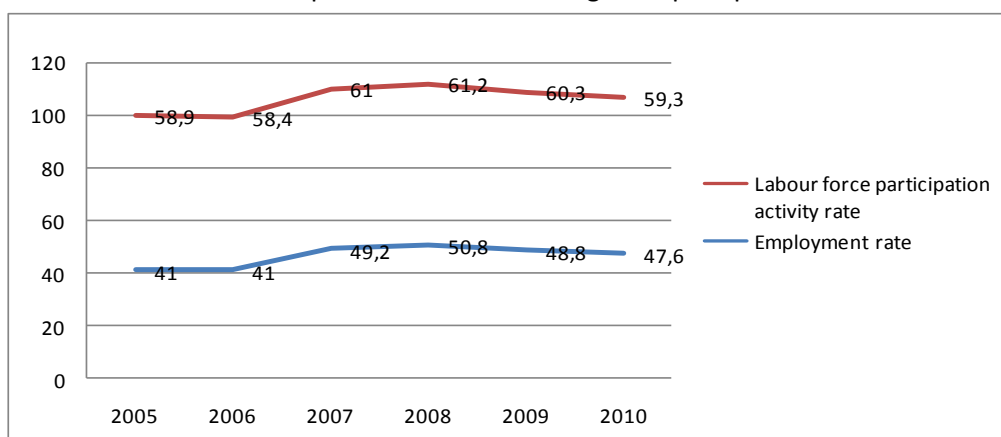
Stopa nezaposlenosti	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Crna Gora ¹⁾	23,9	14,7	11,9	10,7	11,4	12	11,4
Crna Gora (podaci MOR) ²⁾	30,3	29,6	19,4	16,8	19,1	19,7	19,5
Hrvatska	12,7	11,2	9,6	8,4	9,1	11,8	13,2
Slovenija	6,5	6,0	4,9	4,4	5,9	7,3	8,2
Portugal	7,7	7,8	8,1	7,7	9,6	11	12,9
Slovačka	16,3	13,4	11,1	9,5	12	14,4	13,5
Litvanija	8,3	5,6	4,3	5,8	13,7	17,8	15,4
Letonija	8,9	6,8	6,0	7,5	17,1	18,7	15,4
Rumunija	7,2	7,3	6,4	5,8	6,9	7,3	7,3
Bugarska	10,1	9,0	6,9	5,6	6,8	10,2	11,2
EU 27	9	8,2	7,2	7,1	9	9,7	9,7

Izvor: 1) Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Registrovana stopa nezaposlenosti, 2) Monstat Anкета o radnoj snazi; ostali podaci Eurostat

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Unemployment_rate,_2000-2011_%28%25%29.png&filetimestamp=20120502100338

Iako se učešće radne snage na tržištu rada uvećavalo sve do pojave globalne ekonomske krize, aktivnost radne snage je još uvijek niska, naročito u poređenju sa državama članicama EU. Prema podacima MONSTAT-a stopa aktivnosti populacije između 15 i 65 godina bila je u 2008. godini 61,2%, u 2009. godini 60,3%, a u 2010. godini 59,3%. Stopa aktivnosti muške populacije veća je od iste stope za žensku populaciju (u 2008. godini 69% prema 53,0%), takođe je veća kod populacije sa visokim obrazovanjem (88%) u odnosu na populaciju sa osnovnim obrazovanjem (32%). U 2010. godini stopa aktivnosti muškaraca je bila 67,1%, a žena 51,7%. Smanjenje u 2010. godini uslovljeno je globalnom ekonomskom krizom.

Grafik 1. Stopa aktivnosti radne snage i stopa zaposlenosti

Izvor: Monstat, interni izvor

Naredna tabela pokazuje važnost uslužnog sektora u crnogorskoj privredi, koji uključuje 73,9% ukupno zaposlene radne snage u 2010. godini, što je slično zapadno evropskim državama članicama. Industrija zapošljava 20,0 %, a poljoprivredni sektor 6,2%.

Tabela 9. Distribucija zaposlenih lica po sektorima za starosnu grupu 15 i više godina¹

Sektori	2006	2007	2008	2009	2010	% u 2010	Povećanje	Varijacija
							2006-2010	2006-2010
Poljoprivreda	12.135	18.400	16.800	13.800	12.900	6,2%	6,3%	-0,6%
Industrija	34.759	37.300	47.600	44.300	41.800	20,0%	20,3%	0,5%
Usluge	131.471	157.000	157.500	155.600	154.700	73,9%	17,7%	0,2%
Ukupno	178.365	212.700	221.900	213.700	209.400	100%	17,4%	

Izvor: Monstat

<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=164&pageid=22>

3.1.7. Strane direktne investicije

Što se tiče unapređenja poslovnog ambijenta i međunarodne konkurentnosti Crne Gore, ključnu ulogu imaju SDI. Kako se radi o maloj i otvorenoj ekonomiji, investicije u ne toliko velikim apsolutnim iznosima u Crnoj Gori imaju značajan uticaj na rast BDP-a i ekonomski progres, ali i na rast deficita tekućeg računa zbog uvozne zavisnosti. Jedan od preduslova i stubova budućeg ekonomskog prosperiteta u Crnoj Gori jeste fleksibilno tržište rada. Rezultati otklanjanja biznis barijera su već vidljivi kroz napredak u rejtingu Doing Business-a (Izveštaj Svjetske banke) posljednjih godina, i u kombinaciji sa strukturnim reformama na tržištu rada su doprinos konkurentnosti ekonomskog sistema. Napredak u konkurentnosti Crne Gore najbolje prikazuje njeno rangiranje na 60. mjesto od 142 analizirane zemlje, mjerena od strane Svjetskog ekonomskog foruma u Indeksu globalne konkurentnosti 2011 – 2012. Rješavanje problema koncentracije crnogorskog izvoza na samo nekoliko proizvoda i rigidnost tržišta rada, zatim identifikovanje međunarodno konkurentnih proizvoda, značajno bi poboljšalo konkurentnost. Kao potvrda sektorske konkurentnosti, tačnije u oblasti turizma, jeste rangiranje Crne Gore na prvo mjesto od strane Svjetskog savjeta za putovanja i turizam, kao zemlje sa potencijalno najvišom prosječnom stopom rasta turizma u dugom roku od 16,4% u periodu od 2011-2021 godine. Naredna tabela pokazuje iznos stranih direktnih investicija za period 2006 – 2011.

Tabela 10. Strane direktne investicije u milionima €

SDI	2006	2007	2008	2009	2010	2011 (3.Kv)
Neto SDI tekuće cijene	469,7	567,8	582,0	1.066,5	552,1	311,9
Neto SDI kao % BDP	21,9	21,2	18,9	35,8	17,8	9,5
Prilivi SDI	647,3	1057,2	847,3	1224,0	652,8	400,3
BDP	2149	2680,5	3085,6	2981	3104	3273

Izvor: Centralna banka Crne Gore (CBCG)

<http://www.cb-mn.org/index.php?mn1=statistika>

Tokom proteklih pet godina, struktura priliva SDI uglavnom se oslanjala na turizam visokog potencijala i njemu blisko tržište nekretnina, osim u 2009. godini, kada su investicije bile u skladu sa prihodom od privatizacije i dokapitalizacije Elektroprivrede Crne Gore (EPCG). Veliki prilivi SDI imali su direktan efekat na rast uvezene robe, odnosno opremu potrebnu za proizvodnju, građevinarstvo i sirovine, namještaj itd.

Kada se uporede SDI kao % BDP u zemljama kandidatima i državama članicama EU, brojke za Crnu Goru su među najnižima, uz Hrvatsku i Rumuniju. Ipak, stopa SDI po glavi stanovnika je među najvećim u centralnoj i istočnoj Evropi.

¹ U Tabeli 9, **vrijednost povećanja** za period 2006-2009 predstavlja povećanje u broju za starosnu grupu 15 i više godina koji su zaposleni u pomenutim sektorima dok **vrijednosti varijacije** prikazane za period 2006-2009 predstavljaju varijaciju u procentima (plus ili minus) za radnu snagu koja ima 15 i više godina u navedenim sektorima.

3.2. Socijalno-ekonomski razvoj u najvažnijim oblastim

3.2.1. Sektor životne sredine

Geografski položaj, klima i karakteristike njenog prostora, kao i prirodni resursi i njihov raspored, čine Crnu Goru po mnogo čemu izuzetnom evropskom državom. Međutim, u prošlom vijeku, pitanja zaštite životne sredine bila su na izvjestan način zanemarena. Shodno tome, Skupština Crne Gore usvojila je Deklaraciju o ekološkoj državi Crnoj Gori 1991. godine, i Crna Gora je uspostavljena kao ekološka država Ustavom iz 1992. i Ustavom iz 2007. godine. Ova jasno utvrđena pravna regulativa na nacionalnom nivou predstavlja nedvosmisleni podršku održivom razvoju. Ovo je dodatno naglašeno uvođenjem smjernica predviđenih Zakonom o životnoj sredini iz 1996. godine u dokumentu „Pravci razvoja Crne Gore - ekološke države“ (usvojen od strane Vlade Crne Gore 2001. godine) i Nacionalnom strategijom održivog razvoja koju je Vlada Crne Gore usvojila u martu 2007. godine.

Međutim, prepoznato je da postoje neki važni problemi vezani za životnu sredinu koje treba riješiti, naročito u oblasti otpada i vodoprivrede, kako bi se zadržala konkurentna prednost ovog sektora.

Biodiverzitet i očuvanje zaštićenih područja

Učešće nacionalno zaštićenih područja u odnosu na čitavu teritoriju Crne Gore je 9,04 %, i odnosi se na nacionalne parkove: Skadarsko jezero, Lovćen, Biogradska gora, Durmitor i Prokletije. Iako su izloženi brojnim pritiscima biodiverzitet i ostale prirodne i pejzažne vrijednosti Crne Gore su u značajnoj mjeri očuvani. Ovi pritisci uključuju zagađenje (emisije, otpadne vode, čvrsti otpad itd.), (direktno) iskorišćavanje prirodnih resursa, intenzivni i neuravnoteženi razvoj određenih sektora (turizam, urbanizacija itd.) i konverziju prirodnih staništa u poluprirodna i vještačka. Poseban izazov predstavljaju pritisci u području Skadarskog jezera i Durmitora na koje treba dati adekvatan odgovor kroz efikasniju zaštitu u odgovarajućim zonama i uspostavljanje održivog razvoja na nivou lokalnih zajednica.

Vazduh

Srednje godišnje koncentracije zagađujućih materija u većini gradskih naselja u Crnoj Gori daleko su ispod maksimalnih dozvoljenih granica zagađenosti. Izuzetak je sadržaj fluorida u Podgorici, Nikšiću i Pljevljima, koji tokom čitave godine znatno prelazi propisanu normu, i to od tri do šest puta. Ostali parametri koji ponekad prelaze dozvoljene koncentracije su SO₂ i kao rezultat izduvnih gasova motornih vozila – maksimalne koncentracije azot monoksida, azot dioksida i ukupnih azotnih oksida koje prelaze kratkotrajne dozvoljene granice zagađenosti i do pet puta. Maksimalne dnevne koncentracije prizemnog ozona takođe prelaze dozvoljene granične vrijednosti u više gradova – Berane, Budva, Herceg Novi, Kotor, Pljevlja, Podgorica, Tivat i Žabljak. Glavni aerozagađivači u Crnoj Gori rade bez gotovo ikakvih ili sa veoma zastarjelim uređajima za prečišćavanje gasova koji se ispuštaju u atmosferu, pri čemu se ne vodi evidencija ukupnih emisija.

Zemljište

Crna Gora raspolaže malom površinom poljoprivrednog zemljišta od svega 517,000 ha. Nepovoljna je i struktura poljoprivrednog zemljišta, budući da je udio obradivih ravničarskih površina mali. Uprkos ograničenosti ovog resursa, prisutno je njegovo stalno smanjenje (posebno smanjenje njegovog najkvalitetnijeg i najproduktivnijeg dijela). Trajna konverzija poljoprivrednog zemljišta vrši se izgradnjom gradskih i seoskih naselja, kao i saobraćajnica.

Šume

Od ukupne površine Crne Gore (1.381.000 ha) na šume i šumsko zemljište otpada 743.609 ha ili 54%, pri čemu šume pokrivaju 620.872 ha ili 45% ukupne teritorije. Šume imaju izuzetan značaj kako za očuvanje prirodne ravnoteže, biodiverziteta i kvaliteta životne sredine, tako i za ekonomski razvoj, pogotovo u sjevernom, nerazvijenom regionu.

Istovremeno, šumski ekosistemi u Crnoj Gori izloženi su višestrukim pritiscima koji prijete da dovedu do neodrživog korišćenja, prije svega kroz nekontrolisane, neplanske aktivnosti i prekomjernu eksploataciju prirodnih resursa.

Prostorno planiranje

Sistem prostornog planiranja u Crnoj Gori zasniva se na hijerarhiji planova, počevši od nacionalnog prostornog plana, kao plana najvišeg reda, preko prostornih planova područja posebne namjene (kao što su nacionalni parkovi i morsko dobro) i opštinskih prostornih planova, pa sve do generalnih i detaljnih urbanističkih planova. Uprkos dugoj i značajnoj tradiciji prostornog planiranja, sistem planiranja, usvajanja i implementacije planova pokazao je brojne slabosti.

Kao rezultat tih slabosti, izraženi su negativni trendovi u upravljanju prostorom koji se prije svega manifestuju kroz promjenu namjene zemljišta, neplansku i nelegalnu gradnju i neadekvatnu urbanizaciju. Raširena nelegalna gradnja u proteklom periodu rezultirala je brojnim nelegalnim objektima širom Crne Gore (posebno u većim urbanim centrima i na lokacijama atraktivnim za razvoj turizma i rekreaciju), a proces sanacije takvog stanja je izuzetno složen i predstavlja veliki izazov za sistem prostornog planiranja.

Energetika

Energetski sektor, kako sa stanovišta proizvodnje tako i sa stanovišta potrošnje energije, od suštinskog je značaja za održivi razvoj Crne Gore. Ukupna primarna proizvodnja energije u 2010. godini iznosila je 712 (u hiljadama tona naftnog ekvivalenta), dok je potrošnja iznosila 1.080, što je rezultiralo time da je 29,4% zavisilo od uvoza (izvor: Ministarstvo ekonomije). Crna Gora ima znatan potencijal za proizvodnju energije iz hidrocentrala i alternativnih izvora: u 2010. godini 237,5 (u hiljadama tona naftnog ekvivalenta) dobijeno je iz obnovljivih izvora energije. To je činilo 33,4% ukupne primarne proizvodnje energije.

Crna Gora ima relativno velike mogućnosti za proizvodnju struje u termoelektranama, s obzirom na to da su rezerve uglja u basenima Pljevlja i Maoče procijenjene na oko 150,1 miliona tona². Ograničenja koja postoje u vezi proizvodnje električne energije u termoelektranama vezana su za potrebu za racionalnom eksploatacijom neobnovljivih resursa, a posebno za činjenicu da je sagorijevanje fosilnih goriva povezano sa značajnim lokalnim i globalnim problemima u pogledu životne sredine.

Postojeća jedinica Termoelektrane u Pljevljima jedan je od najvećih zagađivača u Crnoj Gori i, sa aspekta propisa EU, ova situacija nije održiva dugoročno. Tokom budućeg rada postojeće termoelektrane, kao i u slučaju moguće izgradnje nove jedinice, sve relevantne direktive EU o zaštiti životne sredine i radu takvih postrojenja moraće se ispoštovati.

Promjena klime

Nivo svijesti u Crnoj Gori o promjeni klime veoma je nizak. Relativno mali broj opština sprovodi projekte energetske efikasnosti, i ti se projekti uglavnom odnose na zgrade u javnom sektoru i javnu rasvjetu itd. dok je samo za dvije opštine navedeno da imaju plan za ostvarivanje niske emisije ugljenika. Crna Gora je, međutim, usvojila osnovni pravni okvir za promjenu klime i ostvarivanje niske emisije ugljenika Zakonom o životnoj sredini („Službeni list Crne Gore“, broj 48/08) kao i ratifikacijom Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o promjeni klime (UNFCCC je ratifikovana sukcesijom 2006. godine) i Kjoto Protokola (2007. godine). Prvi nacionalni izvještaj UNFCCC-u je završen i sadrži inventar gasova sa efektom staklene bašte, politike i mjere za smanjenje emisija, kao i politike i mjere prilagođavanja.

²Razvoj i učešće privatnog sektora u pljevaljskom termo-energetskom kompleksu, Završni izvještaj, broj 06MON01 05 003, septembar 2009.

Podsektori otpada i voda

Prema SWOT analizi, podsektori otpada i voda (uključujući otpadne vode) predstavljaju najveći izazov za Crnu Goru, ako ona želi da ispuni evropske standarde životne sredine. Nadalje, ispunjavanje evropskih direktiva za otpad i vodu, koje su nedavno u visokom procentu prenešene u nacionalno zakonodavstvo, zahtijevaće bitan finansijski napor. Podsektori otpada i voda su prioritet jer su oni najkritičniji za ekonomski razvoj države, a naročito ako Crna Gora teži da se razvija kao ekološka država. U proteklih nekoliko godina učinjeni su značajni naponi u cilju obezbjeđenja finansijskih resursa za implementaciju projekata u oblasti vodosnabdijevanja, otpadnih voda i upravljanja otpadom. Pregled kredita i donacija dat je u Aneksu I.

3.2.1.1. Podsektor voda

Iako se ispuštanje kako komunalnih tako i industrijskih otpadnih voda u prirodne prijemnike vrši gotovo bez ikakvog prečišćavanja (izuzetak su neka industrijska postrojenja i dio komunalnih otpadnih voda u Podgorici i Mojkovcu), Crna Gora raspolaže kvalitetnim i obilnim podzemnim i površinskim vodama. Dodatni problem predstavlja i nedostatak pred-tretmana industrijskih otpadnih voda koje se ispuštaju u javne kanalizacione sisteme, i nizak stepen priključenosti stanovništva na kanalizacione sisteme. Primjena evropskih direktiva u sektoru voda će zahtijevati veliki napor u smislu investicija i uspostavljanja odgovarajućih struktura.

Tabela 11. Indikatori sektora voda u Crnoj Gori i Makedoniji i odabranim zemljama EU, 2009

Država	Stanovništvo priključeno na javnu vodovodnu mrežu (%)	Stanovništvo priključeno na gradske sisteme za sakupljanje otpadnih voda (%)
Crna Gora	94	64
Makedonija	94	55
Slovačka	86	58
Portugal	94	78
Estonija	80	81
Litvanija	76	62
Rumunija	55	43
Bugarska	99	70

*Izvor: Eurostat i Ministarstvo održivog razvoja i turizma
Za Crnu Goru, podaci se odnose samo na urbana područja*

Za urbana područja u Crnoj Gori, procenat stanovništva priključenog na javni sistem vodosnabdijevanja prilično je visok. Ista se analiza može napraviti i u odnosu na podatke o stanovništvu priključenom na sisteme za sakupljanje otpadnih voda. Ipak, ove brojke ne bi bile toliko pozitivne kad bismo uzeli u obzir i stanovništvo koje živi u malim selima i ruralnim područjima. Nema pouzdanih podataka o nivou "aglomeracije"³, ali ovaj problem može biti prevaziđen ako se pretpostavi da, uglavnom, gradsko stanovništvo (za koje su podaci već dostupni) odgovara jednoj jedinstvenoj aglomeraciji (glavno gradsko naselje opštine) a da seosko stanovništvo živi u području disperzne urbanizacije; shodno tome, u ruralnim područjima nema aglomeracija. Za ruralna područja strategija će biti prilagođena pojedinačnim rješenjima kao što su izgradnja septičkih jama za otpadne vode.

³ Prema članu 2 evropske Direktive 91/271/EEZ o prečišćavanju gradskih otpadnih voda - 'aglomeracija' je „područje na kom je broj stanovnika i/ili privredna aktivnost dovoljno koncentrisana da bi gradske otpadne vode mogle biti sakupljene i sprovedene do gradskog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda ili konačne tačke ispuštanja“.

Tabela 12. Vodosnabdijevanje i upravljanje otpadnim vodama u primorskim opštinama i Cetinju u 2010. godini

Opština	VODOSNABDIJEVANJE					OTPADNE VODE		
	% pokrivenost	Sistem vodosnabdijevanja		% Gubici	% Naplata	% pokrivenost	Postojeća postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda	Prijemnik
		Broj izvora	Distrib. mreža (km)					
Ulcinj	100	7	130	32	72	78	NEMA	more
Bar	80	10	450	67	85	95	Ne (individ. Virpazar)	more (Skadarsko j.)
Budva	90	5	230	54		94	Nema (individualno Jaz)	more
Tivat	100	3	120	35	85	30	NEMA	more
Kotor	82	6	320	56	89	40	Djelimični	more
Herceg Novi	100	2	400	72	74,5	80	NEMA	more
Cetinje	100	5	50	84	33	30	NEMA (individualno R. Crnojevića)	ponor Skadarsko jezero

Izvor: Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

Podaci o stanju u oblasti vodosnabdijevanja i upravljanja otpadnim vodama u 2010. godini

Napomena: podaci se odnose **samo** na **urbane** djelove opština

Prema dostupnim podacima⁴, **Crna Gora raspolaže sa relativno razvijenim sistemima vodosnabdijevanja, i relativno manje razvijenim kanalizacionim sistemom.** Voda se ne tretira tako intenzivno prije distribucije kako je to slučaj u većini zemalja EU, i zbog toga je još uvijek relativno jeftina. Kako su u funkciji samo dva postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (Podgorica i Mojkovac), operativni troškovi vodosnabdijevanja i sakupljanja i prečišćavanja otpadnih voda veoma su niski. Stoga su i tarife niske. Pitanje koje bi trebalo uzeti u obzir je veliki procenat gubitaka, prosječno na nivou države između 55 i 60%; ova brojka je posljedica infrastrukturnih slabosti te se moraju uložiti dalji napori u unapređenje sistema vodosnabdijevanja, naročito u opštinama na sjeveru Crne Gore. Pokrivenost postojećom kanalizacionom mrežom značajno varira među gradovima u Crnoj Gori. Kanalizacione mreže uglavnom su ograničene na glavno gradsko naselje svake opštine (po kome je opština dobila ime), dok druga naselja, uglavnom sela, nemaju kanalizaciju. Tamo kuće uglavnom imaju sopstvene septičke jame za sakupljanje otpadnih voda, ili se one povremeno ispuštaju u vodotokove ili jarke.

U glavnom gradskom naselju, kanalizacione mreže uglavnom pokrivaju centralni dio, koji je najgušće naseljen. Ostali djelovi grada imaju lokalne sanitarne sisteme u vidu septičkih jama. U načelu, u ruralnim oblastima gdje nema kanalizacije, za sakupljanje otpadnih voda koriste se "septičke jame", ili se otpadne vode prosto ispuštaju u rijeke.

⁴ Podaci u tabelama 12 i 13, predstavljaju procjenu jer su dobijeni iz informacija koje su opštinska komunalna preduzeća dostavila Ministarstvu održivog razvoja i turizma. Podaci se odnose samo na urbane djelove opština; u ovom trenutku nisu dostupni podaci za čitavu teritoriju opština, i nema podataka razdvojenih na nivou aglomeracije.

Tabela 13. Vodosnabdijevanje i upravljanje otpadnim vodama u sjevernim i centralnim opštinama u 2010. godini

Opština	VODOSNABDIJEVANJE						OTPADNE VODE		
	% pokrivenost	Sistem vodosnabdijevanja		% Gubici	% Naplata		% Pokrivenost	Postojeća postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda	Prijemnik
		Broj izvora	Distrib. mreža (km)		Fizička lica	Pravna lica			
Podgorica	99	6	717	62	87		60	DA	Morača
Danilovgrad	90	7	580	40	66		39	NE	Zeta
Nikšić	95	2	450	32	79		50	NE	Budoško polje - Zeta
Plužine	100	1	17	21	60	70	100	NE	Pivsko jez.
Šavnik	100	1	4.5	nema podataka	50		70	NE	Bijela Bukovica
Mojkovac	90	3	52	59	44		90	DA	Tara
Bijelo Polje	95	1	156	70	58		60	NE	Lim
Berane	70	2	160	73	77		42	NE	Lim
Rožaje	95	2	42	72	70		75	NE	Ibar
Andrijevica	100	1	15	30	51		100	NE	Lim (Kraštica)
Plav	90	3	38	40	45		30	NE	Lim (Plavsko jez)
Kolašin	100	1		nema podataka	73			NE (lugovi)	Tara
Žabljak	90	2	120	nema podataka	78	85		NE	Ponor
Pljevlja	95	4	74.3	62	85		80	NE	Čehotina

Izvor: Ministarstvo održivog razvoja i turizma; Napomena: podaci se odnose **samo** na **urbane** djelove opština

3.2.1.2. Podsektor otpada

U pogledu upravljanja otpadom, Crna Gora se suočava sa značajnim teškoćama. Trenutni sistem sakupljanja i odlaganja otpada je takav da ne obezbjeđuje selekciju otpada i poseban tretman različitih vrsta otpada, dok u principu odlaganje kako neopasnog industrijskog, komunalnog (sa izuzetkom Podgorice, Danilovgrada i Cetinja, za koje je shodno Strateškom master planu, odnosno Državnom planu upravljanja otpadom izgrađen regionalni centar i deponija u Podgorici), tako i opasnog otpada ne ispunjava minimalne standarde zaštite životne sredine. Što se tiče komunalnog otpada, procenat stanovništva obuhvaćenog organizovanim sistemom sakupljanja otpada prilično je nizak i nezadovoljavajući. Kao i kod sektora voda, učinjen je značajan napor da se direktive EU prenesu u domaće zakonodavstvo, ali finansiranje i upravljački kapacitet lokalnih uprava su i dalje bitna pitanja koja treba riješiti.

Komunalni otpad

Iako se na cijeloj teritoriji Crne Gore otpad stvara svakodnevno, nemaju svi proizvođači otpada pristup uslugama sakupljanja i transporta otpada. Na osnovu podataka dobijenih od svih opština u Crnoj Gori, ustanovljeno je da se usluge sakupljanja otpada pružaju uglavnom u centralnim područjima (gradovima, tj. urbanim područjima) lokalnih samouprava, dok se otpad stvoren u ruralnih područjima, tj. selima i malim naseljima, ne sakuplja. Može se procijeniti da usluge komunalnih preduzeća za sakupljanje otpada pokrivaju oko 80% stanovništva koje živi u urbanim područjima, dok se otpad stvoren u selima i manjim naseljima odlaze na "divljim deponijama".

Tabela 14. Procjena proizvodnje otpada u Crnoj Gori

Opština	Region	Proizvođač otpada				Količine otpada po opštinama (t/god)				
		Stanovništvo	Turisti (noćenja)	Lica na radu u inostran.	Izbjeglice	Lokalno stanovniš.	Turisti (noćenja)	Lica na radu u inostran.	Izbjeglice	Ukupno
Podgorica	Centralni region	169,132	74,169	10,352	12,507	50,532	111	766	1,138	52,547
Nikšić		75,282	35,826	1,522	2,500	22,211	54	113	228	22,606
Cetinje		18,482	39,948	243	140	5,410	60	18	13	5,501
Danilovgrad		16,523	230	119	800	4,899	0	9	73	4,981
		279,419	150,173	12,236	15,947	83,052	225	906	1,452	85,635
Bar	Primorski region	40,037	721,774	5,502	7,191	13,652	1,083	458	654	15,847
Herceg Novi		33,034	1,506,053	1,137	4,000	11,220	2,259	95	364	13,938
Ulcinj		20,290	588,280	6,202	1,360	6,789	882	516	124	8,311
Kotor		22,947	347,023	763	815	7,613	521	63	74	8,271
Budva		15,909	2,319,339	410	2,000	5,411	3,479	34	182	9,106
Tivat		13,630	209,301	510	2,000	4,662	314	42	182	5,200
		145,847	5,691,770	14,524	17,366	49,347	8,538	1,208	1,580	60,673
Bijelo Polje	Sjeverni region	50,284	9,945	7,015	1,550	11,154	15	389	141	11,699
Pljevlja		35,806	7,921	1,098	700	7,905	12	61	64	8,042
Berane		35,068	2,323	5,922	5,716	8,217	3	329	520	9,069
Rozaje		22,693	1,239	5,003	1,140	5,034	2	278	104	5,418
Plav		13,805	0	7,879	2,000	3,208	0	437	182	3,827
Mojkovac		10,066	5,714	251	235	2,227	9	14	21	2,271
Kolasin		9,949	18,575	104	500	2,225	28	6	46	2,305
Andrijevica		5,785	0	686	1,515	1,408	0	38	138	1,584
Pluzine		4,272	1,075	25	140	948	2	1	13	964
Zabljak		4,204	47,307	39	105	931	71	2	10	1,014
Savnik		2,947	228	34	0	645	0	2	0	647
		194,879	94,327	28,056	13,601	43,902	141	1,557	1,239	46,839
Ukupno			620,145	5,936,270	54,816	46,914	176,301	8,904	3,671	4,271

Izvor: Državni plan upravljanja otpadom za period 2008 – 2012

U poređenju sa zemljama EU, Crna Gora ima nizak procenat otpada koji se odlaže na kontrolisane deponije. Količina proizvedenog otpada po glavi stanovnika slična je ostalim zemljama u tabeli, ali je niža od prosjeka EU 27.

Tabela 15. Indikatori sektora otpada u Crnoj Gori i odabranim zemljama EU, 2006. godina

Država	Količine otpada odložene na deponije	Komunalni otpad odložen na kontrolisane sanitarne i nesantitarne deponije	Procenat otpada odloženog na kontrolisane deponije (%)
Crna Gora	413	146	35,37%
Grčka	443	386	87,13%
Slovenija	432	362	83,80%
Portugal	454	289	63,66%
Estonija	466	278	59,66%
Litvanija	390	356	91,28%
EU 27	523	220	42,07%

Izvor: Eurostat / Ministarstvo održivog razvoja i turizma. Napomena: Kg po osobi godišnje
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Waste_statistics

Na osnovu procjene iz 2011. godine ukupna količina otpada koja se generiše u Crnoj Gori iznosi oko 262.700 t, dok količina sakupljenog otpada iznosi oko 216.700 t.

Selektivno sakupljanje otpada - Izdvajanje reciklabilnih komponenti

Sistem selektivnog sakupljanja otpada još uvijek nije uspostavljen u Crnoj Gori, osim pilot projekta u okviru kojeg je obezbijeđeno 600 kontejnera za selektiranje određenih vrsta otpada (papir, PET, metal i aluminijumske limenke) na mjestu nastajanja. Jedino su gradovi Herceg Novi i Podgorica, i odnedavno Kotor i Budva, ozbiljnije pristupili ovom problemu.

Industrijski otpad

Održivi razvoj u Crnoj Gori nameće, kao izuzetno važno, rješavanje pitanja zbrinjavanja otpada nastalog u proteklom periodu u velikim industrijskim sistemima, kao što su Kombinat aluminijuma Podgorica, Željezara Nikšić, Termoelektrana Pljevlja i dr., kao i otpada nastalog u malim i srednjim preduzećima.

3.2.2. Sektor saobraćaja

Poput drugih država u regionu, sektor saobraćaja suočava se sa značajnim teškoćama koje ograničavaju dostupnost i mobilnost na nacionalnom nivou i prema susjednim zemljama. Uz to, Crna Gora se suočava i sa topografskim ograničenjima koja imaju direktan uticaj na rast investicionih troškova i troškova održavanja u sektorima željezničkog i drumskog saobraćaja. **Nerazvijena mreža puteva i autoputeva, problemi koji postoje u željezničkoj infrastrukturi i voznim sredstvima, nedovoljno efikasno organizovano funkcionisanje aerodroma, nedovoljna raspoloživost iskusnog i visokostručnog kadra i potrebna poboljšanja u oblasti sigurnosti i kvaliteta usluga**, dio su liste problema identifikovanih u ovom sektoru.

Tokom proteklih godina, naponi su bili usmjereni na unapređenje pravnog okvira, započinjanje strukturnih reformi kako bi se odvojila infrastruktura od operative pored **rješavanja najurgentnijih problema na saobraćajnoj infrastrukturoj** mreži (uglavnom putnoj i od skora željezničkoj). Ipak, potrebe koje treba sagledati su značajne, a finansijska sredstva potrebna da se riješe sva postojeća uska grla i propadanje infrastrukture mnogo su veća od sopstvenih, ograničenih sredstava. U tom smislu, Crna Gora je već počela sa promovisanjem privatno-javnih partnerstava, koncesionih ugovora, bankarskog finansiranja i doprinosa međunarodnih donatora, kako bi bila u mogućnosti da odgovori na tolike potrebe za investicijama.

Tokom 90-tih, definisani TEN koridori nisu uključivali direktnu vezu preko Crne Gore. Glavni koridori su definisani kako bi se uspostavile bolje saobraćajne veze između centralne i istočne Evrope, promovisala povezanost sa Balkanom i poboljšao pristup Jadranskom moru, Sredozemnom i Crnom moru. Ipak, u 2004. nova studija saobraćaja na Balkanu predviđjela je dalji razvoj Saobraćajnog sistema Jugoistočne Evrope: Osnovnu REBIS mrežu⁵. Predložena veza Bar-Podgorica-Beograd, kao pravac koridora br. 4 svakako bi obezbijedila bolji pristup TEN-u.

Koridori koji će biti potencijalni konkurenti ovom koridoru su:

1. Koridor 1: Split-Zagreb
2. Koridor Vb: Rijeka-Zagreb-Budimpešta
3. Koridor Vc: Ploče-Sarajevo- Budimpešta
4. Koridor VIII: Drač-Skoplje-Sofija

Crna Gora je posvećena i radu sa Regionalnim sekretarijatom za praćenje transporta u Jugoistočnoj Evropi (SEETO) kako bi definisala prioritete u poboljšanju saobraćajne infrastrukturne mreže. Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore predstavlja listu glavnih prioriternih projekata koji su identifikovani na osnovu selekcionih kriterijuma koji su usklađeni među zemljama a koje je utvrdio SEETO.

⁵Memorandum o razumijevanju o razvoju osnovne regionalne saobraćajne mreže Jugoistočne Evrope potpisan je u Luksemburgu 11. juna 2004. godine, dok je Aneks za željeznički saobraćaj u Jugoistočnoj Evropi potpisan u Tirani 4. decembra 2007. godine.

Crna Gora ima mogućnost da promoviše vezu Bar-Beograd kao kombinovan pomorsko-željeznički saobraćaj kako bi se otvorio pristup ka zaleđu Balkana i Jugoistočne Evrope, i stekla konkurentna prednost u odnosu na već uspostavljene alternative TEN koridora kroz Hrvatsku (koridor Vb), Bosnu (koridor Vc) ili Albaniju (koridor VIII).

3.2.2.1. Drumski saobraćaj

Putnu mrežu u Crnoj Gori čini gusta mreža puteva u dužini od 7404 km, od kojih je 4925 km asfaltnih puteva. Od ukupno 1847 km nacionalnih i regionalnih puteva, 92% je asfaltirano. Kako je prikazano u sljedećoj tabeli, Crna Gora ima **umjereno veliku gustinu mreže puteva** u poređenju sa zemljama EU i zemljama kandidatima, **osim u broju kilometara autoputeva, kojih u ovom trenutku nema**.

Uz starost mreže puteva, glavni problemi u ovom sektoru posljedica su nepovoljnog reljefa (zbog koga je potrebno više od 300 mostova i 100 tunela na cijeloj teritoriji) čime se povećavaju kako troškovi održavanja zbog teže dostupnosti, tako i visoki nivoi investicija potrebnih za izgradnju nove infrastrukture. Brojna saobraćajna uska grla i kritične tačke ili neadekvatna kontrola težine tereta u teretnom saobraćaju koja doprinosi propadanju kolovozne konstrukcije neki su od urgentnih problema koji se trenutno sagledavaju kako bi se poboljšala efikasnost i bezbjednost putne mreže.

Tabela 16 Poređenje gustine putne mreže (2007. godina)

Država	Km puta / 1000 km ²	Km autoputa / milion stanovnika
Crna Gora ¹⁾	356,57	0,0
Hrvatska	186,5	215,9
Litvanija	911,0	91,3
Slovačka	76,4	60,6
Austrija	282,5	204,8
Poljska	498,3	17,4
Rumunija	149,2	13,0
Bugarska	-	54,3

Izvor: 1) Monstat; ostali podaci Eurostat

Tokom posljednjih godina, putna mreža modernizovana je završetkom rehabilitacije i modernizacije nekoliko dionica putnih pravaca. Naročito, uklonjeno je nekoliko kritičnih identifikovanih crnih tačaka. U narednom periodu, Vlada će izdvojiti 100 miliona € za četiri godine za izgradnju autoputa Bar-Boljari koji povezuje Podgoricu sa obalom na jugu i granicom Srbije na sjeveru.

Sezonska frekventnost takođe ima određen uticaj na drumski saobraćaj. U periodu od juna do septembra najveća frekvencija saobraćaja je više od 20 puta veća nego u drugim periodima godine. Naročito su važni problemi uočeni na primorju uzrokovani nepostojanjem autoputa na dionicama Herceg-Novi-Kamenari i Budva-Bar.

3.2.2.2. Željeznički saobraćaj

Željeznička mreža Crne Gore uključuje 250 km jednokolosječne pruge. Gotovo 2/3 dužine pruge uključuje 106 tunela, 107 mostova i 9 galerija. Slično drumskom sektoru, **troškovi održavanja i izgradnje su među najvišim u Evropi**. Najveća frekvencija saobraćaja, i teretnog i putničkog, je na pružnom pravcu Bar-Vrbnica, povezanim sa Beogradom.

Tabela 17. Poređenje gustine željezničke mreže (2007. godina)

Država	Km pruga / 1000 km ²	Km pruga / miliona stanovnika
Crna Gora ¹⁾	18,1	403,1
Hrvatska	48,1	612,9
Litvanija	27,1	521,7
Slovačka	25,1	227,7
Austrija	35,1	992,9
Poljska	64,3	527,4
Rumunija	45,4	499,7
Bugarska	37,4	539,5

Izvor: Monstat / Eurostat

Gustina željezničke mreže u Crnoj Gori je **manja** nego u drugim sličnim državama članicama EU i zemljama kandidatima. Indikatori željezničkog saobraćaja i u pogledu površine i broja stanovnika su ispod prosjeka. Nema pruga sa dva kolosjeka, i **prosječna brzina** je 35 km/h, što **ozbiljno ograničava konkurentnu prednost** koju ima ovaj vid saobraćaja. Trenutno je više od 90% ukupne željezničke mreže elektrifikovano, djelimično i zbog rehabilitacije pruge Nikšić – Podgorica koja je u toku.

Pored hitnih potreba za poboljšanjem sektora infrastrukture i održavanja, glavne slabosti koje karakterišu željeznički sektor u Crnoj Gori su: stalno ograničenje brzine, nedostatak efikasnih bezbjednosnih mjera, zastario i nemodernizovan vozni park, nedostatak efikasnog kombinovanog načina transporta, nedovoljni i neadekvatni kadrovski kapaciteti u vidu iskusnog i visoko-stručnog osoblja.

Tokom protekle decenije, započet je proces restrukturiranja željezničkog sistema. Shodno tome, glavno preduzeće u željezničkom saobraćaju restrukturisano je izdvajanjem upravljanja infrastrukturom od prevoza. Ovaj proces je trenutno u drugoj fazi, gdje je teretni transport potpuno odvojen od putničkog.

3.2.2.3. Pomorski saobraćaj

Crna Gora ima šest luka: Bar, Kotor, Zelenika, Budva, Tivat i Risan. Međutim, u Luci **Bar obavlja se više od 95% svih lučkih djelatnosti** u zemlji. Nedovoljne investicije u razvoj infrastrukture i opreme, kašnjenja u strukturnoj reformi i procesu privatizacije učinili su da Bar ne stekne konkurentnu prednost u odnosu na svoje bliske konkurente Rijeku, Kopar ili Ploče.

Solun, Rijeka i Kopar su glavne luke koje se koriste kao trgovačke luke i privlače više od 80% transporta u pomorskom saobraćaju, dok Bar privlači veoma mali udio u kontejnerskom saobraćaju svih luka na Jadranu. Kao što se može vidjeti, Bar ima povoljan geografski položaj na ulazu u Jadransko more, pružajući privilegovan pristup zaleđu centralnog Balkana.

Tabela 18. Kontejnerski saobraćaj u pomorskom okruženju Bara (2006. godina)

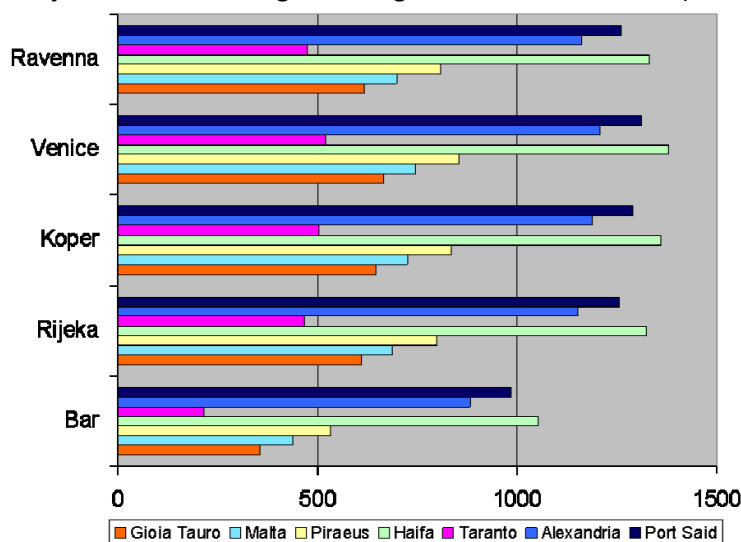
Luke	Kontejneri (hiljade TEU)	Tereti (Milion tona)	Kapacitet (u metrima)
Bar - Crna Gora	17854	2,2	12
Rijeka - Hrvatska	94390	10,9	12
Kopar - Slovenija	218970	14	12-13
Solun - Grčka	337596	17	8-12
Ploče - Hrvatska	42140	3,2	12-13
Drač - Albanija	22138	3,4	7,5-10,5

Izvor: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva

Zbog svog položaja Bar ima konkurentnu prednost ne samo u pogledu pristupa glavnim regionalnim čvorišnim lukama, već i u pogledu udaljenosti od ulaza u Jadransko more. Za razliku od mnogih svojih direktnih konkurenata, Luka Bar ima **veliki potencijal za širenje svojih kapaciteta** (stabilizovani na oko 40% zadnjih godina) naročito u pogledu zone kontejnerskog terminala. Slično svim lukama u pomorskom okruženju, kontejnerski pomorski saobraćaj u Baru bilježi znatan rast.

Grafik 2. Udaljenost jadranskih luka od glavnih regionalnih čvorišnih luka (u nautičkim miljama)

Izvor: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva

Tabela 19. Razvoj kontejnerskog saobraćaja u Luci Bar

Luka Bar - Crna Gora	Kontejneri (hiljade TEU)
2006	17854
2007	27095
2008	43708
2009	34692

Izvor: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva

Kada se analizira ukupni pretovar tereta, može se zaključiti da Luka Bar bilježi veoma mali rast i izgleda da se stabilizuje na 2 miliona tona, osim u 2009. godini kada se pad može opravdati efektima globalne krize. U posebnim kategorijama, generalni tereti bilježe znatan rast od 2004. do 2008. godine, za razliku od rasutih tereta koji bilježe konstantan pad. Tečni tereti su stabilizovani.

Tabela 20 Razvoj ukupnog pretovara tereta u Luci Bar

Godina	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Teret u tonama	1.735.891	2.039.211	1.988.204	2.071.310	1.949.409	1.481.069

Izvor: Monstat, interni izvor

Glavni problemi i slabosti u sektoru pomorskog saobraćaja u Crnoj Gori (pored niskog nivoa investicija u ovom sektoru) i dalje su nedovoljna iskorišćenost kapaciteta koje nudi Luka Bar, neefikasnost pretovara koja ima za rezultat povećanje potrebnog vremena i gubljenje konkurentne prednosti, zastarjelost opreme i njeno nedovoljno održavanje, ograničena informaciona tehnologija i manjak kvalifikovanog osoblja u oblastima poput operative, logistike ili prevoza što ima za rezultat nisku produktivnost i nivo efikasnosti.

Prateći glavne trendove u odvijanju funkcija kao rezultat procesa privatizacije luka, strukturni programi su započeti kasno u odnosu na druge luke u regionu. U pogledu zaštite mora, nema adekvatnih službi za prihvatanje otpada i materija koje zagađuju životnu sredinu sa brodova i plovni objekata i ne postoje odgovarajući koordinisani mehanizmi i sredstva za reagovanje u slučaju zagađenja koji bi mogla spriječiti krizu zagađenosti.

3.2.2.4. Vazdušni saobraćaj

Crna Gora ima dva glavna aerodroma: Podgoricu i Tivat. Uprkos modernoj opremi i uređajima i adekvatnim zemaljskim uslugama koje odgovaraju međunarodnim standardima bezbjednosti i sigurnosti, **oba aerodroma moraju se suočiti sa značajnim izazovima brzo rastuće sezonske tražnje** zbog činjenice da se Crna Gora razvija kao turistička destinacija zadnjih godina.

Tabela 21. Razvoj vazdušnog teretnog i putničkog saobraćaja

Vazdušni saobraćaj	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Povećanje 2004-2009
Saobraćaj aviona (avionski letovi)	11650	11494	14156	17992	20636	19328	66%
Putnički saobraćaj (u hiljadama)	665	695	833	1034	1109	982	48%
Teretni saobraćaj (u tonama)	650	1019	1030	1269	1530	1483	128%

Izvor: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva

Broj avionskih letova značajno je porastao u periodu od 2004. do 2009. godine, sa rastom od 66%. Slično tome, treba napomenuti i značajan rast broja putnika u periodu od 2004. do 2008. godine. Ovaj trend je neznatno smanjen u 2009. godini, najvjerovatnije zbog efekata globalne krize. Transport tereta je udvostručen tokom ovog perioda, ali su brojke i dalje zanemarljive u poređenju sa ostalim vrstama saobraćaja.

Sektor vazdušnog saobraćaja još uvijek ispoljava izvjesne slabosti u pogledu kapaciteta aerodroma da prihvate veće avione u međunarodnom saobraćaju, snažne zavisnosti od turističke sezonske tražnje i nedostatka efikasnog poslovanja, jer infrastruktura i komercijalno poslovanje još uvijek nijesu restrukturisani i privatizovani.

Montenegro Airlines je dugo u vlasništvu Vlade. Nedavno je pokrenut proces privatizacije ove kompanije, kako bi se obezbijedio pristup kapitalu stranih investitora.

3.2.2.5 Analiza saobraćaja po vrsti saobraćaja

Teretni saobraćaj

Naredna tabela pokazuje dominaciju drumskog prevoza (više od 40% u 2008) u odnosu na željeznički i pomorski saobraćaj sa udjelom od 28% odnosno 31%. Vazdušni teretni prevoz nije značajan.

Tabela 22. Razvoj teretnog saobraćaja

Transport roba (u hiljadama tona)								
Vrsta transporta	2006	2007	2008	2009	2010	% u 2010	Rast 2006-2010	Promjene od 2006
Drumski	1961	2131	2520	1724	1839	42,38%	-6,2%	7,4%
Željeznički	1661	1761	1749	844	1500	34,57%	-9,7%	5,0%
Vazdušni	1,07	1,32	1,53	1,48	4,25	0,10%	298,3%	0,1%
Unutrašnji plovni putevi	/	/	/	/	/	/	/	/
Pomorski priobalni	1988	2071	1949	1481	995,5	22,94%	-49,9%	-12,5%
Ukupno	5611	5964	6220	/	4339	100%	-22,7%	

Izvor: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva

Drumski transport robe značajno raste tokom zadnjih godina sa povećanjem od 28,5% zabilježenim u periodu 2006-2008. Ovo je uglavnom rezultat povećanja ukupne tražnje koja je rasla stopom od 10,8% u istom periodu. U podjeli po vrsti teretnog saobraćaja i dalje prednjači drumski transport koji je učvrstio svoj udio sa 5,6 procentnih poena više nego u 2006. godini.

Željeznički teretni prevoz izgleda da je stabilizovao svoj saobraćaj na približno 1,7 miliona tona od 2006. do 2008. Značajan pad od skoro 50% bilježi se u 2009, vjerovatno usljed znatnog smanjenja ukupne tražnje uzrokovane međunarodnom krizom. U 2008. godini, željeznicom je prevezeno 28% ukupnog teretnog saobraćaja. Od 2006, u podjeli po vrstama saobraćaja, udio željeznice je u laganom padu (1,5%) u odnosu na drumski prevoz.

Pomorski prevoz tereta stabilizovao se na blizu 2 miliona tona, ne računajući 2009. godinu gdje su brojke opet u značajnom padu zbog uticaja globalne krize. U 2008, pomorski i priobalni transport činio je više od 31% u ukupnoj podjeli po vrstama saobraćaja. Međutim, njegov udio se smanjio za 4,5% u poređenju sa željezničkim i drumskim prevozom.

Putnički saobraćaj

Kada se bliže pogledaju prevezeni putnici, dominacija drumskog saobraćaja i dalje postoji tokom posmatranih godina, a slično je zabilježeno i u zemljama EU. U 2008, više od 71% ukupnog broja putnika je prevezeno drumskim saobraćajem, dok je po oko 14% prevezeno željezničkim i vazdušnim saobraćajem. Zanimljiv je broj putnika koji su koristili pomorski sistem saobraćaja u Crnoj Gori.

Tabela 23. Razvoj putničkog saobraćaja

Putnički saobraćaj (u hiljadama)								
Vrsta transporta	2006	2007	2008	2009	2010	% u 2010	Rast 2006-2010	Promjene od 2006
Drumski	4825	5738	5503	5536	6209	34,15%	28,7%	-36,6%
Željeznički	1067	999	1031	837	810	4,46%	-24,1%	-11,2%
Vazdušni	834	1024	1109	956	10942	60,19%	1212,0%	48,0%
Unutrašnji plovni putevi	/	/	/	/	/	/	/	/
Pomorski priobalni	90	91	89	/	218.4	1,20%	143,1%	-0,1%
Ukupno	6816	7852	7732	7329	18179	100,00%	166,7%	

Izvor: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva

Ukupan broj prevezenih putnika povećao se za 13,4% od 2006. do 2008, i dostigao ukupno 7,3 miliona. Najznačajniji rast pojavljuje se kod putnika koje su prevezli avio prevoznici sa povećanjem od 33% u posmatranom periodu, koji prati povećanje od 14% u drumskom saobraćaju.

Od 2006. do 2008. godine nema značajnijih promjena u udjelu drumskog saobraćaja u ukupnom saobraćaju. Tokom ovog perioda, prevoz putnika željezničkom mrežom u Crnoj Gori dostigao je 1 milion, sa padom u 2009. godini na 0,837 miliona putnika. Udio željezničkog prevoza za putnika opao je za 2,3%.

Nasuprot tome, vazdušni saobraćaj bilježi rast od 2,1% u odnosu na druge vrste saobraćaja zbog konstantnog rasta tražnje tokom posljednjih godina.

Broj putnika koji koriste pomorski saobraćaj nije mnogo varirao tokom posljednjih godina. Razlog za to je vjerovatno nedostatak brodarske privrede i adekvatne komercijalne flote koja nije usklađena sa postojećom i potencijalnom tržišnom potražnjom.

3.2.3. Razvoj ljudskih resursa

Crna Gora je mala i mlada država, sa 629.029 stanovnika, i zadnjih godina prošla je kroz radikalne političke, ekonomske i socijalne promjene. Crna Gora je uspješno završila prvu fazu ekonomske tranzicije ostvarivši makroekonomsku stabilnost i pokrenuvši tržišne reforme.

Crna Gora je relativno raznolika zemlja, sa visokim nivoom nezaposlenosti i siromaštva na sjeveru, centralnim regionom koji uključuje bogatiji glavni grad Podgoricu, i dinamičan južni i primorski region sa rastućom turističkom privredom. Potražnja za znanjem, vještinama i kompetencijama i pristup razvoju ljudskih resursa (RLJR) značajno variraju u ova tri različita regiona.

3.2.3.1. Pregled stanja ljudskih resursa

Nedavni privredni rast prekinula je globalna ekonomska kriza i izgledi za brzim i potpunim oporavkom nisu ohrabrujući. Potrebno je promijeniti prethodni ekonomski model, koji je zavisio od uticaja spolja, i koncentrisati se na novi ekonomski model koji će voditi lokalno osmišljene inicijative uključujući produktivnost, inovacije i intenzitet znanja.

Strukturni nedostaci i dalje postoje, sa niskim stopama zaposlenosti, niskom stopom učešća žena na tržištu rada, sporim povećanjem produktivnosti i regionalnim razlikama. Nedavna ekonomska kriza prouzrokovala je da se opet poveća broj nezaposlenih lica sa visokom učestalošću dugoročne nezaposlenosti i nezaposlenosti mladih.

Kada je zaposlenost u pitanju, uslužni sektor obuhvata 72,8% ukupne zaposlenosti radne snage u 2009. godini i taj je odnos sličan zapadno evropskim zemljama članicama EU. Industrija zapošljava 20,7%, a poljoprivredni sektor 6,5%. Navedeni odnosi zaposlenosti radne snage se nijesu bitnije promijenili ni u 2010. godini. Prosječan broj ljudi koji su zaposleni u Crnoj Gori bio je u porastu sve do pojave globalne ekonomske krize. Broj zaposlenih je smanjen sa 221,9 hiljada u 2008. godini, na 213,7 hiljada u 2009. godini. Prema Anketi o radnoj snazi (ARS) za 2010. godinu broj zaposlenih se smanjio na 209,4 hiljada. Veći broj žena radi (značajan rast je zabilježen: sa 35,6% u 2005. godini na 43,5% u 2008. godini), ali su one i dalje manje zastupljene u radnoj snazi (43,5% u odnosu na 59,5% što je prosjek u EU 27). Prema ARS za 2010. godinu učešće žena u ukupnom broju zaposlenih bilo je 43,1%.

Kao što je prikazano u tabeli, nezaposlenost mladih je još uvijek visoka u poređenju sa prosjekom 27 zemalja članica EU, sa stopom od 35,6% u 2009. godini u poređenju sa 19,6%.

Tabela 24. Glavni indikatori zaposlenosti i nezaposlenosti prema polu

Kategorije	CG	EU 27	CG	EU 27	CG	EU 27	CG	EU 27	CG	EU 27	CG	EU 27
	2006		2007		2008		2009		2010		2011	
Stopa zaposlenosti (žene)	34,8	57,6	41,9	58,3	43,5	59,1	41,6	/	41,0	58,2	/	/
Stopa zaposlenosti (muškarci)	47,8	72,1	56,5	72,5	58,3	72,8	56,0	/	54,3	70,1	/	/
Stopa nezaposlenosti (15-64)	29,8	/	19,4	/	16,9	/	19,2	/	19,7	/	/	/
Stopa nezaposlenosti mladih (15-24)	59,5	17,5	38,3	15,7	30,5	15,8	35,6	20,1	45,5	21,1	/	21,4
Stopa nezaposlenosti (žene)	30,2	9,0	21,0	7,9	18,0	7,6	20,6	9,0	20,7	9,6	/	9,8
Stopa nezaposlenosti (muškarci)	29,4	7,6	18,2	6,6	16,1	6,7	18,2	9,1	19,1	9,7	/	9,6

Izvor: Monstat i Eurostat

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Table_unemployment_rates_EU27.PNG&filetime_stamp=20110504123548

Od ukupne populacije mladih od 15-24 godine, prema ARS-u 2009. godini (MONSTAT), 98.500, neaktivno je bilo 70.100 mladih. Kako je za 70.000 razlog neaktivnosti obrazovanje i obuka, a učešće populacije od 15-24 godine u ovom broju najviše, onda se stopa nezaposlenosti iskazuje kao veoma visoka. To donekle relativizuje činjenica da na evidenciji Zavoda za zapošljavanje mladi od 15-24 godine čine 16,3% od ukupnog broja registrovanih nezaposlenih lica, ali ne umanjuje značaj ovog izazova i potrebu za smanjenjem stope nezaposlenih mladih lica.

Na crnogorskom tržištu rada je **potrebno unaprijediti položaj ženske populacije**. Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za 2009. godinu stopa aktivnosti (15-64.g.) kod muškaraca iznosila je 68,4% a kod žena 52,4%; stopa zaposlenosti kod muškaraca 56%, a 41,6% kod žena; stopa nezaposlenosti 18,2% kod muškaraca, a 20,6% kod žena. Stopa aktivnosti žena je manja u sjevernom regionu u odnosu na centralni i južni region. Međutim, podaci Zavoda za zapošljavanje pokazuju da je na evidenciji nezaposlenih lica manje žena nego muškaraca. Na kraju 2010. godine, od ukupnog broja nezaposlenih 44,8% je bilo žena. Ovo s jedne strane pokazuje da se žene u većem broju zapošljavaju u uslužnim djelatnostima, a s druge strane, da ih je velik broj neaktivan.

Kada je u pitanju **obrazovna struktura radne snage**, tabela ispod ukazuje na obrazovne nivoe zaposlenih i nezaposlenih lica. Može se primijetiti da najveći procenat kako zaposlene tako i nezaposlene radne snage čine lica sa stečenim srednjim stručnim obrazovanjem:

Tabela 25. Sastav radne snage po stepenu obrazovanja

Obrazovanje	Zaposleni	Nezaposleni
	% od ukupnog	
Nezavršena osnovna škola	1,6	1,6
Osnovna škola (8 razreda)	8,8	14,4
Srednja stručna škola u trajanju od jedne do tri godine	12,7	20,2
Četvorogodišnja srednja stručna škola	47,8	46,1
Srednje opšte obrazovanje	6,3	5,7
1 godina bez diplome fakulteta	5,8	3,2
Fakultetska diploma i postdiplomski stepen obrazovanja	17	8,9

Izvor: Monstat, Anketa o radnoj snazi (2009. godina)

Iz gornje tabele može se zaključiti da je najveći procenat zaposlenih i nezaposlenih u odnosu na ukupan broj radno sposobnih završio četvorogodišnju srednju stručnu školu. Ovo su očigledno ljudi koji posjeduju određene vještine i najviše su traženi na tržištu rada. Sljedeće najviše procentualno učešće u odnosu na ukupan broj zaposlenih imaju oni sa fakultetskom diplomom ili postdiplomskim stepenom obrazovanja.

Kako je prikazano u tabeli ispod, četiri glavna sektora za zapošljavanje su trgovina na veliko i malo, prerađivačka industrija, javna uprava i turizam, i to tim redom.

Tabela 26. Zaposlena lica po sektorima djelatnosti (2010. godina)

Sektor djelatnosti	Ukupan broj zaposlenih	Muškarci	Žene
Ukupno	166.221	92.752	73.469
Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	2.651	1.873	778
Ribarstvo	129	78	51
Vađenje ruda i kamena	3.721	3.223	498
Prerađivačka industrija	24.335	17.376	6.959
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	6.042	4.965	1.077
Građevinarstvo	8.831	7.454	1.377
Trgovina na veliko i malo, opravka (vozila i predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo)	31.854	14.430	17.424
Hoteli i restorani	14.641	7.790	6.851
Saobraćaj, skladištenje i veze	12.798	9.343	3.455
Finansijsko posredovanje	3.476	1.572	1.904
Poslovi s nekretninama, iznajmljivanje	5.631	3.379	2.252
Državna uprava i obavezno socijalno osiguranje	18.643	8.036	10.607
Obrazovanje	12.892	4.909	7.983
Zdravstveni i socijalni rad	12.356	3.571	8.785
Druge komunalne, društvene i lične uslužne djelatnosti	8.221	4.753	3.468

Izvor: Monstat

Crna Gora ima **veliku neformalnu ekonomiju**, procjenjuje se da ona predstavlja 25-30% BDP (ETF pregled - april 2009. godine). Ovo neformalno zapošljavanje igra važnu ulogu na tržištu rada, omogućavajući dodatnu fleksibilnost i prihod za ljude koji ne bi drugačije mogli da obezbijede formalno zaposlenje. Neformalno zaposlenje međutim uskraćuje zaposlenima prava iz radnog odnosa, uključujući npr. pravo na 1-2 slobodna dana sedmično, godišnji odmor, socijalno osiguranje itd.

Aktivne mjere tržišta rada se sve više primjenjuju, time doprinoseći smanjenju nezaposlenosti, ali se one moraju više usmjeriti ka teško zapošljivim kategorijama. Imajući to u vidu, neophodno je ojačati institucionalni sistem i pružanje usluga, uz povećanje budžetskih izdvajanja. Uspostavljena je koordinacija na međuministarskom nivou, odgovornosti su definisane i podijeljene, međutim, monitoring i evaluaciju upravljanja tržištem rada treba poboljšati.

Istraživanje i razvoj u Crnoj Gori bili su sporiji od drugih ekonomskih reformi. Aktivnosti istraživanja i razvoja u privatnom sektoru još uvijek su na niskom nivou. Uopšte gledano, istraživanje i razvoj još uvijek nijesu dovoljno povezani, niti usmjereni ka ekonomskom razvoju i povećanju poslovne konkurentnosti.

Iako su aktivne mjere tržišta rada implementirane, tržište rada i dalje je segmentirano sa povećanjem broja ugovora na određeno vrijeme i upornim neformalnim zapošljavanjem. Ovo znači da aktivne mjere treba bolje usmjeriti ka ranjivim grupama. Aktivnosti zapošljavanja i sistem posredovanja u nalaženju posla treba dodatno poboljšati.

3.2.3.2. Analiza potreba

Vladini strateški dokumenti ukazuju da **će vodeći privredni sektor i dalje biti turizam, i da će poljoprivreda, saobraćaj, trgovina i građevinarstvo takođe imati tendenciju rasta**. Na ove sektore se stoga prvenstveno treba koncentrisati u pogledu razvoja ljudskih resursa u narednom desetogodišnjem planskom periodu kako bi se

obezbijedio dovoljan broj ljudi sa odgovarajućim znanjem, vještinama i kompetencijama, i na taj način umanjila potreba za uvozom radne snage.

Postoji potreba za prelaskom sa prethodnog modela rasta koji se zasnivao na spoljnim pokretačima na **novi model rasta, koji se zasniva na "domaćim" inicijativama**, poput inovacija, produktivnosti i intenziteta znanja⁶.

Neuravnoteženost tržišta rada – neusklađenost ponude i tražnje

Trenutno postoji **neusklađenost između postojećih vještina radne snage i potreba tržišta rada**. Poslodavci se žale na manjak vještina, te se politike obrazovanja i obuke prilagođavaju kako bi se riješila ova potreba jer ista utiče i na faktor socijalne inkluzije. Dostupno stručno obrazovanje i visoko obrazovanje i dalje je neadekvatno u smislu ispunjavanja potreba tržišta rada, što opet negativno utiče na stalnu neusklađenost ponude i tražnje na tržištu rada.

U sadašnje vrijeme ekonomske krize, predvidjeti potrebe tržišta rada je teško ali je i od ključne važnosti. Potrebno je razviti metodologiju za predviđanje budućih potreba za vještinama koje radna snaga treba da posjeduje kako bi ispunila zahtjeve tržišta rada.

Crna Gora treba da sprovede koherentnu politiku kako bi poboljšala usklađenost ponude i tražnje na tržištu rada na osnovu poboljšanog informacionog sistema tržišta rada. Treba razviti koncept „usluga za privredu“ između organizatora obrazovanja, odnosno stručnog obrazovanja i obuke, i tržišta rada.

Crnoj Gori je potrebno razvijenije tržište obuka na kojem će organizatori obuke i iz javnog i iz privatnog sektora odgovoriti na sve veće potrebe preduzeća za uslugama obuke i savjetovanja.

Statistički podaci Zavoda za zapošljavanje za 2008. godinu pokazuju da je Crna Gora izdala radne dozvole za 54.301 **stranog državljanina da bi se popunili sezonski poslovi** (10 mjeseci godišnje), uglavnom u turizmu, građevinarstvu i poljoprivredi. Ovi statistički podaci moraju se uporediti sa ciframa o nezaposlenima u zemlji kojih je na evidenciji Zavoda bilo između 30-33 hiljade. U 2009. godini više od 17.000 radnih dozvola izdato je stranim državljanima. U 2010. godini izdato je 14.560 radnih dozvola za strance, dok je u toku 2011. godine izdato 19.469 radnih dozvola za strance. Na smanjenje broja stranaca koji su radili u Crnoj Gori najviše je uticala ekonomska kriza, ali su uticaja imale i mjere obuke, prekvalifikacija i dokvalifikacija, koje je realizovao Zavod za zapošljavanje. Izgleda logično pretpostaviti da će pravilno fokusirane mjere tržišta rada povezane sa razvojem vještina crnogorske radne snage, omogućiti značajno smanjenje broja nezaposlenih kod domaće populacije. Aktivnosti koje treba sprovesti unutar Operativnog programa baviće se ovom temom.

Hitna potreba da se poveća zapošljivost

Kapaciteti javnih službi za zapošljavanje, iako se trenutno unapređuju, još uvijek ne pružaju podršku skoro jednoj trećini nezaposlenih lica. Potrebne su mjere za rješavanje problema neaktivnosti, dugoročne nezaposlenosti, rodne i teritorijalne neuravnoteženosti. **Nova radna mjesta otvaraju se u nedovoljnom broju** što naravno ima kontinuiran negativan uticaj na sektor nezaposlenih lica. Iako socijalni partneri treba da budu uključeni u izradu i sprovođenje politika visokog obrazovanja i stručnog obrazovanja i obuke, često ne posjeduju vještine koje bi im omogućile da ispune svoju ulogu.

Veliki broj aktivnih mjera tržišta rada (AMTR) se sprovodi ali nisu uspješne u borbi protiv dugoročne nezaposlenosti. Nisu dostupni podaci o rezultatima i uticaju ovih mjera na ugrožene grupe. Međutim, prema bazi anketa o radnoj snazi, samo 6% pripadnika ugroženih grupa koji traže posao pohađaju neki oblik obuke. Polaznika obuka u 2009. godini bilo je ukupno 11.181, od čega je pripadnika ugroženih grupa i lica sa invaliditetom ukupno bilo 238.

⁶ETF pregled – april 2010. godine.

Nedostatak i neadekvatne vještine nezaposlenih lica

Crnogorski organi su tek nedavno prihvatili koncepte **cjeloživotnog učenja** kao okvir za reforme u obrazovanju. Do sada su se više koncentrisali na izradu i sprovođenje izmjena propisa i definisanje pojedinih različitih obrazovnih podsistema, i još uvijek ih tretiraju više kao samostalne elemente nego kao međupovezane djelove jednog sistema.

Iako je **cjeloživotno učenje** prepoznato kao strateški prioritet, smatra se da se ukupno gledano cjeloživotno učenje pruža u veoma maloj mjeri (ili da je svijest o njemu veoma mala) te je stoga **učešće u cjeloživotnom učenju na niskom nivou**. U Crnoj Gori je potrebno uložiti dodatne napore da bi se koncept cjeloživotnog učenja pretočio u stvarnost. Čitav koncept i implementaciju cjeloživotnog učenja treba posmatrati kao ekonomsku investiciju a ne kao trošak. Ovo zahtijeva politiku cjeloživotnog učenja koja je fokusiranija a istovremeno i više ulaganja od strane kompanija u razvoj sopstvenih ljudskih resursa. Stvaranje **kulture orijentisane na učenje je ključna komponenta** i efikasnog cjeloživotnog učenja i RLJR.

Postoji hitna potreba za kontinuiranim organizovanjem **obrazovanja za odrasle** koje je u Crnoj Gori u velikoj mjeri zanemarivano tokom perioda tranzicije. Uz to, ne postoje indikatori za praćenje i mjerenje ostvarivanja ciljeva i ishoda obuke za odrasle. Takvi programi obrazovanja odraslih uglavnom imaju za cilj nezaposlena i nepismena lica, dok se puno manje radi na unapređenju vještina zaposlenih. U poređenju sa formalnim obrazovanjem obrazovanje odraslih se odvija brzinom koju u puno većoj mjeri određuje sam polaznik i više je koncentrisano na polaznika, naslanja se na prethodni rad/životno iskustvo i potrebni su mu fleksibilni načini uključivanja i isključivanja u različitim fazama procesa učenja.

Kada Crna Gora postane punopravni član EU, od nje će se očekivati da pokaže svoju posvećenost obezbjeđenju stvarne dostupnosti cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih, ohrabrujući poslodavace i pojedince da više ulažu u poboljšanje svojih vještina, koncentrišući javna ulaganja na to da se obezbijedi da lica kojima je pomoć najviše potrebna dobiju odgovarajući pristup i ostvare ciljeve utvrđene u Evropskoj strategiji zapošljavanja.

Postojeće **usluge savjetovanja i usmjeravanja u pogledu stručnog obrazovanja i obuke nisu adekvatne** u odnosu na potrebe crnogorskog sistema obrazovanja i zapošljavanja, naročito s aspekta cjeloživotnog učenja. Većinu usluga savjetovanja i usmjeravanja pruža Zavod za zapošljavanje Crne Gore, koji je uspostavio centre za informisanje i profesionalno savjetovanje u Podgorici i Baru, za koje je planirano da djeluju na nacionalnom nivou. Ovu situaciju treba riješiti efikasnije.

Javne službe za zapošljavanje ne dopiru do jedne trećine nezaposlenih prema anketama o radnoj snazi (ARS). Treba identifikovati pojedince i grupe koje bi trebalo uključiti u aktivne mjere zapošljavanja i pomoći im u traženju odgovarajućih zanimanja na tržištu rada.

Treba sprovesti sveobuhvatne mjere aktiviranja kako bi se riješili problemi neaktivnosti, dugoročne nezaposlenosti, i regionalnih i rodni dispariteta ali uprkos prilično povoljnim uslovima poslovanja nije otvoren dovoljan broj radnih mjesta.

Politici zapošljavanja nedostaje koordinacija i strategija, ostvarljivi ciljevi i efikasna implementacija; strateške kapacitete, i sisteme sprovođenja i monitoringa treba ojačati.

Nerazvijena stručna obuka i RLJR na svim nivoima radne snage

Trend ka rastu broja MSP i manje velikih poslodavaca vjerovatno će imati značajan uticaj na vrstu ljudi i vještina koje će u budućnosti biti potrebne. MSP su najčešće potrebne osobe koje imaju više različitih vještina i koje mogu da obavljaju različite zadatke u vezi sa njihovim svakodnevnim poslovanjem. Ovaj aspekt imaće značajan uticaj na vrstu obrazovanja i obuke koje treba razviti za radnu snagu (i zaposlena i nezaposlena lica).

Iako su standardi zanimanja i nastavni programi i planovi revidirani, obuke za sticanje praktičnih vještina, obuke za sticanje ključnih kompetencija i ukupni kvalitet pružanja stručnog obrazovanja i obuke još uvijek su nerazvijeni.

Crnogorska Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013 će pomoći da se razvije ljudski kapital koji će značajno doprinijeti stvaranju konkurentne i dinamične ekonomije, sposobne za održivi ekonomski rast sa većim brojem i kvalitetom radnih mjesta i snažnijom socijalnom kohezijom u Crnoj Gori. Crna Gora uvodi Preduzetništvo u osnovno obrazovanje kao izborni predmet i time uspostavlja osnovu za preduzetničko društvo i postaje prva država na Zapadnom Balkanu koja uvodi Preduzetništvo u osnovno obrazovanje.

Socijalna inkluzija

Socijalna inkluzija u Crnoj Gori često se miješa sa, ili je ograničena na, socijalnu zaštitu i socijalno staranje. Siromaštvo je u početku bilo u centru pažnje u odnosu na socijalnu inkluziju dok Strategijom za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti (Vlada Crne Gore, 2007) nijesu uvedeni i definisani koncepti socijalne isključenosti i socijalne inkluzije. Siromaštvo je zasigurno i dalje problem u Crnoj Gori, naročito u sjevernom regionu i među nekim ugroženim grupama i takvoj situaciji ne pomaže trenutna svjetska ekonomska recesija.

Faktor uključenosti u tržište rada treba poboljšati jer niska stopa učešća u tržištu rada i visoka stopa dugoročne nezaposlenosti pokazuju da je crnogorsko tržište rada daleko od inkluzivnog.

Romi, Aškalije i Egipćani (RAE), raseljena lica i lica sa invaliditetom kao i korisnici socijalne pomoći, penzioneri, i dugoročno nezaposleni su među najsiromašnijim, najugroženijim i najmarginalizovanim grupama, a tek nedavno su uvedene politike socijalne inkluzije za rješavanje njihovih socijalnih potreba i potreba u smislu zapošljavanja. RAE i raseljena lica su u velikoj mjeri slabo zastupljena u formalnom obrazovanju i imaju ozbiljne poteškoće u pronalaženju zaposlenja, što je uglavnom rezultat njihovog niskog nivoa obrazovanja i negativnih društvenih stereotipa.

Kao zemlja kandidat, Crna Gora treba dodatno da se uskladi sa strategijom Evropa 2020 – strategijom pametnog, održivog i inkluzivnog razvoja. Ciljevi i mjerila Obrazovanje i obuka 2020 trebalo bi da budu i ciljevi koje Crna Gora treba da ostvari u dugom roku.

Pristup djece sa invaliditetom obrazovanju u Crnoj Gori je ograničen, posebno kad se govori o visokokvalitetnom obrazovanju u redovnim školama. Sve do sada, obrazovanje takve djece obavljalo se u najvećoj mjeri u specijalizovanim obrazovnim institucijama ili u posebnim odjeljenjima. .

Nedavno uvedeni sistem inkluzivnog obrazovanja suočava se sa teškoćama u sprovođenju zbog nedostatka odgovarajuće obučeni nastavnika, barijera u smislu fizičke infrastrukture i socijalne stigmatizacije djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Niska stopa zastupljenosti djece RAE populacije u formalnom obrazovanju može se djelimično objasniti nedovoljnim znanjem crnogorskog jezika i često neposjedovanjem ličnih dokumenata i neupisivanjem djece u matične knjige.

Prihvatanje **invaliditeta** na radnim mjestima u Crnoj Gori ozbiljno je ograničeno predrasudama, nedostatkom pristupne infrastrukture i socijalnih službi, i strahom od dodatnih troškova. Od 2008. godine u Crnoj Gori je zaposleno samo 58 osoba sa invaliditetom iako Zavod za zapošljavanje Crne Gore sugeriše da poslodavci pokazuju veću zainteresovanost za zapošljavanje lica sa invaliditetom (Izvor: Izvještaj ETF o Crnoj Gori RLJR).

Raseljena lica nemaju pravo da traže formalno zaposlenje što ih prisiljava da prihvataju neprijavljene poslove. Štaviše, u skladu sa važećim propisima raseljena lica ne mogu da osnuju svoja preduzeća, jer u praksi ne mogu da ispune sve uslove.

Neravnotežan položaj žena na tržištu rada postoji i pored njihovih sličnih kvalifikacija. Ove razlike mogu se djelimično objasniti odredbama u radnom pravu koje predviđaju dugo porodiljsko odsustvo, nedostatkom dostupnih poslova sa skraćenim radnim vremenom i nedostatkom ustanova za čuvanje djece. Nema mjera tržišta rada koje su rodno-specifične niti rodno integracionih politika.

Jednostavne, mjerljive, precizne, realne i vremenski ograničene afirmativne intervencije kojima se promovišu **putevi do formalnog zaposlenja za ranjive grupe treba razmotriti u partnerstvu sa privatnim sektorom**. Uspješno uključivanje ovih lica na tržište rada zahtijeva koordiniran pristup koji nudi podršku kroz specijalizovane socijalne usluge, personalizovane programe zaposlenja, odnosno obuke, i sigurnost osnovnog prihoda. Uspješno sprovođenje ovih mjera u velikoj će mjeri zavisiti od njihovih komplementarnih antidiskriminacionih kampanja za jačanje svijesti među najvećim zajednicama, poslodavcima, pedagozima i roditeljima.

Iako se sprovodi (i sprovodiće se) širok raspon aktivnih mjera tržišta rada, treba ih bolje usmjeriti kako bi uključile **ranjive grupe**.

3.2.4. Regionalni razvoj i konkurentnost

3.2.4.1. Analiza poslovnog okruženja

Sektor MSP je imao koristi od povoljnog ekonomskog okruženja zadnjih godina i bilježio je dinamičan rast. Od 2005. do 2007. godine, broj MSP se povećao za više od 20% i dostigao broj od preko 13.000.

Iako nema zvaničnih podataka o učešću MSP u BDP, sektor se suočava sa problemima vezanim za konkurentnost preduzeća, naročito vezano za lokalne stope industrijske produktivnosti. Slično kao i u drugim državama u regionu, MSP u Crnoj Gori suočavaju se sa izazovima kao što su teška dostupnost kredita, nepostojanje konsolidovanih mreža i saradnje, nedovoljno izgrađena infrastruktura podrške poslovanju, nedostatak tehnološkog razvoja i investiranja u inovacije odnosno nedovoljan fokus na sektore sa značajnim potencijalom rasta.

Kako bi stimulisala i popravila poslovno okruženje, Vlada Crne Gore promovise nekoliko mjera. Neke od njih su usmjerene na otklanjanje biznis barijera, saradnju sa međunarodnim organizacijama radi poboljšanja poslovne regulative ili na skraćivanje administrativnih procedura za započinjanje poslovanja.

Izmjene poreske politike obezbijedile su osnovu za unapređenje poslovnog okruženja i jačanje investicija. Od 2005. godine porez na dobit pravnih lica zadržan je na 9%, što je jedna od najnižih stopa u regionu. Porez na dohodak fizičkih lica značajno je smanjen sa 15% u 2008. godini, na 12% u 2009. godini i na 9% u 2010. godini. Takođe, ukupni doprinosi za obavezno socijalno osiguranje takođe su smanjeni sa 34% u 2008. godini na 32% u 2009. godini.

Tabela 27. Ekonomski indikatori društva zasnovanog na znanju

Ekonomski indikatori društva zasnovanog na znanju	Korisnika interneta na 100 stanovnika (2005)	Pokrivenost domaćinstava internetom (%) (2008)	Bruto domaća potrošnja na istraživanje i razvoj (GERD) kao % BDP (2008)
Crna Gora ¹⁾	10	17	0,1
Hrvatska	32	/	0,9
Portugal	27	46	1,51
Mađarska	30	48	1
Slovenija	55	59	1,66
Slovačka	35	58	0,47
Rumunija	22	30	0,58
Bugarska	21	25	0,49
EU 27	47	60	1,9

Izvor:1) Monstat; ostali podaci Eurostat

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Information_society_statistics

3.2.4.2. Istraživanje, inovacije i tehnologije

Crna Gora ima niske pokazatelje kada je u pitanju dostupnost interneta i korišćenje interneta. U 2005. godini stopa korisnika bila je 10 na 100 stanovnika, što je četiri puta niže od prosjeka EU, tri puta niže od Hrvatske, i dva puta niže od Bugarske i Rumunije. Takođe, procenat domaćinstava koja imaju pristup internetu bio je 17% u 2008. godini, što je znatno niže od prosjeka EU 27 koji iznosi 60%. Bruto domaća potrošnja na istraživanje i razvoj veoma je niska u poređenju sa drugim evropskim zemljama i EU 27.

Prema indeksu globalne konkurentnosti, od ukupno 134 države, Crna Gora se nalazila na 82. mjestu u 2008. godini. U 2009. godini, država je dobila bolju ocjenu i rangirana je kao 65, uglavnom zahvaljujući mjerama koje je Vlada preduzela radi unapređenja poslovnog ambijenta. U oblasti visokog obrazovanja i obuke, Crna Gora se sa 79. mjesta u 2008. godini pomjerila na 55. mjesto u 2009. godini. Slično tome, u 2009. godini blago je poboljšana pozicija u oblasti inovacija u odnosu na 2008. godinu, prelaskom sa 104. na 88. mjesto.

Tabela 28. Uspješnost države i konkurentnost 2007-2008

Država	Ukupna pozicija	Visoko obrazovanje i obuka pozicija	Inovacije pozicija
Albanija	109	103	131
Bosna i Hercegovina	106	98	121
Hrvatska	57	46	50
Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija	94	75	92
Crna Gora	82	79	104
Srbija	91	82	78
Bugarska	79	66	88
Rumunija	74	54	76
Slovenija	39	24	30

Izvor: Svjetski ekonomski forum: Izveštaj o globalnoj konkurentnosti 2007

3.2.4.3. Dispariteti u regionalnom razvoju

Iako se posmatra kao jedna teritorijalna jedinica prema NUT II, Crna Gora se ipak može podijeliti u tri glavna odvojena regionalna područja, znatno različita u smislu broja stanovništva, veličine i socijalno-ekonomskog razvoja:

- Sjeverni region

Sa više od 53,5% ukupne crnogorske teritorije, ovaj region obuhvata 29% stanovništva u opštinama Bijelo Polje, Plužine, Šavnik, Žabljak, Pljevlja, Mojkovac, Rožaje, Berane, Kolašin, Andrijevica i Plav. Sa oštrijom klimom i brdovitijim predjelima, nerazvijenijom infrastrukturom, nižim procentom obrazovanih ljudi, višom prosječnom stopom nezaposlenosti, ovaj region ima manje prihode po glavi stanovnika i zaostaje u odnosu na druga dva.

- Središnji region

Ovaj region koji čine opštine Podgorica, Danilovgrad, Cetinje i Nikšić (35% ukupne crnogorske teritorije) obuhvata 47% stanovništva i najgušće je naseljen. Na njega utiču migracije stanovništva iz kontinentalnog regiona koji traže bolji pristup obrazovanju i bolje mogućnosti zaposlenja. Ovaj region ima najniže prosječne stope nezaposlenosti i više indikatore u smislu obrazovanja stanovništva.

- Primorski region

Ovaj region obuhvata opštine Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Bar i Ulcinj. Ovaj region koji pokriva 11,5% ukupne teritorije i obuhvata 24% stanovništva, sa sredozemnom klimom je najrazvijeniji, uglavnom zbog investicija u sektor turizma, građevinarstva i nekretnina zadnjih godina. Primorski region ima razvijeniju poslovnu infrastrukturu i ima najveći broj preduzetnika i MSP, skoro dvostruko više nego u sjevernom regionu.

3.3. SWOT analiza

Ovdje je prikazana SWOT analiza za IPA komponentu III – Regionalni razvoj:

Prednosti	Slabosti
ŽIVOTNA SREDINA UOPŠTENO	
1. Pravne tekovine EU djelimično prenesene u zakonodavstvo iz oblasti zaštite životne sredine	1. Nedovoljna nacionalna finansijska sredstva za investicije u oblast zaštite životne sredine i za efikasno korišćenje prirodnih resursa
2. Uspostavljen pravni okvir usklađen sa zakonodavstvom EU iz oblasti životne sredine uključujući i usvojene programe/strategije za implementaciju politika zaštite životne sredine	2. Nedovoljni administrativni kapaciteti, naročito na opštinskom nivou i u komunalnim preduzećima u oblasti vodoprivrede i upravljanja otpadom
3. Osnovne organizacione strukture za zaštitu životne sredine su uspostavljene	3. Razlike u nivou dostupnosti nekih osnovnih usluga između ruralnih i urbanih područja (kanalizacioni sistemi, sakupljanje otpada)
4. Jedinstven prirodni ambijent i bogat biodiverzitet	4. Relativno nizak nivo percepcije i svijesti o pitanjima zaštite životne sredine i potrebama kod lokalnih uprava, menadžera, preduzeća i civilnog društva uopšte
5. Strateška procjena uticaja na životnu sredinu i Procjena uticaja na životnu sredinu prenijete su u nacionalni pravni sistem i služe kao osnovna pravna sredstva za podršku zaštiti životne sredine i održivom razvoju	5. Slabo sprovođenje i primjena propisa iz oblasti zaštite životne sredine
6. Biodiverzitet, postojeće i potencijalne zaštićene oblasti	6. Neadekvatno upravljanje otpadom i otpadnim vodama - nerazvijena komunalna infrastruktura
7. Napredak u pripremi projektne dokumentacije	7. Nepostojanje djelotvornih mehanizama za održivo upravljanje prirodnim resursima
8. Zainteresovanost lokalnih uprava i građana da riješe probleme u vezi sa životnom sredinom, saradnja sa civilnim društvom	8. Neadekvatna kontrola pritiska i nepostojanje djelotvorne primjene zakona
9. Već odobrena i dostupna sredstva EU (IPA) i krediti MFI za infrastrukturne projekte i zaštitu životne sredine	9. Zastarjela tehnologija (Pljevlja, Nikšić); visoke emisije CO2
VODE	
1. Nizak ukupni nivo zagađenosti vode i pored nepostojanja adekvatne infrastrukture za otpadne vode i ostalih mjera protiv zagađenosti.	1. Nedovoljna i zastarjela infrastruktura upravljanja vodosnabdijevanjem
2. Voda je obilan i kvalitetan resurs, posebno u sjevernom i centralnom dijelu zemlje	2. Visok % površinskih i podzemnih voda u državi je "osjetljiva oblast" u smislu Direktive 91/271/EZ.
3. Intenzivna poljoprivreda je slabo razvijena u odnosu na stare države članice EU, što rezultira malom upotrebom đubriva u poljoprivredi u Crnoj Gori, što pozitivno utiče na lanac proizvodnje hrane.	3. Nedovoljna svijest javnosti o smanjenju potrošnje vode
4. Strateški master planovi za upravljanje otpadnim vodama već su odobreni i počeli da se primjenjuju	4. Zaštita od poplava je slaba uprkos povećanom riziku
5. Crna Gora već ima važnu bazu projekata u oblasti upravljanja otpadnim vodama i vodosnabdijevanja na primorju koji su spremni za implementaciju	5. Neodgovarajući kapaciteti za tretman kanalizacionog mulja
6. Sve opštine (21) pokrivaju operativna vodovodna preduzeća	6. Neefikasne strukture za upravljanje vodama, posebno u manjim gradovima
7. Osnovane su institucije za vodosnabdijevanje i upravljanje otpadnim vodama na primorju sa kvalifikovanim radnicima	7. 70 % podzemnih voda u kraškim područjima je zagađeno smetlištima
8. Vlada je uz pomoć međunarodnih organizacija izdvojila finansijska sredstva za izgradnju regionalnog sistema vodosnabdijevanja za crnogorske primorske opštine	8. Saradnja Uprave za vode unutar Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja sa Agencijom za zaštitu životne sredine je problematična. Problem nadležnosti u čitavom sektoru voda nije riješen.
9. Osnovana je nacionalna jedinica za implementaciju projekata u oblasti komunalnih usluga i zaštite životne sredine da bi pomogla opštinama u pripremi projektne dokumentacije	9. Nedovoljni statistički podaci

OTPAD	
1. Usvojen Strateški master plan za čvrsti otpad i započeta je njegova implementacija	1. Nedovoljno razvijeni sistemi za sakupljanje otpada (uključujući i selektivno sakupljanje otpada), odvoženje otpada i ekološki prihvatljiva postrojenja za tretman otpada
2. Pravni okvir kojim se prenose najvažnije direktive EU je već uspostavljen	2. Nedovoljne mjere za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu, reciklažu i preradu
3. Smanjen otpad koji se stvara u industrijskim postrojenjima	3. Nizak nivo svijesti o problemu otpada
4. Crna Gora već ima razvijenu bazu projekata za upravljanje otpadom	4. Veliki broj rizičnih opštinskih odlagališta, nelegalnih smetišta, zagađenja iz prošlosti, mikro smetišta, nastalih zbog prakse nekontrolisanog odlaganja čvrstog otpada i velike površine područja zagađenih na drugi način
5. EU fondovi (IPA) i krediti MFI su već odobreni i na raspolaganju	5. Nizak nivo selektivnog sakupljanja otpada; nedovoljno razvijeno tržište reciklaže otpada i ponovne upotrebe otpada
6. Osnovana je nacionalna jedinica za implementaciju projekata u oblasti komunalnih usluga i zaštite životne sredine radi pružanja pomoći opštinama u pripremi projektne i tenderske dokumentacije za infrastrukturne projekte koji će se finansirati kroz EU fondove i kredite MFI	6. Niska cjenovna dostupnost, spremnost potrošača da plate usluge upravljanja otpadom
	7. Nedostatak pouzdanih podataka o vrstama i količinama otpada
	8. Nedovoljno razumijevanje i primjena principa "zagađivač plaća" i "odgovornost proizvođača"
SAOBRAĆAJ	
<ul style="list-style-type: none"> • Strateški položaj Crne Gore u smislu glavnog pristupa zaleđu Balkana i zemljama Centralne Evrope; • Pravna reforma je započeta i pokazala je poboljšanja u svim sektorima saobraćaja; • Politička podrška i promocija željezničkog sektora, kao ekološki prihvatljivog vida saobraćaja; • Ujednačavanje bezbjednosnih i sigurnosnih standarda u oblasti civilnog vazduhoplovstva; • Održivi sistem održavanja plovnih puteva • Luka Bar nudi dobre standarde za lučke djelatnosti; • Proces odvajanja infrastrukture od operative u nekoliko vrsta saobraćaja kako bi se privukle privatne investicije 	<ul style="list-style-type: none"> • Putnu i željezničku infrastrukturnu mrežu treba dodatno poboljšati; • Nesklad između različitih vrsta saobraćaja, u korist drumskog saobraćaja; • Nedovoljna javna finansijska sredstva; • Kvalitet i bezbjednosne usluge treba dodatno poboljšati; • Nizak nivo iskorišćenosti kapaciteta Luke Bar; • Nedovoljna dostupnost iskusnog i visoko stručnog kadra; • Nerazvijen saobraćajni koridor sjever-jug; • Zastarjela oprema i postrojenja za pretovar • Nizak nivo izgradnje kapaciteta na aerodromima.
ŽELJEZNICA	
<ul style="list-style-type: none"> • Dobra povezanost Luke Bar i željezničke mreže • Povoljan položaj za razvoj međunarodnog saobraćaja na koridoru jug-sjever pravca Bar – Beograd • Bezbjedan, ekološki prihvatljiv i energetski efikasan vid saobraćaja • Bolji vid saobraćaja za nepovoljne vremenske uslove (posebno važno za sjever zemlje) • Trenutne investicije u koridor Bar – Beograd • Poodmakao proces restrukturiranja u okviru koga je infrastruktura odvojena od prevoza • Nadalje, realizovano je odvajanje prevoza tereta od prevoza putnika • Visok nivo harmonizacije sa zahtjevima <i>acquisa</i> EU, uključujući i zakone o bezbjednosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Uglavnom stara željeznička mreža sa jednim kolosjekom na većini dionica • Topografska ograničenja koja zahtijevaju velike investicije i povećanje troškova održavanja • Zastarjela vozna sredstva u smislu standarda kvalitetne usluge • Niske komercijalne brzine zbog ograničenih investicija u saobraćajnu mrežu i mala pouzdanost (vremenska) • Nedostatak adekvatno obučenog osoblja, što ima posljedice po bezbjednost i sigurnost • Nizak nivo implementacije u ovom programskom periodu

MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
ŽIVOTNA SREDINA UOPŠTENO	
1. Pristupanje zemlje EU i korišćenje sredstava EU (strukturnih fondova, ekspertize, savjetovanja, mreže itd.) za rješavanje problema, vezanih za zaštitu životne sredine u zemlji	1. Globalne klimatske promjene, ulazak zemlje u sušni pojas i rizici povezani sa nepredvidivim prirodnim nepogodama (tj. poplave, nesreće, suša);
2. Povećanje finansijskog kapaciteta za implementaciju projekata iz oblasti životne sredine kroz alternativne načine finansiranja aktivnosti zaštite životne sredine koji se ostvaruju kroz učešće Crne Gore u različitim globalnim programima/projektima	2. Nisu dostupna dovoljna finansijska sredstva za prilagođavanje privrednog i javnog sektora primjeni zakonske regulative u oblasti životne sredine, u odnosu na izmjene zakonodavstva EU u oblasti životne sredine. Neispunjavanje propisa EU i domaćih propisa. Kazne EK.
3. Potencijal za uključivanje privrednog sektora u napore za zaštitu životne sredine	3. Negativan odnos javnosti prema izgradnji postrojenja za tretman otpada
4. Razvoj privatno-javnih partnerstava	4. Zaštititi životne sredine treba pristupiti na održiv način koji bi mogao uticati na ekonomski razvoj
5. Prihvatanje globalnih standarda za zaštitu životne sredine (ISO)	5. Nedovoljna integrisanost politike zaštite životne sredine u druge sektorske politike i propise.
6. Stvaranje novih tržišta povezanih sa uslugama u oblasti životne sredine kroz tržišnu internalizaciju pozitivnih i negativnih eksternalija, makar djelimično	6. Svjetska ekonomska kriza
7. Mogućnosti za podsticaj inovativnih tehnoloških rješenja	7. Poteškoće u obezbjeđenju sredstava za investicije u infrastrukturu u oblasti životne sredine naročito u malim i srednjim zajednicama
8. Obezbeđenje određenog nivoa samofinansiranja za komunalne projekte kroz adekvatan razvoj potencijala privatno-javnih partnerstava	8. Preraspodjela sredstava
9. Uvođenje sistema upravljanja životnom sredinom (EMS, EMAS)	9. Nelegalna gradnja, koja ugrožava prirodnu sredinu
10. Unapređenje sistema selektivnog sakupljanja otpada	
SAOBRAĆAJ	
<ul style="list-style-type: none"> Rastuća tražnja za uslugama prevoza u Centralnoj Evropi Još nije definisan zaista efikasan alternativni koridor koji bi obezbijedio bolji pristup balkanskim državama i državama centralne Evrope (Koridori X, VIII i V) Potencijal za intermodalni saobraćaj i kombinovane vrste saobraćaja Strateški položaj Luke Bar kao stvarnog čvorišta za pomorske 'autoputeve' i davanje ponude koja će adekvatno odgovoriti na sve veću tražnju u oblasti saobraćaja Potencijalne mogućnosti za razvoj regionalnih aerodroma kao odgovor na visok rast u sektoru turizma Iskustvo u privatno-javnim partnerstvima i koncesionim sporazumima kao način ograničavanja javnih finansijskih troškova Proces privatizacije kao finansijski instrument za finansiranje 	<ul style="list-style-type: none"> Nije zvanično prepoznata u koridoru TEN; Buduća implementacija drugih alternativnih koridora V, VIII and X, kao glavna konkurentna prijetnja; Ograničena promocija Jadransko-baltičkog koridora; Oštra konkurencija drugih modernih kontejnerskih luka na Mediteranu; Nedovoljna efikasnost infrastrukture da odgovori na brzo rastući turistički saobraćajni promet; Visoka frekventnost saobraćaja tokom sezone.
ŽELJEZNICA	
<ul style="list-style-type: none"> Dobra mogućnost da se kombinuje pomorski i željeznički saobraćaj i promoviše koridor Bar – Beograd kao pravi alternativni pristup zaleđu Dodatna poboljšanja u upravljanju logističkim lancem i intermodalnosti. Kombinovanje načina finansiranja uključujući kredite od banki, finansijska sredstva iz javnih i privatnih izvora 	<ul style="list-style-type: none"> Konkurencija od drugih alternativnih koridora V, VIII i X bazirana na razvoju njihove infrastrukture Mreža željezničke infrastrukture još uvijek je ispod projektnih standarda tako da može smanjiti svoj udio u odnosu na drumski saobraćaj

Ovdje je prikazana SWOT analiza za IPA komponentu IV – Razvoj ljudskih resursa:

PREDNOSTI	SLABOSTI
<p>Aktivne mjere zapošljavanja</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Uspostavljen sistem aktivnih mjera zapošljavanja ▪ Trend smanjenja nezaposlenosti tokom posljednjih nekoliko godina ▪ Povećano iskustvo u primjeni aktivnih mjera ▪ Početak uspostavljanja sistema lokalnih partnerstava za zapošljavanje i razvoj radne snage <p>Obrazovanje i istraživanje</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Široka ponuda stručnih i studijskih programa ▪ Povećan trend nastavka postdiplomskog obrazovanja ▪ Povećana dostupnost obrazovanja ▪ Postojeći nukleusi visokog kvaliteta u nauci koji imaju potencijal razvoja ▪ Postojanje strateškog okvira na svim nivoima obrazovanja i istraživanja ▪ Osnivanje posebnog ministarstva za nauku <p>Socijalna inkluzija</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Uspostavljen strateški i zakonodavni okvir za socijalnu inkluziju ▪ Centri za socijalni rad postoje i njihove su usluge dostupne korisnicima u svakoj opštini ▪ Postoji određeni broj operativnih centara za dnevni boravak ▪ Nedavno usvajanje Zakona o antidiskriminaciji, Zakona o antidiskriminaciji lica sa invaliditetom 	<p>Aktivne mjere zapošljavanja</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljno sredstava za uključivanje šireg kruga ljudi u aktivne mjere zapošljavanja ▪ Nedostatak partnerstava koji bi ulagali u obuke, veću zapošljivost nezaposlenih i neaktivnih, posebno na lokalnom nivou ▪ Nedovoljan broj kvalitetnih licenciranih organizacija koje pružaju obuku ▪ Nedovoljan broj trenera i instruktora ▪ Nedovoljna fokusiranost mjera tržišta rada na najugroženije nezaposlene ciljne grupe ▪ Nesklad između ponude i tražnje na tržištu rada; strukturna neusklađenost <p>Obrazovanje i istraživanje</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Neodovoljan akcenat na ključnim kompetencijama koje su potrebne za zapošljavanje ▪ Nedovoljna uključenost privrede u sistem stručnog obrazovanja i obuke, visokog obrazovanja istraživanja ▪ Nepostojanje sistemskog pristupa pitanju karijernog savjetovanja / profesionalne orijentacije ▪ Nepostojanje ishoda učenja u obrazovnim programima na svim nivoima obrazovanja ▪ Marginalan broj istraživača u privatnom sektoru ▪ Nepostojanje modularne nastave u srednjem i visokom obrazovanju ▪ Nedovoljni kapaciteti za korišćenje fondova EU u javnom i privatnom sektoru ▪ Neadekvatan rad na podsticanju kreativnosti učenika i studenata ▪ Nedovoljna obučenos nastavnika za praktične vještine u pojedinim područjima rada ▪ Slaba zainteresovanost učenika za upis u programe stručnog obrazovanja za deficitarne kvalifikacije ▪ Slaba zainteresovanost srednjoškolaca za upis prirodnih i tehničkih fakulteta <p>Socijalna inkluzija</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak informacija ranjivim grupama po pitanju njihovih prava ▪ Nedovoljna decentralizacija socijalnih službi na lokalnom nivou ▪ Nejednak pristup lokalnim službama zavisno od regiona ▪ Nedovoljna finansijska podrška implementaciji planskih dokumenata i strategija ▪ Nedovoljno iskorišćena mogućnost zapošljavanja ranjivih grupa

MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<p><u>Aktivne mjere zapošljavanja</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Veća mogućnost za nezaposlena lica da se u što većem broju uključe u AMZ ▪ Povećan broj novih programa obuke na raspolaganju ▪ Postojeće iskustvo zaposlenih u ZZZCG, koje se može nadograditi ▪ Veće učešće obrazovnih ustanova u AMZ ▪ Povećane mogućnosti za obuku radne snage ▪ Povećana motivacija svih zainteresovanih strana ▪ Uključivanje teško zapošljivih osoba u proces zapošljavanja poboljšano ▪ Dostupnost dovoljnih podataka u vezi sa aktivnim mjerama zapošljavanja ▪ Dostupna međunarodna podrška (EU i ostala) <p><u>Obrazovanje i istraživanje</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Mali sistem – mogućnost bržeg uvođenja promjena ▪ EU integracije kao proces učenja i usmjeravanja za oba resora (TEMPUS, FP7) ▪ Postojanje CKO, kao osnove za razvoj kvalifikacija i povezivanje tržišta rada i obrazovanja i cjeloživotnog učenja ▪ Započete inicijative (preduzetničko učenje u školama, kreativne industrije, promocija nauke, rad u školama) ▪ Pozitivna politička klima za razvoj visokog obrazovanja i istraživanja (osnivanje posebnog ministarstva nauke, odobren kredit Svjetske banke) <p><u>Socijalna inkluzija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećana svijest lokalne samouprave o značaju socijalne dimenzije ▪ Veće mogućnosti za korišćenje EU pomoći iz IPA sredstava ▪ Uspostavljena saradnja između NVO i vladinog sektora u oblasti zaštite osoba sa invaliditetom 	<p><u>Aktivne mjere zapošljavanja</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ I dalje nedostaju budžetska sredstva za veći obim primjene aktivnih mjera zapošljavanja ▪ Preovlađujuće pasivne u odnosu na aktivne mjere zapošljavanja (više finansijskih sredstava iz nacionalnog budžeta je opredijeljeno za pasivne mjere tržišta rada nego za aktivne mjere tržišta rada)⁷ ▪ Nedostatak resursa za izgradnju ljudskih kapaciteta za implementaciju projekata ▪ Ograničena efikasnost AMZ zbog postojanja velikog broja pasivnih nezaposlenih <p><u>Obrazovanje i istraživanje</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sporo povećanje ulaganja budžetskih sredstava za podršku izgradnji kadrovskih i infrastrukturnih potencijala u obrazovanju i istraživačkoj djelatnosti ▪ Neravnomjerna zastupljenost kvalifikacija na tržištu rada ▪ Izostanak definisanja resora inovacija na nivou države ▪ Višegodišnja isključenost dijela profesora iz istraživanja <p><u>Socijalna inkluzija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Preopterećenost usled nedovoljnog broja zaposlenih ▪ Nedovoljna zainteresovanost za rad u ustanovama ▪ Nedovoljno razvijeni standardi za usluge

⁷ Udio pasivnih mjera zapošljavanja u BDP bio je 0,47 u 2010. godini (0,40 u 2009. godini), (0,28 u 2008. godini), dok je udio aktivnih mjera zapošljavanja u BDP bio 0,34 u 2010. godini, (0,42 u 2009. godini) i (0,39 u 2008. godini).

4. STRATEGIJA I CILJEVI SCF

4.1. Strategija SCF

U XXI vijeku, Crna Gora je bilježila stalan rast i ekonomski razvoj, sve dok svjetska finansijska i ekonomska kriza nije stigla 2009. godine. Porast svjetske tražnje za sirovinama, naročito aluminijuma i čelika, stalni izvozni trendovi, potencijal turističke privrede, visok nivo privlačenja SDI na tržištu nekretnina i u bankarskom sektoru uz posebne mjere za smanjenje ekonomskih barijera i unapređenje poslovnog ambijenta neki su od razloga kojima se može objasniti ovaj trend.

Međutim, od 2009. godine Crna Gora počinje da se suočava sa prvim znacima recesije. Ne samo da je njen uvozno zavisni sistem snažno pogođen drastičnim padom ukupne tražnje, već je to iznijelo na vidjelo i nizak stepen diverzifikacije njene ekonomije, previše zavisne od tradicionalnih sektora poput industrije aluminijuma ili turističke privrede.

Crna Gora mora da izgradi otvoreniju ekonomiju, zasnovanu na slobodnoj trgovini, i da se priključi novim međunarodnim tržištima da bi stvorila dodatne mogućnosti za jačanje izvoza svoje robe. Integracija u EU će zahtijevati posvećenost procesu harmonizacije pravila i standarda sa pravnim tekovinama EU, koja će omogućiti razmjenu radne snage, roba i kapitala u njenoj privredi.

Na unutrašnjem planu, od ključne je važnosti **prilagoditi i konsolidovati tradicionalne snage ekonomije koja se primarno oslanja na grane poput metalne industrije i turizma**. Produktivnost sirovina mora se značajno poboljšati kako bi se odgovorilo na nedostatak konkurentnosti na međunarodnim tržištima. Kvalitet usluga i diferencijacija su neophodni koraci koji treba da pozicioniraju sektor turizma kao jedinstvenu pokretačku snagu za promociju prirodnog, kulturnog i istorijskog okruženja. Uz to, **novе mogućnosti** mogu se pronaći u sektorima kao što je poljoprivreda, gdje se zemljišni resursi mogu bolje iskoristiti kao jasan potencijal ili u energetsom sektoru kako bi se smanjila zavisnost od inostranstva i povećala posvećenost obnovljivim izvorima energije.

Sve strateške mjere kojima se podstiče ekonomski rast ne mogu se posmatrati odvojeno od **održivog razvoja**. U stvari, već nekoliko godina Vlada Crne Gore pozicionira Crnu Goru kao ekološku državu, promovišući mjere za zaštitu prirodnih resursa i biodiverziteta i sprečavanje negativnog uticaja na životnu sredinu Crne Gore. Ova strategija potpuno je u skladu sa novom strategijom EU za stvaranje konkurentne, povezane i zelenije ekonomije.

SCF će doprinijeti ovom cilju fokusiranjem na tri sektora: životnu sredinu, saobraćaj i razvoj ljudskih resursa, uključujući i obrazovanje. Zbog nedostatka finansijskih sredstava, i da bi se mogao očekivati veći uticaj Programa, odlučeno je da se fokus ne stavlja na sektor konkurentnosti.

Komponenta životne sredine će se baviti ostvarivanjem **višeg nivoa očuvanja prirodnih resursa i zaštite životne sredine** obezbjeđenjem poboljšanja na infrastrukturi za vode i otpad, kako bi se ona podigla na nivo EU i uskladila sa pravnim tekovinama EU.

Komponenta saobraćaja će se fokusirati na **poboljšanje željezničkog i pomorskog transporta kao ekološki prihvatljivih vrsta saobraćaja** u skladu sa politikama EU u ovom sektoru. Mjere će promovisati bolje, efikasnije i bezbjednije korišćenje željezničkog i pomorskog i priobalnog transportnog sistema, stimulišući gdje god je moguće kombinovane vidove saobraćaja i umanjujući dominaciju drumskog sektora kroz bolje izbalansiranu distribuciju saobraćaja.

Na kraju, komponenta ljudskih resursa treba da doprinese **smanjenju jaza u postojećim vještinama radne snage i novih zahtjeva tržišta rada**. Cilj treba da bude u skladu sa strategijom EU za 2020⁸ koja glasi “*više poslova, veće stope zaposlenosti radno sposobnog stanovništva, bolji poslovi, sa višim nivoom kvaliteta i produktivnosti, i otvorenost, bezbjednost i mogućnosti, kroz istinsku šansu za svakoga da se uključi u tržište rada, stvaranje novih preduzeća, i upravljanje promjenama na tržištu rada kroz moderan i finansijski održiv sistem socijalne zaštite*”.

4.2. Ciljevi SCF

Kroz SWOT analizu, glavne slabosti i prijetnje uzete su u obzir kako bi se identifikovali posebni ciljevi SCF. Svaki od njih će u stvari biti u skladu sa opštim ciljem različitih operativnih programa koji je identifikovan u ključnom sektoru podrške (životna sredina, saobraćaj i zapošljavanje/obrazovanje/socijalne usluge).

S obzirom na to da još uvijek nije izrađen Nacionalni plan razvoja za Crnu Goru, glavni cilj SCF definisan je na osnovu prednosti i mogućnosti koje su identifikovane u SWOT analizi zajedno sa opštim ciljevima utvrđenim u glavnim strateškim programskim dokumentima.

Prema tome, glavni cilj SCF je **razvoj Crne Gore kao ekološke države, obezbjeđenje održivog rasta i olakšavanje njenog napredovanja u procesu pristupanja EU**.

Da bi se ostvario ovaj opšti cilj, utvrđeni su sljedeći posebni ciljevi:

1. Zaštita, poštovanje i poboljšanje životne sredine i prirodnih resursa Crne Gore kao potencijala za budući održivi društveni i ekonomski razvoj
2. Promovisanje ekološki prihvatljivih vrsta saobraćaja koje doprinose boljoj dostupnosti i mobilnosti unutar teritorije Crne Gore i koje obezbjeđuju dobre bezbjednosne standarde i standarde efikasnosti
3. Otvaranje više i boljih radnih mjesta i povećanje stope zaposlenosti radne snage usmjerenih ka stvaranju zelenije privrede, investiranjem u razvoj kadrova, inovacije i istraživanje, poboljšanjem nivoa obrazovanja, jačanjem socijalne inkluzije i podsticanjem prilagodljivosti radnika i preduzeća
4. Jačanje institucionalnih kapaciteta javne uprave Crne Gore na nacionalnom i lokalnom nivou kako bi se obezbijedilo efikasno upravljanje i sprovođenje Programa.

Unutar ovog okvira, definisana su dva operativna programa. Jedan od njih će biti posvećen regionalnom razvoju, uključujući saobraćaj i životnu sredinu. Drugi će se koncentrisati na razvoj ljudskih resursa sa posebnim fokusom na oblasti obrazovanja, zapošljavanja, istraživanja i inovacija i socijalne inkluzije.

4.3. Strategija regionalnog razvoja

Osnovni cilj Strategije regionalnog razvoja Crne Gore je postizanje ravnomjernog socijalno-ekonomskog razvoja Crne Gore u skladu sa principima održivog razvoja, stvaranjem uslova za povećanje konkurentnosti svih dijelova zemlje i realizaciju njihovih razvojnih potencijala.

Crnu Goru čini 19 opština, Glavni grad i Prijestonica. Opština je osnovni oblik lokalne samouprave, a mogu se osnivati i drugi oblici lokalne samouprave. Kada je u pitanju statistička podjela Crne Gore, prema kriterijumima Eurostata-a o podjeli države na prostorne jedinice za statistiku (prema Eurostatovim kriterijumima i podjeli na prostorne jedinice za svrhe statistike), Crna Gora se posmatra kao jedan region. Ipak, bez obzira na navedenu

⁸Zaključak Evropskog savjeta EUCO 7/10 – 25-26. mart 2010. godine.

klasifikaciju, postoje značajne razlike u nivou razvijenosti opština, pa samim tim i širih područja kojima pripadaju. U Crnoj Gori ne postoje administrativno određeni regioni.

Prema regionalnim kriterijumima EU i podjeli EUROSTAT-a na prostorne jedinice za svrhe statistike, Crna Gora se posmatra kao jedan region prema klasifikaciji NUTS II. Ipak, postoje značajne razlike u nivou razvijenosti opština od sjevera ka jugu. Iako u Crnoj Gori ne postoje administrativno određeni teritorijalni regioni, najčešće se razlikuju sljedeća geografska područja:

- **Sjeverni region** čine sljedeće opštine: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Mojkovac, Kolašin, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Šavnik, Žabljak, i obuhvata 29% stanovništva.
- U **središnjem regionu** su Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje i opštine Danilovgrad i Nikšić, koji čine 47% stanovništva Crne Gore. Podgorica je glavni grad, administrativni, privredni, univerzitetski i politički centar Crne Gore.
- **Primorski region** čine: Bar, Budva, Herceg Novi, Tivat, Kotor i Ulcinj, i obuhvata 24% ukupnog stanovništva Crne Gore.

Opštine primorskog regiona				Opštine sjevernog regiona			
Opština	Ukupno	Gradsko	Ruralno	Opština	Ukupno	Gradsko	Ruralno
	stanovništvo	stanovništvo	stanovništvo		stanovništvo	stanovništvo	stanovništvo
Ulcinj	19.921	10.707	9.214				
Bar	42.048	17.649	24.399	Plužine	3.246	1.341	1.905
Budva	19.218	15.995	3.223	Šavnik	2.070	472	1.598
Tivat	14.031	10.237	3.794	Mojkovac	8.622	3.590	5.032
Kotor	22.601	12.583	10.018	Bijelo Polje	46.051	15.400	30.651
Herceg Novi	30.864	19.536	11.328	Berane	42.048	17.649	24.399
Ukupno prim. opš.	148.683	86.707	61.976	Rožaje	22.964	9.422	13.542
Opštine u središnjem regionu				Andrijevića	5.071	1.048	4.023
Podgorica	185.937	155.725	30.212	Plav	13.108	5.390	7.718
Nikšić	72.443	56.970	15.473	Kolašin	8.380	2.725	5.655
Cetinje	16.657	14.093	2.564	Žabljak	3.569	1.723	1.846
Danilovgrad	18.472	6.852	11.620	Pljevlja	30.786	19.489	11.297
Ukupno sred. reg.	293.509	233.640	59.869	Ukupno sjever. reg.	185.915	78.249	107.666

Tabela 29. Stanovništvo u Crnoj Gori po opštinama (gradsko/seosko)

Izvor: Ministarstvo održivog razvoja i turizma

Prioriteti i mjere predviđeni u SCF u potpunosti su u skladu sa ciljevima Strategije regionalnog razvoja Crna Gore:

1. U pogledu Strateškog cilja 1: **Ravnomjerniji razvoj jedinica lokalne samouprave**

- Kroz prilagođavanje i bolju povezanost potreba razvoja na lokalnom i regionalnom nivou sa prioritetima razvoja na nacionalnom nivou, te usklađivanje potreba razvoja na lokalnom i regionalnom nivou sa raspoloživim nacionalnim i EU fondovima koji su namijenjeni razvoju;

- U okviru cilja 1, definisane su tri prioritetne grupe za svaki region Crne Gore, imajući u vidu razvojni potencijal i različite razvojne probleme.

Prioriteti u okviru Sjevernog regiona su:

- Razvoj ljudskih resursa;
- Razvoj komunalne, javne i putne infrastrukture;
- Unapređenje konkurentnosti razvoja poslovne infrastrukture i životne sredine;
- Unapređenje konkurentnosti održivog korišćenja komercijalnih, ruralnih i kulturnih resursa;
- Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima i zaštite životne sredine.

U okviru Središnjeg regiona, definisani su sljedeći prioriteti:

- Povećanje konkurentnosti jačanjem ljudskih resursa;
- Razvoj komunalne, javne i putne infrastrukture;
- Unapređenje uslova za razvoj usluga, proizvodnje i preduzetništva;
- Evaluacija kulturnih i prirodnih resursa na održiv način.

Prioriteti u okviru Primorskog regiona su:

- Razvoj ljudskih resursa;
- Evaluacija ekonomskih, kulturnih i prirodnih resursa na održiv način;
- Razvoj komunalne, javne i putne infrastrukture;
- Jačanje konkurentnosti preduzetništva;
- Održivo upravljanje prirodnim resursima, zaštita životne sredine.

Cilj 1 zasniva se na potrebi da se bolje povežu prioriteti razvoja na nacionalnom nivou sa potrebama regionalnih i lokalnih uprava, naime njihovih građana, kako bi se iskoristila raspoloživa sredstva da bi doprinijela nacionalnim i lokalnim ciljevima razvoja na koherentan i integrisan način. SCF će, kao planski dokument, biti izrađen u skladu sa pristupom „od dna ka vrhu“ uzimajući u obzir potrebe i ciljeve koji su u skladu sa Strategijom regionalnog razvoja (Operativnim programima za komponente III i IV i predviđenim komponentama životne sredine, saobraćaja i ljudskih resursa kojima se bavi i Strategija regionalnog razvoja).

2. U pogledu Strateškog cilja 2: **Ubrzani razvoj manje razvijenih jedinica lokalne samouprave**

- Kroz pružanje podrške koja je fokusirana na prepoznavanje, povećanje i optimalno korišćenje njihovih razvojnih potencijala otklanjanjem uzroka koji sprečavaju njihov razvoj;

Ovaj strateški cilj fokusira se na pružanje podrške područjima za koja je utvrđeno da su manje razvijena, kao i onima koja se suočavaju sa teškoćama koje sprečavaju potpuno iskorišćavanje dostupnih razvojnih potencijala. Svrha koju treba postići je da se poveća i optimizuje iskorišćenost njihovog razvojnog potencijala i da se riješi uzrok problema za njihov razvoj. U skladu sa ovim strateškim ciljem, nacionalni organi treba da usmjere značajan procenat svih nacionalnih investicija u oblasti za koje je utvrđeno da su manje razvijene i koje se suočavaju sa razvojnim teškoćama.

Posmatrajući regionalne razlike sjeverni region zauzima više od 53,5% ukupne crnogorske teritorije, i obuhvata 29% stanovništva. Sjeverni region karakterišu brdovitiji predjeli i oštrija klima, nerazvijena infrastruktura, niži procenat obrazovanih ljudi, viša prosječna stopa nezaposlenosti. Ovaj region ima manje prihode po glavi stanovnika i zaostaje u odnosu na druga dva. SCF će pomoći da se riješe ali neće riješiti (zbog

finansijskih ograničenja) mnoge regionalne razlike među opštinama. SCF će samo optimizovati resurse kako bi se riješile hitne potrebe i na nacionalnom i na regionalnom nivou razvoja.

3. U pogledu Strateškog cilja 3: **Regionalni razvoj i zaštita životne sredine**

- Kroz unapređenje uslova za održivo korišćenje prirodnih resursa, primjenu nisko karbonskih tehnologija i razvoj komunalne infrastrukture, pružajući posebnu podršku područjima koja zaostaju u razvoju.

SCF će finansirati izgradnju osnovne infrastrukture, koja se smatra preduslovom za održivi razvoj zemlje, uglavnom komunalne infrastrukture (otpad i voda) i saobraćajne infrastrukture (javni prevoz kao što su željeznice).

4.4. Koncentracija i obrazloženje prioriteta i mjera

Zbog ograničenja finansijskih izdvajanja, državni organi i Evropska komisija su se složili da se Komponenta regionalne konkurentnosti neće finansirati kroz Komponentu regionalnog razvoja i da se usvoji princip koncentracije sredstava kako bi se ostvario veći uticaj. Slično tome, ukupna finansijska sredstva dodijeljena IPA komponenti III Regionalni razvoj ne opravdavaju potrebu za dva različita Operativna programa (jedan za saobraćaj, drugi za životnu sredinu).

Da bi se obezbijedila konzistentnost i koherentnost Programa kao cjeline, primijenjena je sektorska koncentracija koja se fokusira na životnu sredinu, saobraćaj i razvoj ljudskih resursa.

Prioriteti su definisani u skladu sa posebnim ciljevima SCF. U tom smislu, za komponentu Regionalni razvoj, Osa prioriteta I direktno je vezana za Posebni cilj 1 SCF (životna sredina), a Osa prioriteta II za Posebni cilj 2 SCF (saobraćaj).

Slično tome, Ose prioriteta 1, 2 i 3 komponente Razvoj ljudskih resursa direktno su povezane sa Posebnim ciljem 3 (RLJR). Osa prioriteta Tehničke podrške obje komponente povezana je sa Posebnim ciljem 4 (Izgradnja kapaciteta) SCF.

Uz to, sljedeći kriterijumi su primijenjeni prilikom pregleda i odabira Prioriteta i Mjera:

Ograničena finansijska sredstva:

Zbog ograničenih finansijskih sredstava izdvojenih za Program, preliminarni indikativni iznos procijenjen je za prioritete i mjere (pristup od vrha ka dnu). Proces konsultacija će omogućiti da se provjeri zrelost Projekta/Vrste operacija i uporediće ih sa prethodno odabranim prioritetima i mjerama. Tada će biti moguće tačnije izračunati procijenjene budžete za identifikovane akcije (pristup od dna ka vrhu), kako bi se dobila konačna finansijska budžetska izdvajanja po prioritetima i mjerama.

Opšti uticaj Programa:

Prilikom izbora prioriteta i mjera SCF i OP, naročito je uzeto u obzir kako će doprinijeti opštem uticaju Programa, po mogućnosti kao integrisano djelovanje a ne samo kao pojedinačno.

Usklađenost sa politikama EU:

Identifikacija prioriteta i mjera definisana je na osnovu posebnih smjernica i politika koje EU promoviše u oblasti životne sredine, saobraćaja i razvoja ljudskih resursa.

Prioritetne mjere definisane u Strateškom okviru usklađenosti i Operativnim programima u skladu su sa aktivnostima definisanim u Strategiji Evropa 2020. Nova strategija Evropa 2020 razmatra sljedeća tri prioriteta kao ključne pokretačke sile za predstojeće godine:

- ◆ "Stvaranje vrijednosti zasnivanjem rasta na znanju"
Obrazovanjem i istraživanjem, inovacijama i kreativnošću bave se neki od prioriteta definisani u Komponenti RLJR.
- ◆ "Osposobljavanje ljudi u inkluzivnim društvima"
Aktivnosti kao što su cjeloživotno učenje i socijalna inkluzija, koje su definisane u prioritetima Komponente RLJR, u skladu su sa ovim prioritetom.
- ◆ "Stvaranje konkurentne, povezane i zelenije ekonomije"
Iako Program ne pokriva energetske infrastrukture, komponente životne sredine i saobraćaja će u potpunosti biti u skladu sa aktivnostima koje promovišu životnu sredinu i doprinose zelenijoj ekonomiji.

Prioriteti definisani u Strateškom okviru usklađenosti i Operativnom programu za razvoj ljudskih resursa u skladu su sa novim strateškim okvirom za evropsku saradnju u obrazovanju i obuci „Obrazovanje i obuka 2020“. U Strateškom okviru usklađenosti i Operativnom programu za razvoj ljudskih resursa definisani su sljedeći prioriteti: Efikasne i inkluzivne mjere aktivne politike zapošljavanja; Unaprijeđene vještine, znanja i kompetencije za zapošljivost i konkurentnost; i Poboljšanje socijalne inkluzije. Ovi prioriteti u skladu su sa strateškim ciljevima okvira „Obrazovanje i obuka 2020“ koji se koncentriše na:

- ◆ Pretočiti cjeloživotno učenje u realnost;
- ◆ Unapređenje kvaliteta i efikasnosti obrazovanja i obuke;
- ◆ Promovisanje jednakosti, socijalne kohezije i aktivnog građanstva;
- ◆ Unapređenje kreativnosti i inovacija, uključujući preduzetništvo, na svim nivoima obrazovanja i obuke.

Komplementarnosti i koordinacija sa drugim donatorskim programima:

Infrastrukturni projekti u oblasti životne sredine i saobraćaja zahtijevaju značajna ulaganja. Iz tog razloga su tematske radne grupe razmatrale i mogućnost da se finansiraju aktivnosti koje će vjerovatno biti kofinansirane kroz druga međunarodna finansijska sredstva (grantove drugih donatora ili zajmove MFI). U tom smislu organizovano je nekoliko sastanaka radi koordinacije donatora naročito za oblast životne sredine. Mjere koje su prvobitno identifikovane u Programu će biti ponovno procijenjene u toku procesa konsultacija na osnovu zrelosti vrsta predloženih aktivnosti i kapaciteta da privuku više vrsta izvora finansiranja.

Viši nivo poštovanja životne sredine:

Zadnjih godina, Crna Gora je jasno stavila naglasak na sektor zaštite životne sredine ne samo da bi se uskladila sa standardima EU, nego i kao na ključni potencijal za budući održivi razvoj. U tom smislu, prioriteti i mjere su odabrani na osnovu toga da više doprinose poštovanju životne sredine i zaštiti prirodnih resursa. Konačno, gdje god je to bilo moguće, uzet je u obzir novi koncept zelenije ekonomije koji promoviše Komisija.

5. OPERATIVNI PROGRAMI

Cilj Strateškog okvira usklađenosti je ostvarivanje glavnog cilja da se Crna Gora razvije kao ekološka država, obezbijedi održiv rast i olakša njeno napredovanje u procesu pristupanja Evropskoj uniji. Strateški okvir usklađenosti koncentrisaće se na tri sektora: životnu sredinu, saobraćaj i razvoj ljudskih resursa uključujući obrazovanje. Zbog nedostatka finansijskih sredstava, i da bi se mogao očekivati veći uticaj Programa, odlučeno je da se fokus ne stavlja na sektor konkurentnosti. Da bi se ostvario ovaj opšti cilj Strateškog okvira usklađenosti, definisana su dva operativna programa: Operativni program Regionalni razvoj (Komponenta III) i Operativni program Razvoj ljudskih resursa (Komponenta IV).

Operativni program Regionalni razvoj podržaće komponente životne sredine i saobraćaja. Glavni ciljevi OPRR koncentrisani su na zaštitu, poštovanje i poboljšanje životne sredine i prirodnih resursa Crne Gore kao potencijala za buduću održivi društveni i ekonomski razvoj i promovisanje ekološki prihvatljivih vrsta saobraćaja koje doprinose boljoj dostupnosti i mobilnosti unutar teritorije Crne Gore i koje obezbjeđuju visoke standarde bezbjednosti i efikasnosti. U okviru OPRR definisane su sljedeće ose prioriteta:

Osa prioriteta I: Unaprijediti sisteme upravljanja životnom sredinom

Osa prioriteta II: Poboljšati sistem saobraćaja, podstičući ekološki prihvatljive vrste saobraćaja uz poseban akcenat na poboljšanje željezničke infrastrukture u cilju pružanja kvalitetnijih usluga

Osa prioriteta III: Tehnička podrška

Posebni cilj za Osu prioriteta I biće promovisati održivo i racionalno korišćenje vodnih resursa, štiteći životnu sredinu od nepovoljnih uticaja nekontrolisanog ispuštanja otpadnih voda i poboljšavajući dostupnost visoko kvalitetnog vodosnabdijevanja stanovništvu. Pored komponente otpadnih voda, OPRR će obuhvatiti intervencije u okviru sektora upravljanja otpadom. Cilj će biti da se obezbijedi napredovanje ka održivom upravljanju otpadom koji se stvara na teritoriji Crne Gore.

Posebni cilj za Osu prioriteta II koncentrisaće se na poboljšanje željezničkog sektora kao ekološki prihvatljive vrste saobraćaja koja je u skladu sa politikama EU u toj oblasti. U okviru komponente saobraćaja, podrška će se pružati razvoju željezničke infrastrukture poboljšanjem određenih dionica trase Koridora br. 4 Bar-Vrbnica-Beograd u pogledu kvaliteta, efikasnosti i bezbjednosti.

Posebni cilj za Osu prioriteta III jačaće institucionalni kapacitet Operativne strukture za IPA komponentu III kako bi se obezbijedilo efikasno upravljanje Programom i njegova realizacija.

Operativni program Razvoj ljudskih resursa poseban akcenat stavlja na oblasti kao što su obrazovanje, zapošljavanje, istraživanje i inovacije i aktivnosti socijalne inkluzije. Glavni ciljevi OPRLJR fokusirani su na bolje mogućnosti zaposlenja i povećanje stope zaposlenosti radne snage usmjerenih ka stvaranju zelenije privrede, investiranjem u razvoj kadrova, inovacije i istraživanje, poboljšanjem nivoa obrazovanja, jačanjem socijalne inkluzije i podsticanjem prilagodljivosti radnika i preduzeća. U okviru OPRLJR definisane su sljedeće ose prioriteta:

Osa prioriteta I: Efikasne i inkluzivne mjere aktivne politike zapošljavanja;

Osa prioriteta II: Unaprijeđene vještine, znanja i kompetencije za zapošljivost i konkurentnost;

Osa prioriteta III: Poboljšanje socijalne inkluzije;

Osa prioriteta IV: Tehnička podrška.

Posebni cilj za Osu prioriteta I koncentrisaće se na povećanje zapošljivosti i razvijanje budućih vještina koje će se tražiti od radne snage.

Posebni cilj za Osu prioriteta II biće unapređenje sistema obrazovanja i istraživanja kako bi se ostvarila bolja povezanost sa potrebama crnogorske privrede. Posebni ciljevi će se koncentrisati na podršku poboljšanju uslova za razvoj kvalifikacija u stručnom obrazovanju i obuci i podršku unapređenju inovativnih kapaciteta u visokom obrazovanju, istraživanju i privredi u Crnoj Gori.⁹

Posebni cilj za Osu prioriteta III imaće za cilj poboljšanje pristupa licima sa invaliditetom i pripadnicima RAE zajednice tržištu rada povećanjem njihovih izgleda za zapošljavanje i stvarnog zapošljavanja.

Posebni cilj za Osu prioriteta IV jačaće institucionalni kapacitet Operativne strukture za IPA komponentu IV kako bi se obezbijedilo efikasno upravljanje Programom i njegova realizacija.

---

⁹ Razlozi za neusklađenost između ponude obrazovanja i tržišta rada u velikoj mjeri su povezani sa sporim prilagođavanjem obrazovnog sistema promjenama ekonomske strukture u periodu tranzicije tj. dominaciji uslužnog sektora u odnosu na industrijski sektor. Uz to, novi nastavni programi u stručnom obrazovanju uvedeni su na nacionalnom nivou u godini 2009/10, tako da je opravdano očekivati prve rezultate tek nakon 3-4 godine. Neusklađenost i nedosljednost takođe povećava i činjenica da većina onih koji su završili srednje stručno obrazovanje nastavljaju školovanje u institucijama visokog obrazovanja i ne ulaze na tržište rada. To je signal da se otklone praznine u politici upisa, ali i da se unaprijedi i poboljša sadržina i izvođenje nastavnih programa od teorije do praktičnih vještina.

6. INDIKATIVNA FINANSIJSKA IZDVAJANJA ZA NAZNAČENE OPERATIVNE PROGRAME

Indikativni finansijski budžet za IPA program 2012-2013, Komponente III i IV je kako slijedi:

Tabela 30. Indikativna finansijska budžetska izdvajanja za IPA komponente III i IV

IPA Komponente	2012	2013	2012/2013
IPA Komponenta III	7.982.738 €	14.252.941 €	22.235.679 €
IPA Komponenta IV	2.775.000 €	2.808.000 €	5.583.000 €
Ukupno sredstva EU	10.757.738 €	17.060.941 €	27.818.679 €

Tabela 31: Indikativna finansijska budžetska izdvajanja za IPA komponente III i IV (2012)

Godina 2012.	Ukupni prihvatljivi troškovi	EU	Nacionalna sredstva	IPA stopa kofinansiranja	Privatno učešće	MFI
	(1+2)	1	2	1/(1+2)		
OPRR	9.391.458	7.982.738	1.408.720	85%		
OPRLJR	3.264.708	2.775.000	489.708	85%		
Ukupno	12.656.166	10.757.738	1.898.428			

Tabela 32: Indikativna finansijska budžetska izdvajanja za IPA komponente III i IV (2013)

Godina 2013.	Ukupni prihvatljivi troškovi	EU	Nacionalna sredstva	IPA stopa kofinansiranja	Privatno učešće	MFI
	(1+2)	1	2	1/(1+2)		
OPRR	16.768.168	14.252.941	2.515.227	85%		
OPRLJR	3.303.532	2.808.000	495.532	85%		
Ukupno	20.071.700	17.060.941	3.010.759			

Tabela 33: Indikativna finansijska budžetska izdvajanja za IPA komponente III i IV (2012-2013)

Godine 2012-2013	Ukupni prihvatljivi troškovi	EU	Nacionalna sredstva	IPA stopa kofinansiranja	Privatno učešće	MFI
	(1+2)	1	2	1/(1+2)		
OPRR	26.159.626	22.235.679	3.923.947	85%		
OPRLJR	6.568.240	5.583.000	985.240	85%		
Ukupno	32.727.866	27.818.679	4.909.187			

Imajući u vidu potencijalne rizike koji se tiču zrelosti projekata i izrade investicionih projekata zajedno sa njihovom uspješnom realizacijom na terenu, Vlada Crne Gore odlučila je da aplicira za pomoć kroz Zajedničku pomoć za podršku projektima u evropskim regionima (JASPERS). Stoga će se početno finansijsko izdvajanje u visini od 22.735.679 € za komponentu III smanjiti za 500.000 € (Budžet izdvojen za JASPERS).

7. UPRAVLJAČKI IMPLEMENTACIONI SISTEMI

Efikasno korišćenje fondova EU zahtijeva brzu izgradnju kapaciteta institucija za efikasno upravljanje sredstvima pretpristupne pomoći. Pored toga, jačanje institucionalnih kapaciteta za upravljanje sredstvima EU na decentralizovan način stvorice neophodne pretpostavke za implementaciju strukturnih fondova EU kada Crna Gora postane punopravni član Evropske unije.

Ovo poglavlje SCF opisuje strukture i podjelu nadležnosti u okviru tijela uključenih u IPA komponente III i IV.

7.1. Zakonodavni okvir

a) EU regulativa

Odredbe koje se tiču IPA programa nalaze se u sljedećim regulativama EU:

1. Regulativa Savjeta (EZ) br. 1085/2006 od 17. jula 2006. godine o osnivanju Instrumenta za pretpristupnu podršku IPA;
2. Regulativa Savjeta (EZ) br. 718/2007 od 12. juna 2007. godine, o sprovođenju Regulative Savjeta (EZ) br. 1085/2006 o osnivanju instrumenta za pretpristupnu podršku (IPA);
3. Regulativa Savjeta (EU) br. 80/2010 od 28. januara 2010. godine, o izmjenama Regulative (EZ) br. 718/2007 o sprovođenju Regulative Savjeta (EZ) br. 1085/2006 o osnivanju instrumenta za pretpristupnu podršku (IPA).

b) Nacionalna regulativa

Pravni osnov za osnivanje decentralizovanog upravljanja u Crnoj Gori je dat u Zakonu o ratifikaciji "Okvirnog sporazuma između Vlade Crne Gore i Komisije evropskih zajednica o pravilima za saradnju koja se odnose na finansijsku pomoć EZ Crnoj Gori u okviru sprovođenja instrumenta pretpristupne pomoći (IPA)" (Službeni list Crne Gore - Međunarodni ugovori, br. 01/08) potpisanog 15. novembra 2007. godine.

U februaru 2008. godine, Vlada Crne Gore je usvojila informaciju o osnivanju DIS. Ta informacija je sadržala glavne korake ka procesu akreditacije (organizacione strukture i nadležnosti, odgovornosti i funkcije) i osnovnu indikativnu dinamiku. Nakon toga je izrađen **Akcionni plan** u kom je detaljnije razrađena prva kontrolna lista koja se zasnivala na aktivnostima kao što su uspostavljanje organizacije, pravni okvir, razvoj procedura, samoprocjena, eksterna revizija, nacionalna akreditacija, zahtjev za akreditaciju i prenošenja ovlašćenja za upravljanje.

Vlada Crne Gore je 14. aprila 2011. godine usvojila Mapu puta za uspostavljanje Operativne strukture za IPA komponente III i IV. Na osnovu toga, uspostavljena je i definisana Operativna struktura za IPA IV OP RLJR .

Odluka o imenovanju lica koja su ključni nosioci sprovođenja decentralizovanog upravljanja IPA fondovima EU usvojena je 22. septembra 2011. godine. Ujedno, kako bi obezbijedili koordinaciju i monitoring procesa uvođenja decentralizovanog upravljanja sa najvišeg nivoa, Vlada je usvojila Odluku o uspostavljanju Radne grupe, kojom predsjedava ministar finansija kao Ovlašćeni službenik za akreditaciju (CAO), za koordinaciju uvođenja decentralizovanog upravljanja IPA fondovima EU.

7.2 Tijela i organi

Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija odgovorno je da obezbijedi sveobuhvatnu koordinaciju pretpristupne pomoći Evropske unije prema pravilima Regulative za implementaciju IPA-e. Opšta nadležnost Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija je da obezbijedi koherentnost i koordinaciju IPA programa za sve IPA komponente, koordinaciju programiranja godišnjih i višegodišnjih programa, i nadzor nad sprovođenjem IPA programa, kao i dostavljanje odgovarajućih izvještaja o monitoringu Evropskoj komisiji.

Vlada Crne Gore imenovala je državnog sekretara Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija za Nacionalnog IPA koordinatora (NIPAC). Najvažnija odgovornost NIPAC-a je da obezbijedi sveobuhvatnu koordinaciju pomoći shodno Regulativi za implementaciju IPA-e. NIPAC će obezbijediti partnerstvo između Komisije i korisnika i tijesnu vezu između opšteg procesa pristupanja i korišćenja pretpristupne pomoći shodno Regulativi za implementaciju IPA-e.

Na osnovu člana 31 Uredbe o organizaciji decentralizovanog upravljanja Instrumentom pretpristupne pomoći Evropske unije („Službeni list CG“, broj 33/11), Vlada Crne Gore, na sjednici od 22. septembra 2011. godine, donijela je Odluku o imenovanju lica odgovornih za vršenje decentralizovanog upravljanja pretpristupnim fondovima Evropske unije i to:

- ◆ ministar finansija, za službenika nadležnog za akreditaciju (CAO);
- ◆ državni sekretar za evropske integracije za Nacionalnog IPA koordinatora (NIPAC);
- ◆ pomoćnik ministra vanjskih poslova i evropskih integracija, za Strateškog koordinatora za IPA komponente III i IV (regionalni razvoj i razvoj ljudskih resursa)
- ◆ pomoćnik ministra finansija, za Nacionalnog službenika za ovjeravanje (NAO);
- ◆ pomoćnik ministra za održivi razvoj i turizam, za Rukovodioca operativne strukture za IPA komponentu III (regionalni razvoj);
- ◆ pomoćnik ministra rada i socijalnog staranja, za Rukovodioca operativne strukture za IPA komponentu IV (razvoj ljudskih resursa);

U skladu sa članom 23, Regulative za implementaciju IPA-e **Strateški koordinator**:

- ◆ koordinira podršku odobrenu na osnovu komponente Regionalni razvoj i komponente Razvoj ljudskih resursa;
- ◆ priprema nacrt strateškog okvira usklađenosti, kako je definisano članom 154;
- ◆ obezbjeđuje koordinaciju između sektorskih strategija i programa.

U procesu izrade SCF i operativnih programa uopšte, a naročito radu Strateškog koordinatora, podršku pruža **Operativna radna grupa** kao glavno među-ministarsko koordinaciono tijelo za programiranje.

Tematske radne grupe (TRG) osnovane su da obezbijede adekvatne konsultacije i koordinaciju između zainteresovanih strana (vladinih institucija i nevladinih organizacija) u okviru različitih sektora. Osnovane su tri TRG :

- ◆ **TRG 1:** Životna sredina, kojom rukovodi rukovodilac operativne strukture (OS), iz Ministarstva održivog razvoja i turizma;
- ◆ **TRG 2:** Saobraćaj, kojom rukovodi Ministarstvo saobraćaja i pomorstva, kao dio Operativne strukture;
- ◆ **TRG 3:** Razvoj ljudskih resursa, kojom rukovodi rukovodilac operativne strukture iz Ministarstva rada i socijalnog staranja.

Tematske radne grupe odgovorne su da aktivno učestvuju u izradi i pripremi programskih dokumenata za IPA III i IPA IV, uključujući:

- ◆ prikupljanje svih relevantnih podataka i dokumentacije za pripremu/reviziju OP;
- ◆ izradu tekstova za sva poglavlja i relevantne anekse OP;
- ◆ organizovanje i obavljanje konsultacija sa svim relevantnim institucijama na nacionalnom i lokalnom nivou;
- ◆ poboljšanje tekstova shodno konsultacionom procesu i rezultatima evaluacije;
- ◆ pripremu svih relevantnih dokumenata (uključujući nacрте tekstova) za sastanke Sektorskog odbora za monitoring.

Kako je definisano članom 28 Regulative za implementaciju IPA-e, izrada operativnog programa odgovornost je odgovarajuće **Operativne strukture** (OS).

U procesu realizacije Nacionalne mape puta za IPA III i IPA IV očigledno je da postoji izvjesno kašnjenje u postupku realizacije aktivnosti koje je posljedica kašnjenja u realizaciji faze Utvrđivanje nedostataka (*Gap Assessment*) i procesa pojašnjavanja preliminarnih rezultata i otklanjanja određenih (utvrđenih) nedostataka koji su navedeni u Izvještaju o utvrđenim nedostacima.

Što se tiče Nacionalne mape puta za IPA III i IV koju je usvojila Vlada Crne Gore, u prethodnom periodu obavljene su sljedeće aktivnosti:

- U pogledu IPA komponenti III i IV, sve pozicije budućeg samostalnog upravljanja IPA fondovima su identifikovane i prepoznate u operativnim strukturama.
- Ministarstvo finansija pripremio je Projektni zadatak u pogledu angažovanja eksternog revizorskog društva za fazu Ocjena usklađenosti. Ministarstvo finansija dostavilo je tendersku dokumentaciju i ponudu relevantnim revizorskim društvima iz Podgorice. Ocjena i izbor revizorskog društva očekuje se krajem septembra. Početak implementacije ove faze očekuje se u oktobru 2012.

Nacionalni fond

Nacionalni fond je uspostavljen u Ministarstvu finansija kao poseban odsjek u okviru Sektora trezora. Nacionalni fond kojim rukovodi operativni rukovodilac Nacionalnog fonda za svoj rad direktno odgovara Nacionalnom službeniku za ovjeravanje, koji je imenovan na nivou pomoćnika ministra za trezor. Nacionalni fond pruža operativnu podršku Nacionalnom službeniku za ovjeravanje u procesu uspostavljanja sistema upravljanja i kontrole za decentralizovano upravljanje IPA-om i njegovom efikasnom funkcionisanju i zadužen je za poslove finansijskog upravljanja pomoći u skladu sa Regulativom za implementaciju IPA-e .

Interno, u Nacionalnom fondu primjenjivaće se funkcionalno razdvajanje nadležnosti, na način što će se podijeliti funkcije koje se odnose na (a) finansijsko upravljanje i (b) pružanje podrške Nacionalnom službeniku za ovjeravanje u vršenju njegove odgovornosti uspostavljanja i efikasnog funkcionisanja sistema upravljanja i kontrole.

7.3. Razdvajanje funkcija

U skladu sa članom 21.2 Regulative za implementaciju IPA-e, obezbijediće se odgovarajuće razdvajanje dužnosti između i unutar imenovanih tijela.

Razdvajanje funkcija između tijela rezultat je podjele poslova unutar svakog OP i uključivaće sljedeće principe: jasno razdvajanje verifikacija, kontrola i evaluacija koje će vršiti Operativne strukture i Nacionalni fond; jasno razdvajanje revizija koje će vršiti Revizorsko tijelo i procedura implementacije i plaćanja.

Sa druge strane, organizaciona struktura tijela i njihove unutrašnje procedure upravljanja i kontrole će voditi računa o svim zahtjevima da se obezbijedi pravilno razdvajanje funkcija. Ovo obuhvata sljedeće principe: prije nego se operacija odobri, operativne i finansijske aspekte će verifikovati službenici koji nisu odgovorni za započinjanje ili implementaciju operacija (princip četiri oka); ovjerene iskaze o rashodima će sastavljati lice ili odjeljenje unutar Nacionalnog fonda koje je funkcionalno nezavisno od svake službe koja odobrava zahtjeve; početne, ex-ante i ex-post kontrole su odvojene funkcije, koje vrše različita lica, funkcionalno nezavisna jedna od drugih.

Razdvajanje funkcija u okviru tijela Operativnih struktura

Inicijalno razdvajanje funkcija će biti obezbijedeno kroz funkcionalno razdvajanje zadataka ili kroz organizaciono razdvajanje zadataka, pod uslovom da takva mogućnost postoji u okviru strukture datog tijela/institucije.

8. USKLAĐENOST

8.1. Usklađenost za prioritetima Unije

8.1.1. Višegodišnji indikativni planski dokument (MIPD)

Komponenta regionalnog razvoja smatra se usklađenom sa glavnim ciljevima i izborima utvrđenim za Osu prioriteta 2: Ekonomski kriterijumi u MIPD: Za komponentu III Životna sredina, ciljevi su u skladu sa onima utvrđenim u MIPD za sektor životne sredine (*"uvođenje i primjena ključnih propisa koji se tiču životne sredine, uključujući procjenu uticaja životne sredine; podrška strateškom planiranju i izgradnja kapaciteta; podrška investiranju u oblasti otpadnih voda, čvrstog otpada, zagađenosti vazduha i zaštite prirode, kao i implementacija podizanja svijesti"*). Ciljevi iz komponente III Saobraćaj su u skladu sa onima definisanim u MIPD: *"jačanje konkurentnosti crnogorske ekonomije i unapređenje poslovnog ambijenta; ... ; podrška saobraćajnom sektoru i razvoj regionalnih mreža"*.

Komponenta RLJR u potpunosti pokriva ciljeve utvrđene u Osi prioriteta 2 MIPD: *"Razvoj ljudskih resursa i politike tržišta rada sa posebnim osvrtom na Evropsku strategiju zapošljavanja (EES) i realizacija aktivnih mjera tržišta rada za poboljšanje kvaliteta, efikasnosti i relevantnosti obrazovanja, stručne obuke i šireg razvoja cjeloživotnog učenja; jačanje kapaciteta obje organizacije socijalnih partnera; politikama socijalne inkluzije treba posvetiti posebne napore."*

8.1.2. Strateške smjernice Unije

Pristup usvojen u SCF takođe odražava sljedeća tri prioriteta koji su određeni kao cilj u Strateškim smjernicama Zajednice:

- *"Poboljšanje atraktivnosti zemalja članica, regiona i gradova poboljšanjem pristupačnosti, obezbjeđivanjem adekvatnog kvaliteta i nivoa usluga i očuvanjem potencijala životne sredine."*

Ne samo da su prioriteti u pogledu životne sredine i saobraćaja u skladu sa ovim prioritetom već i sa sveukupnim ciljem Programa, čiji je cilj očuvanje potencijala životne sredine u Crnoj Gori.

- *"Podsticanje inovacija, preduzetništva i rast ekonomije znanja"*

Iako je ovaj Prioritet manje pokriven, jer se ovim programom neće finansirati aktivnosti regionalne konkurentnosti, neke aktivnosti koje promovišu istraživanje i inovacije predviđene su nekim mjerama komponente RLJR.

- *"Otvaranje više i boljih radnih mjesta, poboljšanje prilagodljivosti radnika u preduzećima i povećanje investicija u ljudski kapital"*.

Svi prioriteti utvrđeni za komponentu RLJR su u skladu sa ovim ciljem.

8.1.3. Strategija Evropa 2020

Nova strategija Evropa 2020 smatra da je ključni pokretač za budućnost „stvaranje konkurentne, povezane i zelenije privrede“ i ovaj Strateški okvir usklađenosti će u potpunosti biti u skladu sa akcijama koje promovišu ovaj koncept.

Strategiju Evropa 2020 (EU 2020) - strategiju za pametan, održiv i inkluzivan razvoj, Evropska komisija je usvojila u martu 2010. godine. Usvajanje strategije Evropa 2020 označilo je novi početak koji treba da ima za cilj kreiranje jače i konkurentnije Evrope u periodu od 10 godina. Kratkoročni cilj ove strategije predstavlja uspješan

oporavak svih zemalja članica od finansijske i ekonomske krize, dok je dugoročni cilj otvaranje radnih mjesta i obezbjeđivanje boljeg života za njihove građane. Strategija predstavlja niz veoma ambicioznih zadataka i definiše načine na koje se mogu ostvariti.

Evropska komisija je identifikovala pet mjerljivih ciljeva koje EU treba da ostvari do 2020, a koji se odnose na zaposlenost, istraživanje i razvoj, klimatske promjene i energiju, obrazovanje i borbu protiv siromaštva. Pet glavnih ciljeva su:

1. 75% stanovništva starosti između 20 i 60 godina treba da bude zaposleno;
2. 3% BDP EU treba da bude uloženo u istraživanje i razvoj;
3. EU treba da ostvari klimatsko-energetske ciljeve „20/20/20“ (uključujući i povećanje na 30% smanjenja emisija gasova uz odgovarajuće uslove);
4. Udio onih koji prerano napuštaju školovanje treba da bude ispod 10%, a najmanje 40% mladih treba da ima stečeno visoko (tercijarno) obrazovanje;
5. Broj ljudi koji su izloženi riziku od siromaštva treba smanjiti za 20 miliona.

Kao što je istaknuto u Strategiji, ovi ciljevi predstavljaju tri prioritete oblasti pametnog, održivog i inkluzivnog rasta, te se razvijaju kroz sedam ključnih inicijativa:

1. „Unija inovacija“, sa ciljem unapređenja okvirnih uslova i dostupnosti finansiranja istraživanja i inovacija kako bi se osigurala mogućnost transformisanja inovativnih ideja u proizvode i usluge koji će stvarati rast i radna mjesta;
2. „Mladi u pokretu“, sa ciljem unapređenja kvaliteta obrazovnih sistema i lakšeg ulaska mladih na tržište rada;
3. „Digitalna agenda za Evropu“, sa ciljem bržeg širenja širokopojasnog interneta tako da domaćinstva i firme koriste prednosti digitalnog jedinstvenog tržišta;
4. „Evropa s efikasnim resursima“ sa ciljem da odvoji ekonomski razvoj od korišćenja resursa, podrži tranziciju u ekonomiju koja koristi niske nivoe uglja, više koristi obnovljive resurse, modernizuje saobraćajni sektor i promoviše energetske efikasnost;
5. „Industrijska politika za eru globalizacije“, sa ciljem unapređenja poslovnog okruženja, posebno za mala i srednja preduzeća, i podrške razvoju jake i održive industrijske baze konkurentne na globalnom nivou;
6. „Program za nove vještine i nova radna mjesta“, sa ciljem modernizacije tržišta rada i osnaživanja ljudi razvojem njihovih vještina tokom cijelog života kako bi se povećala aktivna radna snaga i bolje usklađivala ponuda sa tražnjom na tržištu rada, između ostalog, i kroz mobilnost radne snage;
7. „Evropska platforma za borbu protiv siromaštva“, sa ciljem da se postigne socijalna i teritorijalna kohezija i da svako ima koristi od rada i zapošljavanja i da se ljudima koji su suočeni sa siromaštvom i socijalnom isključenošću omogući dostojanstven život i aktivno učestvovanje u društvu.

Prioritetne mjere definisane u Strateškom okviru usklađenosti i Operativnim programima u skladu su sa aktivnostima definisanim u Strategiji Evropa 2020.

8.2 Usklađenost sa nacionalnim prioritetima

8.2.1 Nacionalni program za integraciju (NPI)

Što se tiče komponente životne sredine, prioriteti i predložene mjere su u skladu sa Poglavljem 27 NPI: "Životna sredina", a naročito sa dva pod-poglavlja: 27.3 Upravljanje otpadom i 27.4.3 Upravljanje vodama.

Za sektor otpada, NPI je povezan sa realizacijom Strateškog master plana za upravljanje otpadom, a posebno u dijelu razvoja i poboljšanja sistema upravljanja otpadom. Strateški master plan za upravljanje otpadom na republičkom nivou predvidio je izgradnju sedam regionalnih sanitarnih deponija za čitavu teritoriju Crne Gore.

Za sektor voda, NPI je povezan sa razvojem planova i programa za upravljanje vodama, kao i za obezbjeđivanje finansijskog okvira za sprovođenje srednjoročne i dugoročne politike za upravljanje vodama. Master planovi za vode pomenuti u NPI su: 1. Master plan odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda Crnogorskog primorja i opštine Cetinje, i 2. Strateški master plan za kanalizaciju i otpadne vode u centralnom i sjevernom regionu Crne Gore. Ova dva dokumenta su razmotrena prilikom izrade strategije Operativnog programa u oblasti upravljanja vodom.

Prioriteti i mjere definisani u komponenti Saobraćaj takođe su povezani sa onim definisanim u Nacionalnom programu za integraciju, poglavlje 3.14 Saobraćaj, posebno za željeznicu gdje bi trebalo *"ulagati u izgradnju, rekonstrukciju i modernizaciju infrastrukture kroz programski budžet za svaku godinu i nivo bezbjedonosnih standarda bi trebalo poboljšati na osnovu usvojenih bezbjedonosnih ciljeva i sistema upravljanja bezbjednošću"*. Za pomorski sektor, očekivani rezultati će ići ka *"usvajanju i primjeni standarda u oblasti kontrole luka i inspekcije bezbjednosti i sigurnosti plovidbe"*, u skladu sa srednjoročnim prioritetima *"usklađivanje Tehničkih pravila za statutarnu sertifikaciju plovnih objekata sa propisima EU."*

Komponenta RLJR je usklađena sa Poglavljem 3.19, Socijalna politika i zapošljavanje NPI, a posebno sa prioritetom povećanja zaposlenosti i smanjenja nezaposlenosti *podsticanjem poslodavaca da kreiraju /otvore veći broj radnih mjesta, adekvatnom ravnotežom između fleksibilnosti, produktivnosti i sigurnosti, borbom protiv dugoročne nezaposlenosti, borbom protiv nezaposlenosti među mladima, podsticanjem preduzetništva, produžavanjem radnog vijeka, jačanjem institucija tržišta rada i podsticanjem partnerstava za zapošljavanje*. Jedan od prioriteta komponente RLJR je i drugi prioritet predstavljen u dokumentu NPI: *Povećanje produktivnosti i kvaliteta rada unapređenjem vještina radne snage i usklađivanjem ponude obrazovanja sa potrebama na tržištu rada*. I konačno, prioritet RLJR – Socijalna inkluzija usmjeren je na glavne probleme koji su razmatrani u trećem cilju NPI: *jačanje socijalne kohezije usmjereno je na one kategorije društva/socijalne grupe koje se suočavaju sa posebnim teškoćama pri ulasku na tržište rada i zahtijevaju naročitu pažnju*.

8.2.2 Plan regionalnog razvoja

I SCF i Strategija regionalnog razvoja imaju za zajednički cilj da doprinesu socijalno-ekonomskom razvoju Crne Gore na održiv način. Prioriteti definisani u OPRR i OPRLJR su manje-više uzeti u obzir u strateškim ciljevima Strategije regionalnog razvoja:

- ◆ Strateški cilj 1: Ravnomjerniji razvoj jedinica lokalne samouprave
Lokalne potrebe su analizirane i razmotrene kroz identifikaciju baze projekata i za komponentu RLJR i za komponentu RR. Izabrani su projekti koji opravdavaju prioritete na osnovu uravnoteženog regionalnog pristupa, naročito za komponente životne sredine i saobraćaja.
- ◆ Strateški cilj 2: Ubrzani razvoj manje razvijenih jedinica lokalne samouprave
Zbog ograničenih finansijskih sredstava, SCF će pomoći u rješavanju ali neće riješiti mnoge regionalne razlike među opštinama. SCF će samo optimizovati resurse kako bi se riješile hitne potrebe i na nacionalnom i na regionalnom nivou razvoja.
- ◆ Strateški cilj 3: Regionalni razvoj i zaštita životne sredine
OPRR će se baviti razvojem komunalne infrastrukture u sektorima životne sredine i saobraćaja. Kako bi se postigao veći uticaj Programa, podsticano je biranje projekata koji mogu da doprinesu većem stepenu zaštite životne sredine.

8.2.3. Nacionalni strateški dokumenti

Komponenta životne sredine

Komponenta životne sredine, a naročito sistemi vodosnabdijevanja i integrisanog upravljanja otpadnim vodama, u potpunosti su u skladu sa ciljevima utvrđenim u sljedećem nacionalnim planskim dokumentima, koje je sve zvanično usvojila Vlada Crne Gore i za koje je nadležno Ministarstvo održivog razvoja i turizma:

1. Nacionalnu strategiju održivog razvoja Crne Gore (NSOR), Vlada Crne Gore je usvojila 2007. Za koordinaciju, praćenje i izvještavanje o realizaciji Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore nadležno je Ministarstvo održivog razvoja i turizma. Radi realizacije NSOR, Vlada je uspostavila interresorni tim za održivi razvoj i osnovala Nacionalni savjet za održivi razvoj, koji ima stratešku savjetodavnu ulogu i razmatra godišnje izvještaje o NSOR i utvrđuje ih prije slanja Vladi na odobrenje.

2. Master plan odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda Crnogorskog primorja i opštine Cetinje Vlada Crne Gore je usvojila 2005. Za cjelokupnu koordinaciju i nadzor nad realizacijom nadležno je Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

3. Strateški master plan za kanalizaciju i otpadne vode u centralnom i sjevernom regionu Crne Gore, Vlada Crne Gore je usvojila 2005. Za cjelokupnu koordinaciju i nadzor nad realizacijom nadležno je Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

I pored činjenice da ne postoji integrisani Nacionalni master plan za upravljanje otpadnim vodama, postoji dobra koordinisanost i komplementarnost između dva teritorijalna master plana za upravljanje otpadnim vodama, koji pokrivaju čitavu teritoriju Crne Gore. Iz ova dva dokumenta, lako je utvrditi investicione prioritete primjenom pristupa realizacije u tri faze (do 2029. godine). Na žalost, ne postoji ni integrisani nacionalni master plan koji pokriva oblast vodosnabdijevanja; najrelevantniji dokument koji obuhvata vodosnabdijevanje je studija Vodosnabdijevanje i odlaganje otpadnih voda, Jadransko primorje u Crnoj Gori (2007, KfW).

Na osnovu NSOR, politika voda bi trebalo da se koncentriše na:

- ◆ poboljšanja u vodosnabdijevanju ruralnih područja (uključujući pripremu planova i stvaranje uslova za bolje upravljanje seoskim vodovodima);
- ◆ bolje upravljanje vodovodima, smanjenje gubitaka i zaustavljanje nenamjenskog korišćenja pitke vode;
- ◆ uvođenje sistema naplate vode na bazi pokriva troškova;
- ◆ izgradnju sistema za vodosnabdijevanje i upravljanje otpadnim vodama za primorski region i centralni i sjeverni region.

Poboljšanja za podkomponentu infrastruktura za upravljanje otpadom da bi se smanjio uticaj na životnu sredinu se takođe zasnivaju na ciljevima Nacionalne strategije održivog razvoja (2007) i Strateškog master plana za upravljanje čvrstim otpadom (2005), koje je izradilo Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

Prema Master planu, predlaže se da se buduća infrastruktura za upravljanje otpadom u Crnoj Gori sastoji od sljedećih elemenata:

- ◆ da se održi i proširi postojeće sakupljanje komunalnog otpada sa uličnih trotoara;
- ◆ sistem sakupljanja i transporta komunalnog otpada i materijala koji može da se reciklira;
- ◆ osnivanje i održavanje mreže sabirnih centara za otpad koji može da se reciklira u cilju preduzimanja početnih aktivnosti sistematičnog recikliranja i sticanja neophodnog iskustva;

- ◆ da se osnuje mreža reciklažnih dvorišta, kako bi se olakšalo sakupljanje materijala koji se može reciklirati i proširila mreža sabirnih centara za otpad koji se može reciklirati. Isporuka specijalnog komunalnog otpada i opasnog komunalnog otpada podstiče se kroz postojanje reciklažnih dvorišta.
- ◆ mreža postrojenja za kompostiranje zelenog otpada koja bi bila dio sistema recikliranja, a moguće i budućeg sistema upravljanja muljem;
- ◆ mreža postrojenja za recikliranje građevinskog otpada i šuta;
- ◆ mreža međuopštinskih deponija koje su u skladu sa zahtjevima EU.

Nakon što je odobren Strateški master plan za upravljanje čvrstim otpadom, Vlada je 14. februara 2008. godine usvojila Plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2008 – 2012. Ovaj petogodišnji plan zasniva se na Master planu i sadrži detaljan opis potrebnih investicija do 2012. Za cjelokupnu koordinaciju i nadzor nad realizacijom nadležno je Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

Komponenta saobraćaja

Saobraćajni prioriteti i mjere usklađeni su sa Strategijom razvoja saobraćaja Crne Gore koja je odobrena 3. jula 2008. godine. Za cjelokupnu koordinaciju i nadzor nad realizacijom nadležno je Ministarstvo saobraćaja i pomorstva. U potpunosti su u skladu sa osnovnim ciljevima definisanim za razvoj saobraćajnog sistema:

- ◆ poboljšanje bezbjednosti i sigurnosti za sve vrste saobraćaja u cilju očuvanja ljudskih života, materijalnih vrijednosti i javnih sredstava;
- ◆ integracija u EU kroz uvećanje zajedničkog prostora za transport i poboljšanje konkurentnosti domaće transportne privrede;
- ◆ poboljšanje kvaliteta saobraćajnih usluga;
- ◆ korišćenje potencijala ekonomskog rasta kroz efikasniji i jeftiniji saobraćaj;
- ◆ smanjenje na minimum negativnih uticaja razvoja saobraćaja i saobraćajne infrastrukture na životnu sredinu i društvo u cjelini.

Strategija razvoja saobraćaja ambiciozno u potpunosti obuhvata infrastrukturne potrebe i projekte koji su potrebni u narednih 10 godina. Trenutno je u fazi sprovođenja i usredsređena je, između ostalog, na prioritetne aktivnosti na unapređenju koridora Bar – Beograd kako je prezentirano u ovom dokumentu.

Komponenta razvoja ljudskih resursa

Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015 usvojena je 15. decembra 2011. godine, dok je Nacionalni savjet za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa u Ministarstvu rada i socijalnog staranja zadužen za koordinaciju i realizaciju Strategije. Strategija predstavlja kontinuitet prethodne strategije, koja je takođe zasnovana na sveobuhvatnoj i međusektorskoj definiciji politike zapošljavanja, koja obuhvata kako mjere na strani ponude, tako i mjere na strani tražnje, razvojne ciljeve zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa.

Zbog izazova koje je postavila globalna ekonomska kriza i uslijed objavljivanja novog strateškog okvira EU (Evropa 2020), odlučeno je da Strategija i odgovarajući godišnji akcioni planovi budu više fokusirani u poređenju sa aktivnostima iz prethodne strategije. Ukupan broj i nivo složenosti pojedinačnih ciljeva i mjera je smanjen, kako bi se omogućilo efikasnije i ka cilju usmjereno upravljanje učinkom. Detaljniji mehanizmi za sprovođenje aktivnosti navedenih u Strategiji treba da se ogledaju u operativnim dokumentima kao što su Operativni Program IPA za razvoj ljudskih resursa i godišnji programi rada Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

Uzimajući u obzir izazove koji se odnose na usporeniji ekonomski rast, visoku stopu nezaposlenosti i visok stepen dugoročne nezaposlenosti u okviru prvog strateškog prioriteta „Povećanje zaposlenosti. Smanjenje stope nezaposlenosti“, posebni ciljevi su:

- ◆ stimulisanje generisanja zaposlenosti poboljšanjem biznis okruženja i upravljanja tržištem rada;
- ◆ povećanje efikasnosti politika aktivacije, sa posebnim naglaskom na integraciju dugoročno nezaposlenih lica i mladih na tržištu rada;
- ◆ podsticanje preduzetništva, posebno u nerazvijenim područjima Crne Gore.

Izazov koji se odnosi na neusaglašenost potreba tržišta rada sa sistemom obrazovanja i obuke, u okviru drugog prioriteta “Unapređenje znanja, vještina i kompetencija u cilju povećanja mogućnosti zapošljavanja i povećanja konkurentnosti” ciljevi su fokusirani na:

- ◆ Promovisanje pristupa i učešća odraslih u cjeloživotnom obrazovanju
- ◆ Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima i jačanje veze između obrazovanja i tržišta rada.

Kod izazova socijalne uključenosti i siromaštva – u okviru trećeg prioriteta – Promovisanje socijalne inkluzije i smanjenja siromaštva - ciljevi su usmjereni na:

- ◆ Unapređenje sistema socijalnih davanja i socijalnih usluga u cilju bolje usmjerenosti i pokrivenosti ranjivih grupa;
- ◆ integracija u zapošljavanju osoba sa invaliditetom
- ◆ integracija u zapošljavanju RAE populacije, izbjeglica i raseljenih lica

Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Crnoj Gori (2010-2014) usvojena je 28. decembra 2009. godine i u okviru Ministarstva prosvjete i sporta osnovana je Komisija koja je zadužena za koordinaciju i realizaciju Strategije. Strategija je izrađena sa ciljem da odredi pravac razvoja stručnog obrazovanja kako bi omogućila brži odgovor obrazovnog sistema na ono što su potrebe tržišta rada, razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u svim područjima rada, ali i dostupnost obrazovanja i osposobljavanja i prohodnost kroz sistem svima (mladim i odraslim, licima koja rano napuste obrazovanje, ranjivim grupama, licima bez kvalifikacija). U tom smislu, ovim dokumentom definisano je nekoliko ključnih prioriteta, a to su: 1) jačanje insitucionalnog i zakonskog okvira; 2) jačanje socijalnog partnerstva; 3) decentralizacija; 4) povezivanje stručnog obrazovanja sa tržištem rada, kroz dalji razvoj crnogorskog kvalifikacionog okvira, sektorskih komisija, standarda zanimanja i obrazovnih programa, kao i priznavanje neformalnog i informalnog učenja; 5) dostupnost obrazovanja; 6) kvalitet stručnog obrazovanja; 7) nastavnici i uprava škola; 8) finansiranje stručnog obrazovanja; 9) međunarodna saradnja.

Ciljevi **Strategije razvoja i finansiranja visokog obrazovanja (2011-2020)** su sljedeći: 1) obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja; 2) povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja; 3) učešće populacije sa visokim obrazovanjem starosti od 30-34 godine treba da bude najmanje 40% u 2020. godini; 4) uspostavljanje modela cjeloživotnog učenja utemeljenog na dobroj međunarodnoj praksi; 5) istraživački orjentisano visoko obrazovanje; 6) internacionalizacija visokog obrazovanja.

Strategija obrazovanja odraslih u Crnoj Gori (2005-2015) usvojena je u maju 2008. godine. Vlada Crne Gore ima opštu odgovornost za uspješnu realizaciju Strategije. Vladini organi ili nezavisne organizacije koje odredi i osnuje Vlada, moraju obezbijediti usklađenost svih planiranih aktivnosti. Strategijom se definiše sljedeće:

- ◆ postizanje najmanje osnovnog obrazovanja i prvog zanimanja za sve građane;
- ◆ osposobljavanje za zapošljavanje odraslih koji nijesu završili obrazovanje za prvo zanimanje ili za stručnu rehabilitaciju;

- ◆ prekvalifikacija, dokvalifikacija, osposobljavanje i doobuka nezaposlenih lica i zaposlenih u privrednim društvima i drugim oblicima organizovanja;
- ◆ omogućavanje obrazovanja i sticanja znanja i vještina koje odgovaraju ličnim sposobnostima i životnom dobu pojedinaca.

Strategija naučno-istraživačke djelatnosti 2008-2016 usvojena je u maju 2008. godine, i Ministarstvo nauke je zaduženo za koordinaciju i realizaciju Strategije. Cilj Strategije je razvoj ljudskih resursa i odnosi se na unapređenje kadrovskih potencijala za razvoj nauke i tehnologije, prvenstveno kroz razvoj mladih kadrova i uključenje u evropski istraživački prostor (European Research Area - ERA). U cilju operacionalizacije ovog cilja, Vlada Crne Gore je u martu 2011. godine usvojila **Akcioni plan za povećanje mobilnosti istraživača 2011-2012**, sa sljedećim ciljevima: 1) jačanje osnova za odlazeću mobilnost; 2) unapređenje dolazeće mobilnosti i 3) snaženje međusektorske mobilnosti.

Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008-2016 usvojena je u decembru 2007. Međuresorna radna grupa za praćenje integracije lica sa invaliditetom u okviru Ministarstva rada i socijalnog staranja zadužena je za koordinaciju i realizaciju Strategije. Ova strategija, osim mjera i aktivnosti koje su predviđene u oblasti zdravlja, socijalne zaštite i obrazovanja, predviđa i posebne mjere u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja. U tom smislu, ovom Strategijom je predviđeno unapređenje i povećanje motivacije za učešće u programima obuke i drugih mjera zapošljavanja, kao i pružanje usluga psiho-socijalne pomoći, uz tijesnu saradnju Biroa rada i Centara za socijalni rad.

9. KOORDINACIJA I KOMPLEMENTARNOST

9.1. Komplementarnost i sinergija sa ostalim IPA komponentama

9.1.1. IPA komponenta I

IPA komponenta I podržava aktivnosti čiji je cilj razvoj institucionalnih kapaciteta na osnovu crnogorskih potreba. Koncentriše se na četiri glavna prioriteta posvećujući posebnu pažnju političkim kriterijumima, ekonomskim kriterijumima, usklađivanju sa *acquisem* i podršci Programima.

Do akreditacije DIS-a za komponente III i IV, projekti će se implementirati kroz komponentu I, na osnovu odgovarajućih mehanizama u skladu sa IPA propisima.

Kroz prioritete Tehničke podrške, program SCF će pružiti podršku relevantnim institucijama, čiji je cilj da postanu budući organi upravljanja ili posrednička tijela za buduće upravljanje i implementaciju strukturnih fondova. U tom smislu, kada se uspostave upravljački i kontrolni sistemi za komponente III i IV, komponenta I neće više finansirati aktivnosti čiji je cilj jačanje kapaciteta za upravljanje OP.

9.1.2. IPA komponenta II

U okviru IPA komponente II, Crna Gora učestvuje u osam prekograničnih programa od kojih su pet bilateralni programi sa susjednim zemljama (Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Albanija i Kosovo¹⁰), dva su transnacionalni (Prostor jugoistočne Evrope i Mediteranski program), a jedan je regionalni program (Jadranski program).

Bilateralni programi podržavaju prekograničnu saradnju između zemalja kandidata, zemalja potencijalnih kandidata i država članica EU na bilateralnoj osnovi. Njeni ciljevi su unapređenje ekonomskog i socijalnog razvoja u pograničnim područjima, rješavanje zajedničkih izazova kao što su zaštita životne sredine, javno zdravlje i sprečavanje i borba protiv organizovanog kriminala. Takođe nastoji da obezbijedi efikasne i sigurne granice i da podstiče saradnju.

Program prekogranične saradnje sa Albanijom predviđa dvije prioritete oblasti. Prioritet I odnosi se na promociju regionalne kohezije i konkurentnosti, kroz pristup koji integriše ekonomski, ekološki, kulturni i socijalni razvoj i obuhvata sljedeće mjere:

Mjera 1: Ekonomski razvoj sa naglaskom na promociju turizma;

Mjera 2: Zaštita i promovisanje životne sredine;

Mjera 3: Unapređenje socijalne kohezije kroz projekte ljudi ljudima.

Prioritet II obuhvata tehničku podršku.

Program prekogranične saradnje sa Bosnom i Hercegovinom predviđa dvije prioritete oblasti. Prioritet I odnosi se na podršku stvaranju zajedničkog socio-ekonomskog okruženja za ljude, zajednice i ekonomije prihvatljivog područja i obuhvata sljedeće mjere:

Mjera 1: Inicijative prekograničnog ekonomskog razvoja sa naglaskom na turizam i ruralni razvoj;

Mjera 2: Inicijative razvoja životne sredine uglavnom usmjerene na zaštitu, promociju i upravljanje prirodnim resursima;

¹⁰ Ovo određenje ne prejednicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN 1244/99 i Mišljenjem MSP o Deklaraciji nezavisnosti Kosova.

Mjera 3: Socijalna kohezija i kulturna razmjena kroz aktivnosti koje povezuju institucije i ljude.
Prioritet II obuhvata tehničku podršku.

Program prekogranične saradnje sa Hrvatskom definiše dvije prioritetne oblasti. Prioritet I odnosi se na stvaranje povoljnih ekoloških i socio-ekonomskih uslova u programskoj oblasti unapređenjem saradnje u zajednički odabranim sektorima i dobrosusjedskih odnosa u prihvatljivim područjima i obuhvata sljedeće mjere:

Mjera 1: Zajedničke akcije za zaštitu životne sredine, prirodne i kulturne baštine;

Mjera 2: Zajednički turistički i kulturni prostor;

Mjera 3: Mali projekti za razvoj prekogranične zajednice;

Prioritet II obuhvata tehničku podršku.

Program prekogranične saradnje sa Srbijom definiše dvije prioritetne oblasti. Prioritet I odnosi se na socio-ekonomsku koheziju kroz zajedničke aktivnosti u cilju unapređenja fizičke, poslovne, socijalne i institucionalne infrastrukture i kapaciteta i pružanja podrške kroz sljedeće mjere:

Mjera 1: Unapređenje produktivnosti i konkurentnosti ekonomskih, ruralnih i kulturnih resursa, kao i resursa životne sredine u datim oblastima;

Mjera 2: Prekogranične inicijative usmjerene na razmjenu ljudi i ideja radi poboljšanja saradnje stručne javnosti i civilnog društva;

Prioritet II obuhvata tehničku podršku.

Program prekogranične saradnje sa Kosovom je u toku ispunjavanja preduslova za operativno korišćenje Programa. Program definiše dva prioriteta. Prioritet I odnosi se na ekonomski i socijalni razvoj i promovisanje prirodnih resursa i obuhvata sljedeće mjere:

Mjera 1: Zaštita životne sredine;

Mjera 2: Održivi ekonomski razvoj;

Mjera 3: Socijalna kohezija i inicijative ljudi ljudima;

Prioritet II obuhvata tehničku podršku.

Program za područje Jugoistočne Evrope definiše sljedećih pet prioritetnih oblasti:

Prioritet I: Razvijanje inovacija i preduzetništva;

Prioritet II: Zaštita i unapređenje životne sredine;

Prioritet III: Poboljšanje pristupačnosti;

Prioritet IV: Razvijanje transnacionalnih sinergija radi uspostavljanja oblasti održivog rasta;

Prioritet V obuhvata tehničku podršku.

Mediterranski transnacionalni program (MED) definiše sljedećih pet prioritetnih oblasti:

Prioritet I: Jačanje inovacionih kapaciteta;

Prioritet II: Zaštita životne sredine i promovisanje održivog teritorijalnog razvoja;

Prioritet III: Poboljšanje mobilnosti i teritorijalne pristupačnosti;

Prioritet IV: Promovisanje policentričnog i integrisanog razvoja prostora Mediterana;

Prioritet V obuhvata tehničku podršku.

Jadranski program prekogranične saradnje predviđa sljedeće četiri prioritetne oblasti:

Prioritet I odnosi se na ekonomsku, socijalnu i institucionalnu saradnju;

Prioritet II odnosi se na prirodne i kulturne resurse i sprečavanje rizika;

Prioritet III odnosi se na pristupačnost i mreže;
 Prioritet IV obuhvata tehničku podršku.

Programska dokumenta za prekograničnu saradnju čini se da su tijesno povezana sa dva operativna programa koja obuhvata ovaj Strateški okvir usklađenosti. Komponente životne sredine, saobraćaja i ljudskih resursa kojima se bave programi prekogranične saradnje komplementarne su onima koje su identifikovane za Program shodno SCF.

9.1.3. IPA komponenta V

IPA komponenta V će postati operativna u Crnoj Gori nakon akreditacije sistema decentralizovanog upravljanja za komponentu V. Osnov za korišćenje sredstava u ovoj komponenti je odobrenje i usvajanje Programa za poljoprivredu i ruralni razvoj Crne Gore u okviru IPARD 2007-2013, koji je Evropskoj komisiji (Generalnom direktoratu za poljoprivredu i ruralni razvoj) dostavljen u martu 2012. Odobrenje i usvajanje očekuje se do kraja 2012. Konačna akreditacija sistema decentralizovanog upravljanja očekuje se do kraja 2014.

Program za poljoprivredu i ruralni razvoj Crne Gore u okviru IPARD 2007-2013 definiše tri mjere u okviru dvije ose prioriteta i mjeru tehničke podrške:

- Mjera 101: Investicije u poljoprivredna gazdinstva radi restrukturiranja i dostizanja standarda EU;
- Mjera 103: Investicije u preradu i plasiranje na tržište poljoprivrednih i ribarskih proizvoda radi restrukturiranja i dostizanja standarda EU;
- Mjera 302: Diversifikacija i razvoj ruralnih ekonomskih aktivnosti.

Ove mjere predviđaju podršku investicijama u male sisteme prerade otpada i prečišćavanja otpadnih voda za poljoprivrednike i mala i srednja preduzeća u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja. Cilj ovih sistema je da se ispune uslovi EU za preradu otpada i prečišćavanje otpadnih voda koji su nusproizvodi proizvodnje u ovoj oblasti. Ovi projekti će stoga pružiti intervencije u sektoru poljoprivrede koje će biti komplementarne intervencijama predviđenim Osum prioriteta 1 OPRR (Intervencije koje se odnose na komunalni otpad i otpadne vode). Stoga se u pogledu IPA komponente V ne očekuju neka veća preklapanja.

9.2. Koordinacija sa drugim nacionalnim programima koje finansiraju MFI

Pomoć donatora dopunjava u značajnoj mjeri IPA sredstva raspoloživa u okviru IPA komponenti III i IV. Koordinacija treba da obezbijedi efikasno i djelotvorno pružanje donatorske pomoći kako bi se maksimalno uvećao njen učinak. Principi Pariske deklaracije o djelotvornosti pomoći iz 2005. godine (Vlasništvo, Usklađivanje, Harmonizacija, Rezultati i Uzajamna odgovornost) široko su prihvaćeni i ulažu se dodatni naponi kako bi se poboljšao sistem koordinacije donatorskih sredstava.

Informacija o uspostavljanju sistema koordinacije donatorske podrške u Crnoj Gori usvojena je na sjednici Vlade krajem maja 2010. Prema odluci Vlade, kabinet predsjednika Vlade je tijelo zaduženo za koordinaciju donatorske podrške u Crnoj Gori. Glavni cilj uspostavljanja sistema koordinacije donatorske podrške je da se unaprijedi proces planiranja i da se efikasno iskoristi dostupna podrška, izbjegnju preklapanja projekata i povećaju komplementarnosti projekata, razvije efikasan sistem monitoringa i izvještavanja, i obezbijedi transparentnost u pogledu korišćenja donatorske podrške.

Najvažnije aktivnosti u vezi sa uspostavljanjem sistema koordinacije donatorske podrške su:

1. Uspostavljanje strukture za koordinaciju donatorske podrške;
2. Prikupljanje podataka o projektima koje finansiraju donatori koje implementiraju ministarstva i drugi vladini organi;
3. Uspostavljanje mehanizama koordinacije koji će obezbijediti redovnu razmjenu informacija i aktivnosti planiranja u Vladi, ali i između Vlade Crne Gore i donatorske zajednice;
4. Uspostavljanje sistema redovnog izvještavanja Kabinetu Predsjednika Vlade o realizaciji projekata;
5. Razvoj informacionog sistema (baze podataka o donatorskoj podršci),

Uspostavljena je radna grupa koju čine predstavnici svih resornih ministarstava, a radom grupe rukovodi savjetnik predsjednika Vlade CG za međunarodnu ekonomsku saradnju i strukturne reforme. Sastanci radne grupe održavaju se periodično, jednom u dvije nedjelje, i na tim sastancima diskutuje se o svim problemima koji se javljaju u procesu implementacije projekata donatorske podrške. U okviru ove radne grupe objedinjuju se svi podaci koji se odnose na tekuće projekte koji se implementiraju i koje finansiraju različite MFI i donatori u Crnoj Gori.

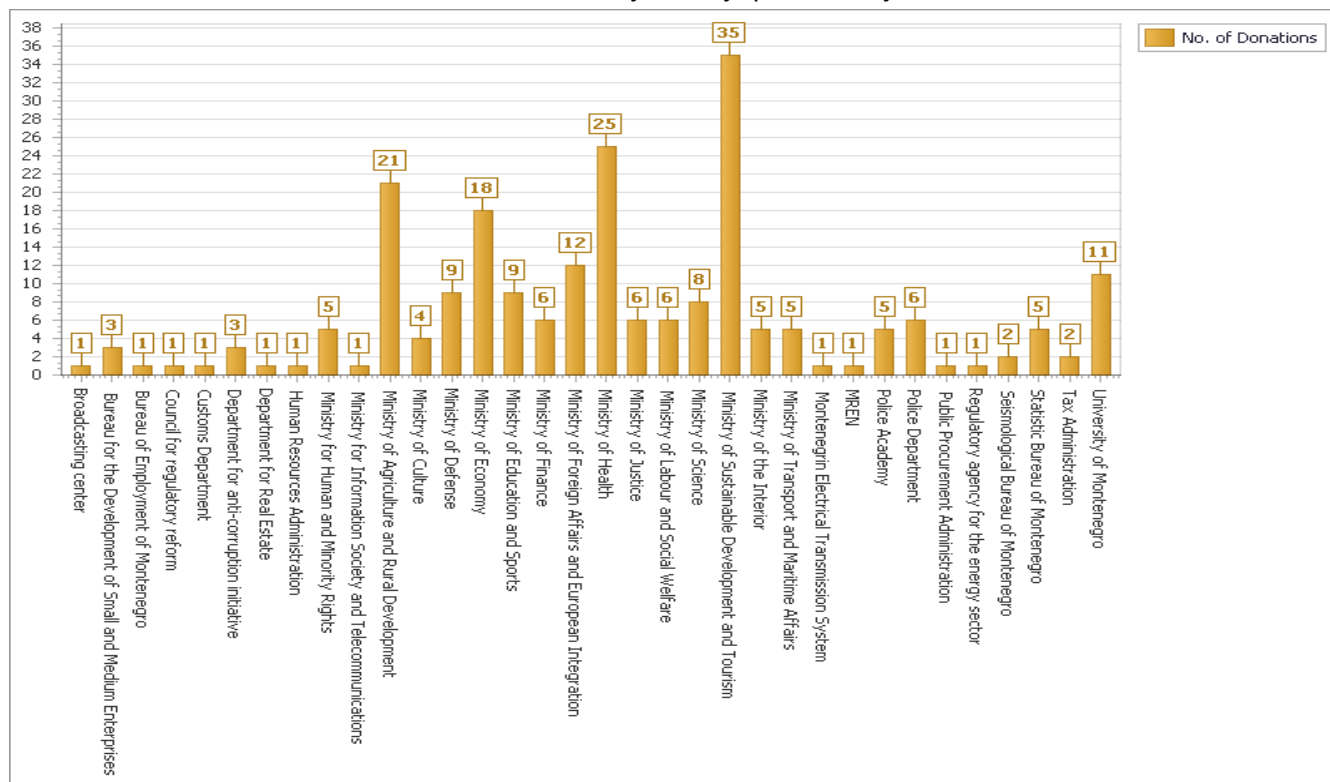
Sistem upravljanja donacijama u Crnoj Gori pruža efikasan način da se korisnici i donatori informišu o tekućim donacijama u konkretnim oblastima u Crnoj Gori. Potencijalni donatori i korisnici mogu se informisati o donacijama klasifikovanim po korisnicima, donatorima, poglavljima pregovaranja i opštinama. Kratki opisi projekata, zajedno sa izdvojenim finansijskim iznosima i kontaktima donatora i korisnika, takođe su dostupni u toj bazi. Cilj sistema je da se izbjegne preklapanje finansijske podrške različitih donatora u istoj oblasti. Omogućeno je i objavljivanje izvještaja o realizaciji projekata i godišnjeg pregleda isplaćenog novca u okviru ovog sistema. Da bi se prikupili podaci, uspostavljen je informacioni sistem za upravljanje donacijama (link <http://www.donacije.gov.me/donacije/>). Svi članovi radne grupe imaju pristup informacionom sistemu i zaduženi su da ažuriraju podatke za projekte u okviru svojih institucija. Pristup informacionom sistemu ima i donatorska zajednica i redovno se organizuju sastanci koordinacije donatorske podrške kako bi se pratila realizacija projektnih aktivnosti, evaluacija indikatora projekata.

Crna Gora koristi instrument IPA od 2007, a u 2008. Crna Gora je počela da koristi IPA u oblasti prekogranične saradnje. Kroz instrument IPA, Evropska komisija (EK) izdvaja za Crnu Goru godišnje oko 35 miliona €. U okviru IPA komponente I kroz pet nacionalnih programa 2007-2011, realizuje se 81 projekat. Za ove projekte EK je izdvojila 147,6 miliona € IPA sredstava, nacionalno kofinansiranje iznosi 89,8 miliona €, čime vrijednost projekata iznosi 237,4 miliona €. U oblasti prekogranične saradnje Crna Gora trenutno realizuje 80 projekata sa ukupnim budžetom od 10 miliona €. Ovi projekti se realizuju kroz pet bilateralnih prekograničnih programa, Jadranski program IPA, Program prostora Jugoistočne Evrope i Mediteranski program.

Drugi najveći međunarodni donator u Crnoj Gori su Ujedinjene nacije, koje osim kao donator učestvuju i u realizaciji projekata. Međunarodna agencija za atomsku energiju (IAEA), Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu (FAO), UNWOMEN, UNDP, Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droga i kriminala (UNODC *United Nations Office on Drugs and Crime*), Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (UNEP - *United Nations Environment Programme*), Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE - *United Nations Economic Commission for Europe*) su tijela UN kroz koja se Crnoj Gori pruža donatorska podrška.

Grafik 5: Broj donacija po instituciji

Izvor: Informacioni sistem za upravljanje donacijama

<http://www.donacije.gov.me/donacije/secured/member/chart/PolInstitucijama.aspx>

U Aneksu 1 prikazana je podrška u okviru prioriteta koji su definisani u Operativnom programu za regionalni razvoj i Operativnom programu za razvoj ljudskih resursa.

9.2.1. Sinergije i komplementarnosti u komponenti životne sredine

U protekih par godina, veliki broj donatora i kreditnih institucija je aktivno obezbjeđivao finansiranje u sektoru životne sredine u Crnoj Gori:

- ◆ Evropska investiciona banka (EIB) je glavna kreditna institucija za finansiranje projekata čiji je cilj modernizacija vodnog i kanalizacionog sistema, izgradnjom postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda na opštinskom nivou. Uz to, finansijska podrška se pruža i u oblasti čvrstog otpada.
- ◆ KfW banka radi od 2006. godine na razvoju mreže za vodosnabdijevanje na primorju Crne Gore.
- ◆ EBRD je već odobrila nekoliko kredita za modernizaciju infrastrukture vodosnabdijevanja, naročito na primorju Crne Gore. Takođe, finansiraju se i neki projekti u oblasti upravljanja otpadom.
- ◆ Svjetska banka, kroz IDA (Međunarodna razvojna asocijacija), fokusira se na razvoj infrastrukture čiji je cilj i da doprinese održivom turizmu u Crnoj Gori.

Tokom procesa konsultacija, poseban fokus je stavljen na mehanizme koordinacije donatora. Zbog ograničenih sredstava, bilo je izuzetno bitno obezbijediti kombinaciju kofinansiranja od nekoliko različitih donatora i MFI za velike infrastrukturne projekte u ovoj oblasti, da bi se ostvario veći stepen učinka sa manje IPA sredstava. U praksi, većina kanalizacionih mreža i glavnih kolektora će se finansirati iz IPA a postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda će se finansirati kreditima. Ovo je slučaj u: Bijelom Polju, Cetinju, Beranama, Plavu, Rožajama i Danilovgradu.

9.2.2. Sinergije i komplementarnosti u komponenti saobraćaja

EIB je znatno doprinijela kofinansiranju velikih projekata sa ostalim donatorima i MFI u željezničkom sektoru, potpisivanjem finansijskih ugovora za rehabilitaciju dvije dionice pruge na pravcu Bar-Vrbnica. EIB je takođe izrazila zainteresovanost za finansiranje projekata koji su vezani za poboljšanje sigurnosti i bezbjednosti.

EBRD je takođe odobrila kredite za restrukturiranje željezničke infrastrukture, modernizaciju infrastrukture i podršku radnicima u željezničkim kompanijama.

9.2.3. Sinergije i komplementarnosti u komponenti RLJR

U sektoru zapošljavanja, za period 2007-2009, nijesu predviđeni veliki donatorski projekti.

U sektoru obrazovanja, neke su projekte finansirale druge međunarodne institucije:

- Projekat GtZ-a: "Reforma stručnog obrazovanja i obuke kao doprinos povećanju zaposlenosti",
- Projekat Lux Development: "Jačanje stručnog osposobljavanja na sjeveroistoku Crne Gore",
- Projekti KulturKontakt: Tour-a-Reg i Eco Net.

9.3. Međusektorske teme

9.3.1. Jednake mogućnosti

Kroz komponentu RLJR, SCF će imati za cilj da smanji trenutne disparitete između muškaraca i žena na tržištu rada u smislu stope zaposlenosti, nezaposlenosti i pristupa ključnim pozicijama.

Iako će većina aktivnosti kojima se promovišu jednake mogućnosti poteći od OPRLJR, i OPRR će podržati ovu politiku promovisanjem ovih principa kada se budu birali projekti, naročito oni koji su usmjereni na obuke određenih korisnika. Jednakost mogućnosti je razmatrana na programskom nivou naročito za Komponentu RLJR. Biće i jedan od kriterijuma koji će se uzimati u obzir kada se budu izrađivali projekti i nadgledala njihova implementacija.

9.3.2. Održivi razvoj

Sve aktivnosti predviđene u SCF imaju za cilj održivi razvoj i na taj način doprinose njegovom glavnom cilju, budući da je zaštita životne sredine osnovno pitanje o kome se mora voditi računa. Sve intervencije čiji je cilj poboljšanje infrastrukture u sektoru saobraćaja i životne sredine odabrane su na osnovu održivog pristupa. Sektor saobraćaja će se poboljšati promovisanjem korišćenja ekološki prihvatljivih prevoznih sredstava, koja pomažu da se smanji zagađenost. Održivost i dugoročno djelovanje su takođe ozbiljno razmotreni prilikom izrade prioriteta i mjera za RLJR.

9.3.3. Životna sredina

Procjene uticaja na životnu sredinu će se zahtijevati za sve veće infrastrukturne projekte u skladu sa standardima EU. Zaštita životne sredine je od velike važnosti za Crnu Goru, kao što je to izraženo u glavnom cilju SCF. Takođe je horizontalno promovisana u odabiru mjera unutar dvije komponente.

9.3.4. Manjine i ugrožene grupe

Manjine i lica sa invaliditetom će imati koristi od nekih od prioriteta definisanih u okviru komponente RLJR. Program će obezbijediti neke aktivnosti i da bi spriječio svaku diskriminaciju socijalno ugroženih manjina i da bi licima sa invaliditetom poboljšao pristup.

Aneks**SLIJEDE TABELE SA OPISIMA PROJEKATA PO MFI****Sektor životne sredine**

Sredstva međunarodnih finansijskih institucija dodijeljena u cilju unapređenja stanja u oblasti vode i otpada

Oblast	Izvor	Ugovor	Iznos			Realizovano	
			Kredit	Donacija	Ostalo		
Vodosnabdijevanje i upravljanje otpadnim vodama	Evropska investiciona banka - EIB	Vode i kanalizacija Cme Gore Projekat - B	57.000.000			25.000.000	
		Datum: 30.09.2008					
		Broj: 2005 - 0221					
	KfW banka	Njemačka finansijska saradnja sa Crnom Gorom -Ugovor o kreditu	10.000.000			10.000.000	
		Datum: 08.02.2006.					
		Broj: 2005 66 000					
	KfW banka	Njemačka finansijska saradnja sa Crnom Gorom; Odvođenje otpadnih voda na Jadranskoj obali		2.556.459,41		2.556.459,41	
		Datum: 08.02.2006.					
		Broj: 2005 66 190					
	KfW banka	Vodosnabdijevanje i odvođenje otpadnih voda na Jadranskoj obali, Faza III	28.000.000	4.500.000		kredit	donacija
Datum: 07.12.2007.		4.285.300			3.804.500		
Broj: 2006 66 198 2007 65 479							
KfW banka	Ugovor o finansiranju		1.555.155,65		1.555.155,65		
	Datum: 13.02.2008.						
	Broj: 2003 70 403 2004 70 377 2005 70 184						
KfW banka	Ugovor o poravnanju duga sa Njemačkom			5.615.852,04	795.365		
	Datum: 05.11.2008.						
	Broj: %						
KfW banka	Ugovor o finansiranju		2.000.000		1.511.800,54		
	Datum: 18.08.2009.						
	Broj: 2009 450 1930 04504						
KfW banka	Vodosnabdijevanje i odvođenje otpadnih voda na jadranskoj obali, Faza IV	25.000.000			425.295,68		
	Datum: 29.12.2009.						
	Broj: 2008 65 139						
Upravljanje otpadom	Evropska investiciona banka - EIB	Otpad u Crnoj Gori	27.000.000				
		Datum: 24.11.2009.					
		Broj: 2006 - 0038					
	Svjetska banka	MESTAP	3.869.566,33 ¹¹			1.312.098	
		Datum: 13.10.2003.					
		Broj: 2006 - 0038					
Svjetska banka	Ugovor o dodatnom finansiranju projekta MESTAP	4.500.000					
	Datum: 23.12.2010.						
	Broj: 0882 - ME						

Izvor: Interni izvor

¹¹ Ugovor je zaključen na iznos od 5.000.000 SDR (specijalnih prava vučenja). Navedena sredstva su ostatak nakon realizacije I faze koja je realizovana u periodu 2003 - 2005. godine

Sektor saobraćaja

Opis projekta Hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture (EBRD doprinos)

PRUGA NIKŠIĆ - PODGORICA							
N°	Lokacija	Vrste radova	Vrijednost radova/Sredstva	Datum početka radova	Stanje na dan 28.12.2011.godine	Planirani datum završetka	Napomena
EBRD - Operativni broj 40344 "Projekt Hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture II"							
1	Danilovgrad - Nikšić	Rekonstrukcija i sanacija 10 tunela LOT 1 (tunel br. 1) LOT 2 (tuneli br. 2, 3, 4, 5 i 6) LOT 3 (tuneli br. 7, 8, 9 i 11)	I UGOVOR N° 40344/1-26/10 od 27.07.2010.g. ŽICG i PORR Bau GmbH-Austrija 4.349.586,75 eura	25.08.2010.g. 25.08.2010.g. 25.08.2010.g.	U toku izrada Projekta izvedenog stanja	30.06.2011.god. (po ugovoru)	Kašnjenje u realizaciji projekta zbog nedostatka u organizaciji Izvođača. Tehnički prijem planiran: januar/februar 2012. godine.
2	Nikšić - Podgorica	Građevinsko uređenje 20 putnih prelaza	II UGOVOR N° 40344/2-42/10 od 04.08.2010.g. ŽICG i SŽ-Željezniško Gradbeno Podjetje Ljubljana 795.603,63 eura	25.08.2010.god. (trajanje radova po ugovoru 6 mjeseci)	Završeno 18 putnih prelaza, za 2 p.p. ŽICG preuzela gumene panele i ugrađuju se van ovog Ugovora	25.02.2011.god. Radovi završeni 15.11.2011.god.	Kašnjenje u realizaciji projekta, zbog nerazjašnjenih imovinsko-pravnih odnosa i dodatnih zahtjeva ŽICG, bez odgovornosti Izvođača.
3	Bare Šumanovića Povija	Izrada Glavnih projekata sanacije klizišta	III UGOVOR N° 40344/3-87/10 od 29.12.2010.g. ŽICG i CIP-Beograd 238.000,00 eura	Januar 2011.god. (trajanje radova po ugovoru 10 mjeseci)	Revizija Idejnog projekta za Bare Šumanovića Revizija Glavnog projekta za Poviju	U toku je završna revizija Glavnih projekata. Predaja do kraja 2011.god ili januar 2012.god.	Kašnjenje zbog dodatnih istražnih radova, primjedbi revizijske komisije, kašnjenja u predaji dokumenata
4	Stanica Nikšić Stanica Ostrog	Rekonstrukcija staničnih zgrada	IV UGOVOR N° 40344/5-70/11 od 19.07.2011.g. ŽICG i Projektomontaža AD-Beograd/Srbija 1.344.525,69 eura	27.09.2011.god. (trajanje radova po ugovoru 6 mjeseci)	Glavni radovi u toku u stanici Nikšić, a u stanici Ostrog nijesu započeti.	april/maj 2012.god.	Građevinske dozvole za stanice Nikšić i Ostrog predate sa zakašnjenjem (obaveza ŽICG).
5	Danilovgrad - Nikšić	Betonski radovi na potpornim zidovima, gredama, temeljnim stopama i kanaletama	V UGOVOR N° 40344/4-49/10 od 25.09.2010.g. 1.499.834,94 eura	01.03.2011.god. (trajanje radova po ugovoru 7 mjeseci)	Realizovan projekat	01.10.2011.god. Radovi završeni 15.11.2011.god.	Kašnjenje zbog dopune projektne dokumentacije.
6	Danilovgrad - Nikšić	Sanacija dva klizišta: Bare Šumanovića i Povija	Radovi sanacije klizišta Bare Šumanovića i Povija u Programu za finansiranje iz kredita EBRD 2. Tender za odabir Izvođača se raspisuje u I kvartalu 2012.godine (procjena februar 2012.godine).				
NAPOMENA : U pripremi je novi tender, van osnovnog Programa kredita EBRD 2. Građevinska rekonstrukcija pretovarno-istovarnih kolosjeka, izvlačnjaka i kolosječnih veza u stanici Nikšić. Dana 21.12.2011.godine, ŽICG poslala pismo EBRD Banci, najavom Tender							

Interni izvor

Opis projekta Hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture (EBRD doprinos)

PRUGA VRBNICA - BAR							
No	Lokacija	Vrste radova	Vrijednost radova/Sredstva	Datum početka radova	Stanje na dan 28.12.2011.godine	Planirani datum završetka	Napomena
EBRD - Operativni broj 37232 (15.000.000,00 eura)							
1	Virpazar - Sutomore Crmnica/Bujaci Sutomore - Bar Brca Sutomore - Bar Ratac/Mrčele	Sanacija tri klizišta	I UGOVOR N° 37232/1-48/07 od 05.02.2008.god ŽICG	17.03.2008.god. (trajanje radova po ugovoru 6 mjeseci)	Realizovan projekat	17.09.2008.god. Tehnički primljeno septembra 2011.god. 17.09.2008.god. Tehnički primljeno avgusta 2010.god. 17.09.2008.god. Tehnički primljeno novembra 2008.god.	Sa radovima se kasnilo zbog grešaka u organizaciji izvođača, i zbog nerešenih imovinsko pravnih obaveza na klizištu Brca i Crmnica. Garantni rok se računa 2 godine od dana tehničkog prijema.
2	Trebaljevo - Kos Tunel br.175 Kos - Trebešica Tunel br.185	Sanacija dva tunela	II UGOVOR N° 37232/2 od 14.10.2008.god ŽICG i ALPINA Bau GmbH-Austrija Ugovorena cijena: 1.093.988,15 eura	21.10.2008.god. (trajanje radova po ugovoru 12 mjeseci)	Realizovan projekat	21.10.2009.god. Tehnički primljeno oktobra 2009.god.	
3	Trebaljevo - Kolašin Tunel br.171 Tunel br.173	Sanacija dva tunela	III UGOVOR N° 37232/3-04/08 od 16.10.2008.god ŽICG i PORR Bau GmbH-Austrija Ugovorena cijena: 1.835.011,13 eura Ovjereni radovi: 1.731.726,40 eura	17.11.2008.god. (trajanje radova po ugovoru 15 mjeseci)	Realizovan projekat	17.02.2010.god. Tehnički primljeno novembra 2010.god.	Garantni rok se računa 2 godine od dana tehničkog prijema, do novembra 2012.godine.
4	Trebešica - Lutovo	Sanacija četiri kosine i izrada tri zaštitne galerije	IV UGOVOR N° 37232/4-02/08 od 13.04.2009.god ŽICG i ALPINA Bau GmbH-Austrija Ugovorena cijena: 1.652	20.05.2009.god. (trajanje radova po ugovoru 8 mjeseci)	Realizovan projekat	20.01.2010.god. Tehnički primljeno juna 2011.godine	Kašnjenje u izvođenju radova zbog nedostataka u organizaciji gradilišta od strane Izvođača. Garantni rok se računa 2 godine od dana tehničkog prijema, do juna 2013.godine.
5	Lutovo - Bratonožići (Lutovski potok) Bratonožići - Bioče (Bratonožići)	Sanacija dvije kosine	V UGOVOR N° 37232/5-02/08 od 27.03.2009.god ŽICG i JV HIDROTEHNIKA i GEOSONDA Ugovorena cijena: 1.779.707,37 eura Ovjereni radovi: 1.779.607,58 eura	20.05.2009.god. (trajanje radova po ugovoru 8 mjeseci)	Realizovan projekat	20.01.2010.god. Tehnički primljeno novembra 2010.god.	Garantni rok se računa 2 godine od dana tehničkog prijema, do novembra 2012.godine.
6	Kolašin - Kos Tunel br.182 'Ostrovica'	Sanacija tunela	VI UGOVOR N° 37232/6-13/09 od 03.12.2009.god. ŽICG i PORR Bau GmbH-Austrija Ugovorena cijena: 4.080	18.01.2010.god. (trajanje radova po ugovoru 18 mjeseci)	Radovi u toku	18.07.2011.god.	Radovi kasne zbog nedostatka u organizaciji Izvođača. Izvođač pravi prekid radova od 28.12.2011.godine. Po dopisu Izvođača (PORR-Austrija) od 20.12.2011.godine, dostavljen inovirani dinamički plan sa rokom završetka radova 30.04.2012.godine

Interni izvor

Opis projekta Željeznica Crne Gore II (EIB doprinos)

PRUGA VRBNICA - BAR							
No	Lokacija	Vrste radova	Vrijednost radova/Sredstva	Datum početka radova	Stanje na dan 28.12.2011.godine	Planirani datum završetka	Napomena
EIB Projekat "Željeznica Crne Gore II" Ugovori vrijedni 14.000.000,00 eura (dvije tranše po 7.000.000,00 eura)							
1	Bijelo Polje - Kruševo - Mijatovo Kolo	Remont-rehabilitacija gornjeg stroja pruge	I TRANŠA: ŽICG i Swietelsky Baugesellschaft mbH - Austrija Ugovor br. EIB 2009/S 172-247362-34/09 od 04.02.2010.god Ugovorena cijena: 8.293.929,60 eura Ovijerani radovi: 6.707.877,08 eura	15.03.2010.god. (trajanje radova po ugovoru - 10 mjeseci)	Realizovan projekat Napomena: Za preostalih 0,3 miliona eura ŽICG je kandidovala elektrifikaciju 6-og i 7-og kolosjeka u stanici Bijelo Polje zahtjevom prema EIB Banci od 06.10.2011.godine, čeka se odluka (odobrenje) EIB Banke.	15.01.2011.god. Tehnički primljeno septembra 2011.god.	Radovi završeni u ugovorenom roku i januara 2011.god puštena redovna brzina od 80 km/h. Konačan tehnički prijem septembra 2011.god.
2	LOT 1: Mostovi Vrbnica-Kolašin (8 mostova): Lim (km 289+460), Ljuboviđa (km 311+510), Vujsića most (km 312+557), Rudnica (km 320+183), Tara I (km 321+953), Most (km 333+351), Trebiljevo (km 334+673) Skbuša (km 343+704). LOT 2: Mostovi Kolašin(Kos)-Vi	I FAZA Projekti sanacije i antikorozijske zaštite 16 čeličnih mostova	II TRANŠA 7.000.000,00 eura	Aktivnosti ŽICG traju od avgusta 2010.godine. Kašnjenje zbog konsultanata EIB Banke (EU-NTU).	Prvi tender (Izrada Glavnih projekata): Dana 12.08.2011.g. je objavljen (15.08.2011.g. ponovljen) u DN 'Pobjeda', javni poziv EIB-2005/0625-25.980(ME)-QCBS-CS-11-A1 za konsultantske usluge-izraze interesovanja, koji je trajao do 05.09.2011.g.	Kraj 2012.godine / I polovina 2013.godine	Tender za izradu glavnih projekata - dostavljanje ponuda traje od 19.12.2011.godine do 07.02.2012.godine. Tender za reviziju projekata - dostavljanje ponuda traje od 19.12.2011.godine do 13.02.2012.godine.
		II FAZA Radovi na sanaciji i antikorozijskoj zaštiti 16 čeličnih mostova					

Interni izvor

Opis projekata financiranih kroz IPA

PRUGA VRBNICA - BAR							
No	Lokacija	Vrste radova	Vrijednost radova/Sredstva	Datum početka radova	Stanje na dan 28.12.2011.god	Planirani datum završetka	Napomena
IPA FONDOVI Ugovori vrijedni 11.000.000,00 eura							
1	Kolašin - Podgorica - Bar	Glavni projekti remonta pruge Kolašin-Podgorica-Bar	IPA 07 999.000,00 eura	Januar 2009.god. (trajanje radova po ugovoru 7 mjeseci, EU produžila projekt još 10,5 mjeseci)	Realizovan projekat 30.06.2011.god.		GRAĐEVINSKI PROJEKTI: Projektna dokumentacija urađena, revidovana i predana Željezničkoj Infrastrukturi Crne Gore - Glavni projekat rehabilitacije pruge Kolašin-Podg., 63,13km (6 dionica) - Glavni projekat rehabilitacije pruge Podgorica-Bar, 51,38km
2	Trebaljevo - Kolašin	Remont-rehabilitacija gornjeg stroja pruge	IPA 09 5.000.000,00 eura Izvođač: CLF Italija sa podugovoračima	17.02.2011.god. (trajanje radova po ugovoru 10 mjeseci)	Glavni radovi završeni 17.12.2011.god.	Certifikat o preuzimanju projekta do 17.02.2012.godine.	ŽICG finansirala projekat remonta, finansira Supernadzor i vrši neposredni nadzor. Ugovor sa CLF Italija iznosi 4,8 miliona eura, i EK odobrila dodatnih 0,2 miliona eura.
3	Mijatovo Kolo - Mojkovac	Remont-rehabilitacija gornjeg stroja pruge	IPA 10 5.000.000,00 eura Izvođač: CLF Italija sa podugovoračima	Očekuje se početak januara 2012.god. Trajanje ugovora 12 mjeseci.	Predstavnici ŽICG tokom decembra bili na prijem pragova i šina.	Decembar 2012.godine	ŽICG u obavezi da zaključi Ugovor za vršenje Supernadzora. Raspisan tender br. 113/11. Do 15.01.2012.godine zaključuje se Ugovor za supernadzor u vrijednosti od 118.700 (sa uračunatim PDV-om).
PROJEKTI PREDLOŽENI KROZ OPRR 2012-2013							
4	Kos – Trebješnica – Lutovo - Bratonožići	Sanacija 12 kosina	III Komponenta 4.600.000,00 eura	Projektovanje tokom 2012.godine	ŽICG poslala nacрте projektnih zadataka na odobrenje EU 15.12.2011.godine		Obaveza ŽICG je da tokom 2013.godine uradi studije izvodljivosti, glavne projekte sanacije kosina u vrijednosti 400.000 eura, a za EVP 200.000 eura.
5	Trebješnica	Demontaža postojeće, nabavka, ugradnja i instalacija nove elektrovršne podstanice Trebješnica („EVP Trebješnica“)	III Komponenta 3.100.000,00 eura				

Interni izvor

Sektor razvoja ljudskih resursa

Opis projekata u okviru komponente Razvoj ljudskih resursa

Oblast	Izvor	Ugovor	Kredit	Iznos	
				Donacije	Tehnička podrška
Stručno obrazovanje i obuka Obrazovanje	Veliko Vojvodstvo Luksemburg kroz projekat Lux-Development MNE/011 "Jačanje stručnog osposobljavanja na sjeveroistoku Crne Gore"	Bilateralni sporazum Datum potpisivanja: 15. oktobar 2009. br. 01-6047 (registrovan pod ovim brojem u Ministarstvu prosvjete i sporta)			4,1 milion € (finansijski doprinos Velikog Vojvodstva Luksemburg)*
	The Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH	Reforma sistema stručnog obrazovanja kao doprinos povećanju zaposlenosti u Crnoj Gori			3,5 mil. €
	KulturKontakt Austrija	TOUR-REG			140.000 €
	KulturKontakt Austrija	ECO NET			300.000 €
	KulturKontakt Austrija	Podrška inkluziji u stručno obrazovanje			115.000 €
Obrazovanje	Fondacija Caritas Luksemburg	Ugovor o rekonstrukciji školskih objekata na sjeveroistoku Crne Gore			191.000 €
Mladi	Cooperazione Italiana allo Sviluppo	Socijalna revitalizacija mladih u Crnoj Gori			949.667 €
Visoko obrazovanje i istraživanje	Svjetska banka	Projekat Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost (HERIC) Datum: 24. januar 2012. br. 8118-OME	12 mil. €		

*Napomena: Doprinos domaćeg partnera u projektu je povećan sa početnih 130.000 (navedeno u bilateralnom sporazumu) na 330.050 eura. Veći dio doprinosa sastoji se u angažovanju ljudskih resursa.

Produženje projekta je generalno odobreno. Period produženja projekta je od 15. jula 2013. – 15. jula 2014. Doprinos partnera iz Luksemburga je 1.1 milion eura dok doprinos domaćeg partnera još uvijek nije određen.